

ZDRAVÉ DOMY
INTERIÉR 2019
IDENTITA SK
//
HEALTHY HOUSES
INTERIOR 2019
IDENTITY SK

ZBORNÍK Z KONFERENCIE
CONFERENCE PROCEEDINGS

27 - 28 september 2019
Medzinárodná konferencia
Fakulta architektúry STU
Bratislava,
Ekocentrum Hrubý Šúr

September 27 - 28, 2019
International conference
Faculty of Architecture STU
Bratislava
Ekocentrum Hrubý Šúr

STU
FA

ArTUR

SPEKTRUM
STU

Zborník z medzinárodnej konferencie
Zdravé domy - Interiér 2019 - Identita sk,

Bratislava 27-28. september 2019
Fakulta architektúry STU v Bratislave, ArTUR

Konferencia sa konala pod záštitou projektov:
APVV 16-0567 Identita SK - spoločná platforma dizajnu, architektúry
a sociálnych vied

Zdravé a udržateľné bývanie

Vedecký výbor: doc. PhDr. Juraj Podoba, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.
doc. Ing. Veronika Kotradyová, PhD.
doc. Ing. arch. Peter Daniel, PhD.
prof. Ing. arch. Ivan Petelen, PhD.
doc. Ing. arch. Michal Hronský, PhD.
Ing. arch. Zuzana Kierulfová
doc. Ing. arch. Henrich Pífkó, CSc.
doc. Ing. Ivana Žabičková, CSc.
Ing. Zdeněk Vejpustek, Ph.D

Zostavovatelia: doc. Ing. Veronika Kotradyová, PhD.
Ing. arch. Zuzana Kierulfová
Mgr. art. Adam Tóth

Návrh obálky: Mgr. art. Wanda Borysko

Grafická úprava: Mgr. art. Adam Tóth

Recenzenti: prof. Ing. arch. Ivan Petelen, PhD.
prof. Ing. Juraj Veselovský, CSc.

Publikáciu vydala Slovenská technická univerzita v Bratislave
vo Vydavateľstve SPEKTRUM STU
Bratislava, 2019
Náklad 80 ks

ISBN 978-80-227-4976-3

**ZDRAVÉ DOMY
INTERIÉR 2019
IDENTITA SK**
//
**HEALTHY HOUSES
INTERIOR 2019
IDENTITY SK**

**ZBORNÍK Z KONFERENCIE
CONFERENCE PROCEEDINGS**

Organizátori konferencie:
Fakulta architektúry STU Bratislava
ArTUR - Architektúra pre trvalo udržateľný rozvoj
BCDlab

Partneri konferencie:
Fakulta architektúry VUT v Brně
Sdružení hliněného stavitelství, o.s.

OBSAH // CONTENTS

IDENTITA SK // IDENTITY SK

8 // NINA AUGUSTÍNOVÁ ŠOŠKOVÁ // VYTVORENÉ NA SLOVENSKU // CREATED IN SLOVAKIA

14 // JURAJ PODOBA // MEDZI DEZINTEGRÁCIOU, DEŠTRUKCIOU, INŠPIRÁCIOU A INTERPRETÁCIOU: REGIONÁLNY TYP ROĽNÍCKEHO OBYDLIA // BETWEEN DESINTEGRATION, DESTRUCTION, INSPIRATION AND INTERPRETATION: REGIONAL TYPE OF THE PEASANT DWELLING

22 // TAMÁS SMIDT // REGIONÁLNA ARCHITEKTÚRA AKO MIESTNY PRODUKT // REGIONAL ARCHITECTURE LIKE A LOCAL PRODUCT

28 // RAINER HIRTH // AUTOCHTÓNNA RURÁLNA ARCHITEKTÚRA - UMA LULIKS VO VYCHODNOM TIMORE A INÉ UDRŽATEĽNÉ BUDOVY // AUTOCHTHONE, RURAL ARCHITECTURE -UMA LULIKS IN EAST TIMOR AND OTHER SUSTAINABLE BUILDINGS

32 // PETER KASMAN // ĽUDOVÁ ARCHITEKTÚRA AKO INŠPIRAČNÝ ZDROJ - (RE) INTERPRETÁCIE ZNAKOV ĽUDOVEJ ARCHITEKTURY V KONCEPTOCH RODINNÝCH DOMOV NA SLOVENSKU V ROKOCH 2009 - 2019 // FOLK ARCHITECTURE AS THE SOURCE OF INSPIRATION - (RE)INTERPRETATION OF FOLK ARCHITECTURE CHARACTERISTICS IN SLOVAK FAMILY HOUSE CONCEPTS IN 2009 - 2019

42 // ANNA SANDAK, JAKUB SANDAK // FASÁDY NA BÁZE PRÍRODNÝCH MATERIÁLOV - VYZVY A PERSPEKTÍVY // BIO-BASED BUILDING ENVELOPS - CHALLENGES AND PERSPECTIVES

48 // ADAM TÓTH // HĽADANIE IDENTITY SÚČASNOHO MESTSKÉHO OBYTNÉHO INTERIÉRU - OBYTNÉ INTERIÉRY FUNKCIONALISTICKÉHO BYTOVÉHO KOMPLEXU AVION V BRATISLAVE // SEARCHING FOR THE IDENTITY OF THE CURRENT URBAN INTERIOR - RESIDENTIAL INTERIORS OF FUNCTIONALIST APARTMENT COMPLEX AVION IN BRATISLAVA

58 // ANDREA ĎURIANOVÁ // "UROB SI SÁM" V KONTEXTE BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA // DO IT YOURSELF IN THE CONTEXT OF FORMER CZECHOSLOVAKIA

64 // OLGA DANGLOVÁ // ORNAMENT OBDIVOVANÝ, ODMIETANÝ // ORNAMENT ADMIRER, ORNAMENT DECLINED

70 // VERONIKA KOTRADOVÁ, ANDREA ĎURIANOVÁ, MARIÁN ONTKÓC // SPOJENIE MODERNÉHO DIZAJNU A TRADÍCNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY A ICH ÚLOHA PRI REGIONÁLNOU ROZVOJI, SOCIO-KULTÚRNEJ UDRŽATEĽNOSTI A WELLBEING // THE COMBINATION OF MODERN DESIGN AND TRADITIONAL FOLK CULTURE AND THEIR ROLE IN REGIONAL DEVELOPMENT, SOCIO - CULTURAL SUSTAINABILITY AND WELLBEING

80 // ANDREA URLAND // FARBA FASÁD AKO NOSITEĽ IDENTITY - K METODIKE PRÍSTUPU // FACADE COLOUR SCHEMES AND IDENTITY - METHODS OF APPROACH

INTERIÉR 2019 // INTERIOR 2019

88 // DUŠAN KOČLÍK, KATARÍNA MORÁVKOVÁ // KZABUDNUTÉ DEDIČSTVO - VYSKUMNÝ PROJEKT: INTERIÉR NA SLOVENSKU // FORGOTTEN HERITAGE - RESEARCH PROJECT: INTERIOR IN SLOVAKIA

94 // TATIANA LESAJOVÁ, PETER DANIEL // KONŠTRUKČNÝ SPOJ AKO PRIDANÁ ESTETICKÁ HODNOTA // WOOD JOINT AS AN ADDED AESTHETIC VALUE

104 // EDITA VRÁBLOVÁ // SÚČASNÝ INTERIÉR MODULÁRNYCH ŠTUDENTSKÝCH OBYTNÝCH BUNIEK: EFEKTIVITA - INVENCIA - UŽÍVATEĽSKÝ KOMFORT // CONTEMPORARY INTERIOR OF MODULAR STUDENT EFFICIENCY - INVENTION - USER COMFORT

108 // BRANISLAV PUŠKÁR, DUŠAN KOČLÍK // NOVÁ TYPOLÓGIA INTERIÉRU SPECIALIZOVANÉHO PRACOVISKA NEONATOLÓGIE // NEW TYPOLOGY OF THE INTERIOR OF A SPECIALIZED DEPARTMENT OF NEONATOLOGY

ZDRAVÉ DOMY // IHEALTHY HOUSES

112 // BILL & ATHENA STEEN // CANELO PROJEKT // THE CANELO PROJECT

116 // ZDENĚK VEJPUSTEK, IVANA ŽABIČKOVÁ, JAN MÜLLER, JAN RŮŽIČKA // VYZKUM, VÝVOJ A VÝUKA JAKO PODPORA PRO ROZŠIROVANÍ HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ V ČR // RESEARCH, DEVELOPMENT AND TEACHING AS SUPPORT FOR EXPANSION OF BUILDINGS USING EARTHEN MATERIAL IN THE CZECH REPUBLIC

126 // HANNO BURTSCHER // MODERNÉ PROJEKTY S NABÍJANOU HLINOU // MODERN PROJECTS WITH RAMMED EARTH

130 // BJØRN KIERULF // UVÁDZANIE SLAMENÝCH KONŠTRUKCIÍ DO MAINSTREAMU // INTRODUCING STRAW STRUCTURES TO MAINSTREAM

IDENTITA SK//
IDENTITY SK

VYTVORENÉ NA SLOVENSKU // CREATED IN SLOVAKIA

NINA AUGUSTÍNOVÁ ŠOŠKOVÁ

VYTVORENÉ NA SLOVENSKU

HTTP://VYTVORENENASLOVENSKU.SK/

INFO@VYTVORENENASLOVENSKU.SK

ABSTRAKT

Príspevok je o projekte "vytvorené na Slovensku", ktorého autorkou a zakladateľkou je sochárka a výtvarníčka, Nina A. Šošková. VNS je projekt, ktorý vychádza z ľudových tradícií, námetov a remesiel, ktoré mení do atraktívnej a súčasnej podoby. Jeho snahou je dopodrobna si preštudovať dané regióny či miesta, ktoré si vyberá a následne z nich čerpá inšpirácie, prináša jedinečný dizajn a umelecké diela v spolupráci s profesionálnymi umelcami aktívne od roku 2015. Všetky produkty a dielne sú inšpirované folklórom a inšpirované dedičstvom našich starých rodičov. Projekt umožňuje spoznávať bližšie naše slovenské tradície a umenie hravou, edukatívnou a tvorivou formou. Umožňuje reprezentovať kúpou autorského suveníru našu krajinu aj za hranice domova. Prvý ročník projektu sa uskutočnil v roku 2015 v Čičmanoch, druhý v roku 2016 v Ružomberku v spolupráci s Galériou Ľudovíta Fullu v Ružomberku, tretí vznikol v Trenčíne v spolupráci s galériou M.A. Bazovského, kde sa pracovalo s témou modrotlačiar-ských foriem inšpirovaných práve týmto výtvarníkom. V roku 2019 sa štvrtý ročník uskutočnil na Orave v spolupráci s Oravskou galériou v Dolnom Kubíne na tému "vytvor si Kompánka" s odkazom na umelca a sochára, tvorcu slovenského maliarskeho raja, Vladimíra Kompánka. Každý z ročníkov obsahuje dve ťažiskové roviny. Prvá tvorí "originál dielne pripravované dizajnérom" určené pre širokú verejnosť. Na dielňach si môže návštevník vytvoriť pod vedením autora vlastný suvenír a odniesť ho z regiónu ako spomienku. Druhá časť projektu tvorí autorská rezidencia, kde si Nina A. Šošková osobne prizýva do spolupráce umelcov a dizajnérov. Tí následne vytvárajú a pracujú na autorskom návrhu, ktorý je inšpirovaný priamo regiónom, v ktorom sa nachádzajú. Výsledkom každého ročníka je výstava v spolupráci s danou inštitúciou v regióne a plnohodnotný katalóg.

ABSTRACT

The presentation is about the project Created in Slovakia, which is based on folk traditions, themes and crafts that are transformed into an attractive and contemporary form. It has brought unique design and fine art works of professional authors since 2015. By purchasing objects or participating in organized workshops, visitors support not only Slovak artists and designers, but also another year of the project in Slovak regions. You can choose a souvenir or create your own, playful and unusual souvenir under the guidance of experts. All the products and workshops that are being prepared within the project are created from the ground up, inspired by the folklore and heritage of our grandparents. It is possible to get to know Slovak traditions and art in a playful, educational and creative form. The first year of the project took place in August 2015 in Čičmany. The workshops were open to general public, tourists and residents of Čičmany and its surroundings. The second part of the project consisted of hosting artists and designers. The second year of the project took place in 2016 in Ružomberok in cooperation with the Ľudovít Fulla Gallery in Ružomberok, where the inspiration was the artist Ľudovít Fulla, his artistic work, background and references. The third year was held in Trenčín in cooperation with Gallery of M.A. Bazovský - in fusion with topic of blueprint, where the original wooden punches were created - wooden blueprint forms inspired by artist Bazovský. In 2019 it was held in Orava in cooperation with the Orava Gallery in Dolný Kubín, including the original author's workshop "create your own Kompánek" - a reference

to the artist and sculptor, the creator of the Slovak painting paradise, Vladimír Kompánek. Each year contains two focal planes. The first is the "original workshop prepared by the designer" intended for general public. In the workshops visitors can create their own souvenir under the guidance of the author and take it from the region as a souvenir. The second part of the project is the author's residence, where Nina A. Šošková personally invites artists and designers to work together. They then create and work on a design that is inspired directly by the region. The result of each year is an exhibition in cooperation with the institution in the region and a full catalogue.

Projekt vychádza z ľudových tradícií, námetov a remesiel, ktoré mení do atraktívnej a súčasnej podoby. Jeho snahou je podrobný výskum v regióne, ktorý si vyberá za cieľ a následne z neho čerpá inšpirácie a námety v tvorbe. Od roku 2015 hravou, edukatívnou a tvorivou formou aktívne prináša jedinečný dizajn, umelecké diela a tvorivé dielne, a to v spolupráci s profesionálnymi umelcami. Účasťou na programe a výberom originálnych dielní návštevníci podporujú hodnoty a tradície našej kultúry. Suvenír, ktorý vzniká počas projektu, reprezentuje vybraný región a je možné si ho na mieste vlastnoručne dotvoriť.

V rámci projektu vytvorené na Slovensku spájame tieto dôležité body:

- Vytvárame originálne a hravé dielne inšpirované slovenskými regiónmi a výtvarníkmi, ktorí v nich pôsobili (napríklad v Ružomberku / Fulla, v Trenčíne / Bazovský atď.)
- Tvoríme originálne umelecké predmety / suveníry v limitovaných sériách, s odkazom na príslušný región
- Podporujeme lokálnych slovenských umelcov a dizajnérov
- Vytvárame umelecké rezidencie v regiónoch
- Uskutočňujeme sprievodný program, prednášky a prezentácie (PechaKuchaNight)
- Pripravujeme výstavu umelcov / rezidentov VNS so zázemím v regionálnej galérii, ktorá je určená širokej verejnosti

Slovensko je bohaté na kultúrne, historické či prírodné zákutia. Miesta, ktoré treba aspoň raz uzrieť na vlastné oči. Miesta, ktorých sa musíte dotknúť, aby ste zažili a na sebe pocítili ohromnú, pulzujúcu energiu, ktorá sa v nich skrýva.

Každý z ročníkov obsahuje dve ťažiskové roviny. Prvá tvorí "originálne dielne pripravované dizajnérom" určené pre širokú verejnosť. Na dielňach si môže návštevník vytvoriť vlastný suvenír a odniesť si ho z regiónu ako spomienku. Druhá časť projektu tvorí umelecká rezidencia, kde si autorka projektu Nina A. Šošková prizýva na spoluprácu rôznych umelcov a dizajnérov. Spolu následne vytvárajú a pra-

cujú na autorských návrhoch, ktoré sú inšpirované vybraným regiónom. Výsledkom každého ročníka je výstava v spolupráci s danou inštitúciou v regióne a plnohodnotný katalóg s celým priebehom ročníka. Celý program je otvorený pre širokú verejnosť, bez vekového ohraničenia.

Prvý ročník projektu sa uskutočnil v roku 2015 v Čičmanoch. Nosným bodom bola rozmanitá krajina, architektúra a ornament, ktorý sa v nej nachádza a je pre tento región významným nosičom. Od roku 2013 je čičmiansky ornament je zapísaný v nehmotnom kultúrnom dedičstve Slovenska. Tento ornament sa vo forme štylizovaných geometrických vzorov v najväčšej miere rozvinul v podobe výšivky, ale aj ako dekoratívny prvok fasád zrubových domov. V roku 1977 bola časť obce vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry a čičmianske ornamente tak vstúpili do širšieho povedomia ako národno-reprezentatívny prvok.

V rámci ročníka tvorila šesťica rezidentov: Ondrej Jób (dizajnér písma), Michaela Bednárová (Puojd), Katarína Šoltýsová (architektúra), Daniel Dlouhý (kamera, film) a autorky ročníka Nina Šošková a Lenka Sršňová. Súčasťou ročníka boli dielne určené pre širokú verejnosť, ktoré zožali veľký úspech.

(foto rezidenti / umelci prvého ročníka v Čičmanoch) (foto z dielní autoriek prvého ročníka, vytvor si kohúta od Niny A. Šoškovej Čičmany a vytvor si eko tašku od Lenky Sršňovej) dielo/limitovaná edícia drevených objektov od autorky Niny A. Šoškovej - On a Ona Čičmany 2015)

Vznikli hodnotné autorské suveníry, ktoré reprezentujú túto obec dodnes.

Druhý ročník projektu "vytvorené na Slovensku" sa uskutočnil v roku 2016, v spolupráci s Galériou Ľudovíta Fullu v Ružomberku. Okrem malebnej krajiny Liptova a Ružomberka bol dôležitou inšpiráciou výtvarník, Ľudovít Fulla, jeho umelecká tvorba, východiská či odkazy.

Súčasťou projektu boli opäť navrhované dielne inšpirované regiónom. (Obrázok č. 8). Súčasťou projektu boli rezidenti: Ondrej Jób

(dizajnér písma), Simona Janišová (keramika), Paulína Rypá-ková Varregn, Branislav Matis (grafický dizajn), Peter Machajdík (slovenský hudobný skladateľ, pedagóg), Eva Činčalová (maliarka), Nina Šošková (sochárka), Lenka Sršňová (textilná dizajnérka), Monika Pekná a Jana Vaterková (študentky Školy umeleckého priemyslu Ružomberok).

(na obrázku je dielo Fulla generátor Ondreja Jóba a Fullov koník od Simony Janišovej)

Tretí ročník sa uskutočnil v roku 2018 v Trenčíne, v spolupráci s galériou M.A. Bazovského. Nina A. Šošková sa nechala inšpirovať umelcom Bazovským a vytvorila originálne grafiky, motívy na drevené raznice, vychádzajúce z tvorby tohto veľikána. Spojením tém, tvorba Bazovského a tradičná technológia Modrotlač, vznikla edícia "vytvorené na Slovensku_Modrotlač u Bazovského 2018". Obe témy, Bazovský ako aj Modrotlač, nesú charakteristické prvky pre slovenskú ľudovú kultúru a vychádzajú z obdobia 20. storočia.

Galéria M. A. Bazovského v Trenčíne, ktorá disponuje zbierkou obrazov Bazovského, poskytnúla zázemie a inšpiratívne miesto nie len pre samotných autorov, ale aj pre prizvaných rezidentov projektu. Rezidenti tvorili neoddeliteľnú súčasť projektu, jednu z ťažiskových rovín. Autormi rezidencie ročníka u Bazovského boli, Nina Augustínová a Peter Trnka, Marek Cina, Kundy Crew, Eva Činčalová, Marie Duclos, Jana Potiron Nováková a Eva Tkáčiková.

V roku 2019 sa štvrtý ročník projektu uskutočnil na Orave, v spolupráci s Oravskou galériou v Dolnom Kubíne, ktorá nám poskytla dokonalé zázemie a množstvo inšpirácie pri tvorbe. Dôležitým zdrojom inšpirácie pre nás bola aj Oravská priehrada a jej panenský Slanický ostrov umenia, ktorý sme mali možnosť navštíviť a zažiť jeho atmosféru na vlastné oči. (fotka rezidentov na Slanickom ostrove umenia).

Z piatich osád, ktoré navždy zmizli pod vodou priehrady v roku 1953, sa ako ostrov zachovalo iba návršie s barokovým kostolom a kalváriou, ktoré kedysi tvorilo dominantu obce Slanica. O niekoľko rokov vznikla myšlienka vytvoriť trvalé expozície Oravskej galérie, ktoré boli otvorené v rokoch 1971 – 1973. Expozície tradičného ľudového umenia dokumentujú tvorbu ľudových maliarov, rezbárov a kamenárov, ktorí bez školenia, len podľa odpozorovaných predlôh z bežného života, zanechali po celom území Slovenska doklady o svojom prirodze-

nom talente a umeleckých schopnostiach. Ľudové umenie na Slovensku zaznamenalo svoj najväčší rozkvet v 18. a 19. storočí, a preto väčšina vystavených prác pochádza práve z tohto obdobia. Odporúčame zažiť túto krásu, stáť ex-pozíciu tradičného ľudového umenia, či už na ostrove alebo v Župnom dome v Dolnom Kubíne.

V rámci rozmanitosti a krásy oravskej krajiny, ľudovej kultúry a tradícií tohto regiónu sa nechali vo svojej tvorbe inšpirovať rezidenti Martin Šalgo a Karolína Bašteková. Oba svojim autor-ským prístupom spracovali tému vychádzajúcu z odkazu Oravy, typickú pre ľudové zobrazenie. Martin Šalgo s dielom "Otcovská roľa (domov ma volá)" vzdal poctu oravskej krajine. Karolína Bašteková pripodobila jej autorským návrhom "Holub, holub, holubienka, sedáva mi do okienka" poetickosť ako kontrast k drsným podmienkam a realite ťažkého života na Orave. Jej dielo je inšpirované rázovitým oravským krajom, drevenými stavbami a zemitými farbami.

Inšpiráciou pre ďalších umelcov štvrtého ročníka bol maliar a výtvarník Vladimír Kompánek, legenda slovenskej moderny, člen skupiny Mikuláša Galandu (1957 až 1968). Vo svojej rozsiahlej tvorbe, ktorej bytostnou inšpiráciou bola slovenská krajina, ľudové zvyky a kultúra, sa venoval ko-mornému i monumentálnemu sochárstvu, ale aj kresbe, maľbe, ilustrácii či drevenej hračke. Medzi jeho najznámejšie diela patria drevené archetypálne sochy čerpajúce z genia loci daného miesta, to-temy či rôzne motívy ľudových znakov. Tie sa stali nosnou inšpiráciou pre dizajnérku Janku Potiron a sochárku Ninu A. Šoškovú, v tvorbe návrhov pre ich spoločnú dielňu "vytvor si Kompánka". Tá bola určená pre širokú verejnosť a odohrávala sa počas projektu na Orave. V spolupráci výtvarníčok vznikli aj ich autorské diela s názvom Totem Kompánek (2019). Vznikli autorské totemy, ktoré zhmotňujú túžbu po oživení ľudového umenia, pripomínajú jeho nadčasovosť a právoplatné miesto v súčasnom interiéri. Ambíciou bolo vytvoriť hravú edíciu z kolekcie Kompánek, ako aj experimentálnejší prístup v zobrazovaní tradičných motívov, charakteristických pre ľudovú kultúru a umenie. Janka Potiron taktiež vytvorila grafickú sériu printových plagátov pod názvom Kompánkove „komponenty“.

Kompánek často pracoval s rustikálnou formou, ktorá sa výrazovo i materiálovo viac zhodovala s tradičným ľudovým tvaroslovím a pripomínala mu „chuť domova“. Ako sám povedal: „Základné určujúce pravy sú ta-

lizmany našej krajiny a ľudí, preto sa usilujem pretlmočiť ich v čo naj-širšej výrazovej škále a hľadať ich trvalú platnosť“ (Kompánek). Kompánkové štúdio, podľa ktorých vznikali jeho drevené sochy, ovplyvnili v tvorbe dizajnéra Michala Žáka. Ako sám o sebe Michal hovorí: „Mám k drevu blízky vzťah a je mojou nosnou výrobnou surovinou“. Vznikla tak séria Kompanek Deck, longboardy inšpirované drevenými tote-mami zo spomínaných skíc. Dôležitým bol pre Michala Žáka fragment kresťanského kríža, ktorý na longboarde, podľa jeho slov, pôsobí ako znak ochrany. (viď obr. autora Michala Žáka.)

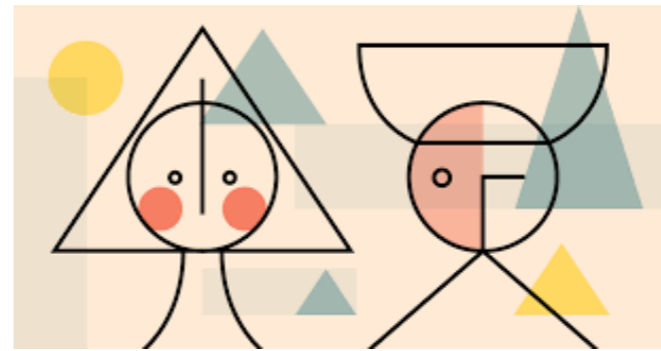
Nina A. Šošková navrhla dielo "Gazda na skejte", kde sa inšpirovala tradičnou ľudovou typológiou Kyjatických hračiek, s cieľom vnuknúť im súčasnú podobu. Jej snahou bolo aktualizovať a oprášiť kyjatické remeslo a preniesť ho výtvarne do novodobej, aktuálnejšej podoby. Vytvorila tak vyzývavé dielo s odkazom na túto tradičnú, no pomaly zabudnutú technológiu. Na spoluprácu oslovila hračkára Martina Šalga z dielne Lopki a vzniklo tak dielo, suvení "GAZDA NA SKEJTE", ako symbol mladého muža, súčasného gazdu 21. storočia. (viď obrázok autorky Niny Šoškovej Gazda na skejte)

Súčasťou tohto ročníka boli opäť odborné prednášky a prezentácie. Čo do praxe a zobrazení umeleckých predmetov v bežnom živote zaujímavá bola prezentácia dizajnéra Michala Hanulu s názvom "contemporary craft / súčasné remeslo". Pestrý program dopĺňala prezentácia "PechaKu-chaNights" s organizačným zastúpením priateľov a kolegov z o.z. Publikum Trnava, ktorí sa snažili osloviť a zapojiť aj lokálnych umelcov z regiónu Orava.

Absolvovaním dielni či kúpou umeleckých predmetov, suvenírov z limitovaných edícií návštevník podporuje nie len slovenské umenie a dizajn, ale aj ďalšie smerovanie projektu, s cieľom re-prezentovať našu krajinu aj za hranicami. Projekt je financovaný Fondom na podporu umenia a grantovou podporou od Nadácie TatraBanky.

28.10.2019 na Orave, Nina A. Šošková - autorka projektu "vytvorené na Slovensku"

JURAJ PODOBA¹

FAKULTA SOCIÁLNYCH A EKONOMICKÝCH VIED UK, BRATISLAVA

JURAJ.PODOBA@FSES.UNIBA.SK

Kľúčové slová: identita, inšpirácia, kontinuita, regionálny typ obydla

Key words: identity, inspiration, continuity, regional type of dwelling

ABSTRAKT

Agrárnu spoločnosť, a to hlavne spoločenstvá priamych agrárnych producentov charakterizuje výrazná kultúrna diverzita, ktorá má predovšetkým regionálne vyjadrenie. „Dlhé 20. storočie“ je obdobím eliminácie kultúrnej diverzity a kultúrnej homogenizácie moderných spoločností, ktorá pod vplyvom deštruktívnych síl modernity získava až charakter kultúrnej nivelizácie a vytvárania kultúrnej indiferentných kultúrnych foriem. Regionálne členená vernakulárna architektúra bola v procese formovania modernej architektúry jedným zo zdrojov inšpirácie pre (časť) umelcov a architektov, najmä predstaviteľov umeleckej avantgardy. Interpretácie pôvodných foriem materiálnej kultúry boli a sú rôznorodé – od formálneho (pseudo)dekorativizmu až po hlbšie pochopenie utvárania a funkcií ľudského príbytku v prostredí a v kultúrnej ekologických podmienkach primárnych skupín. Autor analyzuje inšpiračný potenciál týchto, dnes už historických kultúrnych foriem pre človeka obdobia neskorej modernity, na príklade jedného vidieckeho sídla na severnom Slovensku.

ABSTRACT

Agrarian society, and first of all the communities of agrarian producers, is characteristic by the expressive cultural diversity, expressed predominantly by its regional dimension. „The long 20th century“ is an era of cultural diversity's elimination and of modern societies' cultural homogenisation. Under the press of destructive impact of modernity, the process of cultural homogenisation has been steering towards the cultural nivelisation and creation of the indifferent cultural forms. In the process of shaping up the modern architecture, regional forms of vernacular architecture have been one of the inspiration sources for (a part of) artists and architects. First of all, for the leading personalities of avant-garde. The interpretations of vernacular forms of material culture represent a variety of approaches; from formal (pseudo)decorativism towards a deeper understanding of forms and functions of the human dwelling. The author is analysing the potential for inspiration of such historical cultural forms, from the perspective of humans living in the late modernity era, using the example of one rural settlement in northern Slovakia.

Pri hľadaní inšpirácie v rámci súčasnej tvorby architektonických, umeleckých a dekoratívnych foriem a artefaktov, ktorá sa orientuje na regionálne formy vernakulárnej rurálnej architektúry, nemôžeme ignorovať vzťah prevažujúcej časti spoločnosti k tomuto historickému kultúrnemu dedičstvu. Takýto vzťah, resp. vnútorné stotožnenie spoločnosti s konkrétnymi historickými fenoménmi, ktoré sa považujú za jej kultúrne dedičstvo je v každej krajine, v každom národnom spo-

čenstve odlišné. Veľké rozdiely jestvujú aj v rámci jednej spoločnosti, kde jednotlivé sociálne vrstvy a socio-profesné skupiny často zaujímajú veľmi rozdielny vzťah ku kultúrnemu dedičstvu. Tento vzťah je determinovaný množstvom rôznorodých príčin ekonomického, sociálneho a kultúrneho charakteru, ktoré korenia v špecifickom historickom vývoji konkrétneho ľudského spoločenstva. Kľúčovú úlohu vo vzťahu spoločenstva ku kultúrnemu dedičstvu zohrávajú spoločenské elity a mien-

kovorné osobnosti, v spoločnostiach neskorej modernity aj tzv. celebrity a iné osoby prítomné v mediálnom či virtuálnom priestore. A samozrejme socioprofesné skupiny, ktorých aktivity priamo súvisia s tvorbou artefaktov a architektúr, s formovaním životného prostredia človeka (architekti, urbanisti, výtvarní umelci a pod.).

Tradičná vernakulárna architektúra, v podmienkach slovenského vidieka reprezentovaná predovšetkým obydliím roľníkov, mala až do polovice 20. storočia dominantné postavenie v zástavbe našich vidieckych sídiel. Jej vývoj sa však na prelome storočí, resp. v prvých desaťročiach 20. storočia ukončil. Odvtedy fyzicky zastaráva a ustupuje dobovým murovaným stavbám. Charakteristickým prejavom dynamického stavebného boomu po druhej svetovej vojne je kultúrna diskontinuita a rozpor medzi technickou a kultúrnou modernizáciou (Bližšie pozri napr. Podoba, J. 2000). Jedným z dôsledkov týchto zložitých procesov je absencia nadväznosti na architektonický vývoj a zánik regionálneho domového typu (bližšie Podoba, J. 1997). Aj súčasný stavebný rozvoj, ktorý sa už druhé desaťročie sústreďuje predovšetkým do suburbánnych obytných zón, popiera nadväznosť na regionálne architektonické formy. Až na okrajové výnimky nehľadá inšpiráciu v historických formách vernakulárnej architektúry. Súčasná výstavba rodinných domov sa pohybuje v priestore medzi šedou uniformitou, občasnou inšpiráciou v architektúrach geograficky vzdialenejších území (na rôznej úrovni a v rôznej kvalite riešení) a niekedy zaujímavou originalitou bez prepojenia na kontinuitu lokálneho stavebného vývoja. Často inšpiratívne výnimky z týchto trendov majú v zástavbe zastúpenie na úrovni štatistickej chyby.

V modernej architektúre sa pohybujeme niekde medzi internacionálnym eklekticismom a lokálnou identitou. Pričom slovo „niekde“, vyjadrujúce vzdialenosť medzi oboma protipólmi, je výrazne sociokultúrne determinované. Čo je zjavne príliš všeobecné konštatovanie. Slovo „niekde“ má či môže mať silný regionálny rozmer, a môže súvisieť s prevládajúcim myslením v architektonickej tvorbe a v charaktere vzdelávania architektov/dizajnérov; veľmi súvisí s politikou štátu a jej spôsobom podpory aj regulácie výstavby a politiky bývania, ale aj s menej objektívne uchopiteľnými fenoménmi, ako je napr. charakter spoločenských elít a ich „kultúrnosť“. V predmoderných spoločnostiach dominovala lokálna, resp. skupinová identita, ktorá bola istým, dobovo

determinovaným spôsobom previazaná s regionálne ohraničenými kultúrnymi formami a ich lokálnymi špecifikami. Internacionálne prejavy v architektúre, stručne povedané jej slohový charakter, sa týkal sakrálnych stavieb, objektov slúžiacich na štátnu reprezentáciu a objektov spojených s vyššími spoločenskými vrstvami. Čo sa veľmi často prelínalo. Moderná architektúra sa vyjadruje v protipóloch oboch tendencií: často až nemilosrdne potláča lokálnu identitu, a zároveň prakticky celý jej vývoj je spojený s niekedy až bolestivým hľadaním lokálneho výrazu.

Agrárnu spoločnosť, a to hlavne spoločenstvá priamych agrárnych producentov charakterizuje výrazná kultúrna diverzita, ktorá má predovšetkým regionálne vyjadrenie. Regionálna kultúrna homogenita bola prepojená s homogenitou socioekonomického charakteru. Avšak aj sociálne stratifikovanejšie populácie zodpovedali modelu regionálnej kultúrnej diferencovanosti, aj keď miera kultúrnej rôznorodosti v rámci regiónu bola/mohla byť výraznejšia. V období socioeconomickej konsolidácie, ktorá sa v historických podmienkach stredovýchodnej Európy prelína s počiatkom modernizačných procesov (18. storočie), dochádza ku kultúrnej stabilizácii,

ktorej najvýraznejším prejavom v rámci materiálnej kultúry je regionálny typ roľníckeho domu.

„Dlhé 20. storočie“ je obdobím eliminácie kultúrnej diverzity, ktorá predchádzala proces eliminácie biodiverzity, čo je jedným z definujúcich znakov súčasného obdobia a čo je čoraz viac vnímané ako jeden z hlavných problémov globálnej environmentálnej krízy. Eliminácia kultúrnej diverzity bola spojená s homogenizáciou moderných spoločností, ktorá získala pod vplyvom deštruktívnych síl modernity až charakter kultúrnej nivelizácie a vytvárania indiferentných kultúrnych foriem. Takže modernizačná transformácia agrárnych spoločností viedla niekde k plynulej, inde k razantnejšej kultúrnej dezintegrácii až kultúrnej nivelizácii a následnému zániku regionálneho domového typu.

Regionálne členená vernakulárna architektúra bola v procese formovania modernej architektúry jedným zo zdrojov inšpirácie pre (časť) umelcov a architektov, najmä predstaviteľov umeleckej avantgardy. Interpretácie pôvodných foriem materiálnej kultúry boli a sú rôznorodé – od formálneho (pseudo)dekorativizmu až po hlbšie pochopenie utvárania a funkcií ľudského príbytku v prostredí a v kultúrnej ekologických podmienkach primár-

¹Comenius University in Bratislava, Faculty of Social and Economic Sciences, Department of Social Anthropology, Mlynské Luhy 4, 821 08 Bratislava, e-mail: juraj.podoba@fses.uniba.sk

nych skupín. Problémom týchto procesov je fakt, že identitu prostredia v rámci spoločenského diskurzu vytvára urbánna stredná vrstva, resp. predovšetkým vzdelaní špecialisti pochádzajúci z tejto skupiny obyvateľstva. Vnímanie hodnôt vernakulárnej architektúry (resp. všeobecne kultúry pôvodne nižších, v európskom prostredí prevažne roľníckych vrstiev) a ich oceňovanie bolo a stále je vlastné intelektuálom a umelcom urbánneho pôvodu, zvyčajne zo stredných vrstiev. Prípadne mohlo ísť aj o vidiečanov/príslušníkov working class, ktorí ale získali vyššie vzdelanie a prešli procesom sídelnej aj kultúrnej urbanizácie. Iné, povedzme v sociálnej hierarchii nižšie sociálne vrstvy sa riadia inými hodnotovými systémami aj procesmi identifikácie. Minimálne v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy nie sú kultúrne prejavy nepriviligovaných vrstiev agrárnej spoločnosti kultúrnym vzorom pre väčšinovú populáciu, ktorá sa orientuje predovšetkým na svoju predstavu o živote vyšších vrstiev predmoderných aj súčasných spoločností, ktorú kombinuje v rámci popkultúry s kultúrnymi prvkami nižších vrstiev mimo európskych spoločností a s prvkami gangsterských subkultúr. Teoreticky môžu byť „kultúrne disciplinované“ prostredníctvom štátneho vzdelávacieho systému a médiami, ktoré sú v rukách vzdelaných expertov. Realita hlavne obdobia po II. svetovej vojne je však iná, až opačná. Čo je už témou na odlišnú úvahu; ale je potrebné na tento problém upozorniť v súvislosti so zameraním projektu Identita.sk. Avšak je dôležité zdôrazniť, že identita nielen v jej kolektívnom, ale aj v individuálnom vyjadrení je sociálne/sociokultúrne determinovaná (socially dependent). Status materiálnych objektov/kultúrnych fenoménov prebieha procesmi selekcie a nominácie a je hodnotený rovnako expertami, ako aj ne-expertami. Je zjavné, že zvyčajne s rozdielnym (často opačným) efektom. Nomináciu aj selekciu týchto objektov či artefaktov podmieňuje práve ich procesuálny charakter, ktorý môžeme označiť ako proces(y) heretizácie.

Proces heritizácie má dva rozmery:

1. Uvedenie si hodnoty a následná potreba ochrany/záchranu hodnôt kultúrneho, ale aj prírodného dedičstva.

2. Uvedenie si hodnoty a následná zmena myslenia, ale podmienená zmenou hodnotových systémov (prepojenie so vzdelaním/výchovou).

Menežment týchto procesov zo strany akademických a kultúrnych inštitúcií by mal mať tri

roviny: kultivácie, ochrany, obnovy. Tieto procesy sú spojené s konštruovaním kolektívnych identít a ich individuálnym osvojovaním. Tu sa prejavuje paradox nacionalizmu ako súčasť modernity: urputná snaha nájsť a konštruovať prvky zdieľanej skupinovej (národnej) identity za súčasnej eliminácie, prípadne transformácie pôvodných kultúrnych foriem.

Východiskom pri hľadaní inšpiračných zdrojov regionálnych roľníckych kultúr je komplexné chápanie kultúrneho regiónu ako sociokultúrneho fenoménu, ktorý sa formoval predovšetkým v kontextoch environmentálnych a socioekonomických podmienok. Hlavným problémom vo vnímaní regionálnych roľníckych kultúr aj v kultúrnej (a do istej miery aj odbornej) verejnosti je statické vnímanie kultúrneho regiónu, čo je prístup vlastný národopisnej aj umenovednej interpretácii sociokultúrneho vývoja. Až po až extrémne statický a zároveň špecificky selektívny prístup reprezentovaný etnokartografickou metódou, ktorý vedie až k dezinterpretácii etnokartograficky vyjadrených sociokultúrnych fenoménov. Opačným prístupom je dynamická interpretácia regionálnych roľníckych kultúr, ktorý v našej odbornej literatúre reprezentuje napr. vedecký prístup (publikácie) Jiřího Langera (bližšie pozri Podoba, J.- Bryol, R. 2017). Formovanie kultúrneho regiónu bolo dlhodobým, môžeme povedať stáročným procesom, ktorý v konkrétnych geograficko-historických podmienkach odrážal procesy dlhého trvania. V konaní, ktoré môžeme vyjadriť anglickým termínom slow practice, sa dá hľadať kvalita artefaktov z predmoderného obdobia. Teoretickým uchopením problematiky sociokultúrnych rozdielov medzi jednotlivými segmentmi komplexných agrárnych spoločností môže byť ich Gellnerovo grafické znázornenie (Gellner, A. 1993, 20). Etnografický región, ako je charakterizovaný v odbornej a populárnej literatúre, je vyústením týchto dynamických procesov a zachytáva jeho stav v čase tesne pred jeho dezintegráciou a následným zánikom, resp. počas priebehu takýchto eliminačných procesov. Tu išlo o krátkodobý proces, ktorý sa uskutočnil v priebehu života v podstate troch generácií (to platí o situácii na Slovensku a v krajinách s podobnou historickou charakteristikou, v iných sociogeografických podmienkach a historických kontextoch mohol byť priebeh eliminačných procesov odlišný, resp. mal skôr charakter transformácie akceptujúcej istú mieru kultúrnej kontinuity). Materiálna kultúra v tomto období už absorbovala aj

manufaktúrnú a fabričnú produkciu, resp. začali byť dostupné aj suroviny mimo lokálnych zdrojov, čo umožnilo prístup k materiálom predtým nedostupným väčšinovej populácii. Zároveň sa finálna fáza formovania regionálnych kultúrnych foriem prelína so zánikom feudalizmu a počiatku formovania kapitalistických trhových vzťahov, s existenciou predtým nereálnej geografickej a sociálnej mobility, nových ekonomických zdrojov dostupných súbežne s novými inovačnými zdrojmi, a pod. Predovšetkým v oblasti ľudového umenia a všeobecne rukodielnej produkcie toto obdobie, ktoré môžeme časove veľmi voľne ohraničiť „dlhým 19. storočím“, predstavuje tvorivý vrchol, ktorý bol nasledovaný niekde pozvoľným, inde dynamickým rozkladom a následným zmiznutím komplexu regionálnych roľníckych kultúr, v lepšom prípade do etnografických a kultúrnohistorických múzeálnych zbierok. Platí to pre rôzne kultúrne aj geograficky vzdialené oblasti, napr. pre stredovýchodnú Európu rovnako ako pre kultúru časti pôvodných obyvateľov severnej Ameriky. Z hľadiska historického vývoja krátkosť týchto procesov spôsobili deštruktívne sily modernity, ktoré vytvorili naše súčasné prostredie, a boli prepojené s ideológiami previazanými so zmenou hodnotových systémov. Aj dezintegráciu a deštrukciu regionálnych kultúrnych foriem je potrebné vnímať z procesuálneho hľadiska, kde obrovská tvorivá a súbežne deštruktívna sila modernizačných procesov je z historického hľadiska bezprecedentná.

Klasická práca Aloisa Riegela (1903) o teórii ochrany kultúrneho dedičstva rozdeľuje pamiatky, teda v podstate kultúrne dedičstvo, na gewollte Denkmale a gewordene Denkmale. Ak vychádzame z jeho rozdelenia, tak regionálne formy vernakulárnej architektúry je možné zaradiť do druhej kategórie; teda medzi pamiatky, ktorých hodnoty boli objavené v priebehu doby, v podstate v procese ich zániku, resp. ich zásadnej transformácie. Ako už bolo vyššie naznačené, ich hodnotu „objavili“ vzdelaní príslušníci mestskej strednej vrstvy, ktorí nežili na vidieku, takže sa síce pokúšali vytvoriť inštitúcie a legislatívu na ich ochranu či záchranu, ale tieto objekty sa nestali súčasťou ich životnej praxe². Discovery of tradition nasledovali procesy invention of tradition, čo už má nielen estetický a hodnotový, ale aj ideologický rozmer³. Evalvácia vernakulárnej

architektúry potomkami jej pôvodných obyvateľov a tvorcov, resp. všeobecnejšie obyvateľov súčasného vidieka je odlišná. Je potrebné zdôrazniť odlišnosti takýchto prístupov medzi jednotlivými krajinami, resp. spoločnosťami. Avšak pri analýze týchto procesov nie je možné použiť prvoplánovú komparáciu medzi krajinami, ktoré prešli rýchlym komunistickým modernizačným experimentom, a spoločnosťami bez takejto skúsenosti, kde modernizačná civilizačná transformácia bola plynulejšia a nebola spojená s donucovacími stratégiami totalitného štátu. Práve Československo je pre to najlepším príkladom.

Ako príklad kultúrnej diskontinuity a nejasného úsilia o inšpiráciu pôvodnou architektúrou som zvolil stavebnú kultúru oravských obcí Zuberec a Habovka. Predovšetkým preto, lebo v katastrálnom území Zuberca sa nachádza najlepšie múzeum v prírode na Slovensku, Múzeum oravskej dediny v lokalite Brestová. V múzeu sú inštalované ideálne typy roľníckych obydlií. Ilustrácie manifestujú fakt, že ani v minulosti typologická jednota domov nebola statická. Jednotu zabezpečoval použitý stavebný materiál a stavebné technológie, ktoré sa menili iba veľmi plynulo. Regionálny výraz určoval predovšetkým tvar strechy spojený s architektonickou a výtvarnou úpravou štítu, ako aj osovosťou priečelia. Príklady domových typov z Múzea oravskej dediny naznačujú variačný proces v rámci akceptácie základných regionálnych znakov, kde typologické varianty sú prejavom tak sociálnej stratifikácie (najmä obydlií šoltýsov), ako aj vplyvu inovácií z geograficky vzdialeného prostredia (tzv. hruštínsky dom). Typologickú jednotu vidieckej stavebnej kultúry aj v agrárnej spoločnosti narúšali obydliá nižšej nobility (zemianske obydliá) a tých spoločenských vrstiev, ktoré sa po eliminácii feudálnych obmedzení dokázali ekonomicky presadiť a zaznamenali sociálny vzostup (obydliá plátenníka). Ulica v Zuberce je príkladom stavebnej kontinuity z medzivojnového a vojnového obdobia, kedy vidiecky dom stále kontinuoval základné charakteristiky pôvodného roľníckeho domu, ale v značne oslabenej miere. Ulica Nižné brehy v Habovke reprezentuje zásadné prerušenie kultúrnej kontinuity povojnového obdobia. V zástavbe sú zastúpené rôzne stavebné typy, ktoré zrozumiteľne ilustrujú stavebný chaos druhej polovice 20. storočia. Pokus o istú nad-

²Tento fakt čiastočne zmenil fenomén druhého rekreačného bývania, ktoré sa u nás označuje ako chalupárstvo, kedy si obyvatelia miest, tiež zväčša príslušníci strednej vrstvy, adaptovali staršie stavebné objekty na rekreačné (oddychové) účely.

³Bližšie Podoba, Juraj 2018.

vážnosť na pôvodnú architektúru reprezentuje drevený apartmánový dom, ktorý je určený na prenájom turistom a bizarným spôsobom spája viaceré architektonické a dekoratívne prvky pôvodnej oravskej drevenej architektúry. Objekty vo výstavbe reprezentujú súčasné snahy o akceptáciu aspoň niektorých prvkov pôvodného roľníckeho domu – ako vyjadruje drevené obloženie murovaných domov, ide skôr o predstieranú než skutočnú kvalitatívnu inšpiráciu.

Nielen región charakterizuje jeho procesualný charakter. Platí to aj pre fenomén identity; v podmienkach spoločností neskoršej modernity by som sa pokúsil charakterizovať ho ako nejasný a ambivalentný proces hľadania autenticity. Zmienené procesy konštrukcie kultúrneho dedičstva sú zároveň – ale opäť nie priamočiaro, prepojené s vynachádzaním tradície. Základným problémom pri nadväzovaní na hodnoty spadajúce do kategórie kultúrneho dedičstva a ich využití v súčasnej tvorbe (architektúra, dizajn) pre potreby spoločností neskoršej modernity je otázka, ako kombinovať modernitu a kultúrne dedičstvo (teda hodnoty s pôvodom v predmoderných kultúrach). Príklad z oravskej obce ukazuje, že dopad komunistického rozvojového modelu, nepochybne v nadväznosti na vývoj stavebnej kultúry na slovenskom vidieku v 19. storočí, bol jednoznačný a prerušenie kultúrnej kontinuity bezvýhradné. Je nejasnou otázkou budúcnosti, nakoľko bude kvalitný dizajn vytvorený na základe tvorivej inšpirácie tradičnými regionálnymi, prevažne roľníckymi kultúrami akceptovaný rôznymi sociálnymi, generačnými a regionálnymi skupinami. Problém, ktorý je obsahom môjho príspevku, súvisí s kolektívnou pamäťou a so sociálnou prestížou. (Identity as a pride). Pôvodné roľnícke obydlia neboli/nie sú námetom na hrdosť pre potomkov ich tvorcov, a prestali spĺňať ich meniace sa civilizačné nároky, resp. predstavy o civilizačnom štandarde, ktorý by mali dosahovať. Keďže ich zánik bol sprevádzaný nespochybniteľným technickým/technologickým pokrokom a opulentným konzumom priestoru. Ako sa dá prekonať marazmus 20. storočia je náročnou otázkou budúcnosti. V oblasti stavebnej kultúry ide predovšetkým dôsledky stavebného boomu na slovenskom vidieku počas neskorého socializmu, nasledovaného tzv. podnikateľským barokom a ešte viac sa prehlbujúcim stavebným chaosom obdobia po roku 2000.

Príspevok vznikol s podporou projektu APVV 16-0567 IDENTITA.SK – spoločná platforma di-

zajnu, architektúry a sociálnych vied.

Obr. 1 Dom roľníka z dolnej Oravy je príkladom stabilizovaných typologických znakov.

Obr. 2 Dom z hornej Oravy kombinuje archaické (plazová konštrukcia) a pauperizačné (redukovaná dispozícia) prvky.

Obr. 3 Dom šoltýsa s rozvinutou dispozíciou a manzardovou strechou kombinuje typologické znaky obydlia roľníkov a nižšej nobility.

Obr. 4 Hornooravská ulica je ukážkou vnášania cudzorodých prvkov z kultúrne rozvinutejšieho prostredia súčasne s rešpektovaním stabilizovaného kánonu.

Obr. 5 Murovaná sypáreň ako súčasť usadlosti dolnooravského zemana.

Obr. 6 Obydlie plátenníka z hornej Oravy vyjadruje sociálny vzostup príklonom k provinčnej slohovej architektúre, dovtedy dostupnej nižšej nobilitě.

Obr. 7 Zuberecká ulica z medzivojnového obdobia s viacerými stavebnými adaptáciami uplynulých dvoch dekád, vyjadruje kontinuitu časti lokálnych typologických znakov značne redukovaným spôsobom.

Obr. 8 Stavby zo 60. a 70. rokov sú prejavom zásadnej kultúrnej diskontinuity.

Obr.9 Panoptikum stavebného chaosu povojnového obdobia na ulici Nižné brehy.

Obr. 10 Apartmánový dom na ulici Nižné brehy z minulého desaťročia sa špecifickým spôsobom inšpiruje prvkami pôvodnej stavebnej tradície.

Obr. 11 Najnovšia výstavba imituje/predstiera niektoré typologické prvky lokálnej stavebnej tradície.

Literatúra:

- GELLNER, A. (1993). *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal.
- HOBSBAWM, E. (1983). Introduction: Inventing Traditions. In: E. Hobsbawm & T. Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*. Cambridge - New York - Melbourne - Madrid - Cape Town - Singapore - Sao Paulo - Delhi: Cambridge University Press, s. 1-14.
- PODOBA, J. (1987). Modifikácie modelu tradičného obydľia slovenskej dediny v 20. storočí. *Slovenský národopis*, 35, 1, s. 31 - 48.
- PODOBA, J. (1997). Medzi tradíciou a nivelizáciou: zánik regionálneho domového typu. *Etnologické rozpravy*, 1 - 2, s. 41 - 50.
- PODOBA, J. (1998). Ľudová architektúra v systéme hodnôt obyvateľov slovenského vidieka. *Pamiatky a múzeá*, 3, s. 9 - 13.
- PODOBA, J. (2000). Medzi technickou a kultúrnou modernizáciou: architektúra na slovenskom vidieku v 20. storočí. *Architektúra a urbanizmus*, XXXIV, 3-4, s. 103 - 109.
- PODOBA, J. (2003). Cultural Lag as a Determinant of Social Conflicts of the Transformation Period. *Anthropological Journal on European Cultures*, 12, s. 157 - 186.
- PODOBA, J. - BRYOL, R. (eds). (2017). *Cestou napříč obory a krajinami. K životnímu jubileu vědce a muzejníka Jiřího Langra. Rožnov pod Radhoštěm: Metodické centrum pro muzea v přírodě, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.*
- PODOBA, J. (2018). Invented Tradition: Kontinuita a identita v podmienkach spoločností neskorkej modernity. In: Kotradyová, V. - Kočlík, D. - Kučerová, M. (eds.). *IDENTITA SK a INS - INTERIÉR NA SLOVENSKU*, 4.-5.10.2018. Bratislava: Spektrum STU, s. 42 - 49.
- RIEGEL, A. (1903). *Der moderne Denkmälerkultur. Sein Wesen und seine Entstehung*. Wien.

REGIONÁLNA ARCHITEKTÚRA AKO MIESTNY PRODUKT// REGIONAL ARCHITECTURE LIKE A LOCAL PRODUCT

TAMÁS SMIDT

ATELIÉR SMIDT, SLOVENSKO
WWW.ATELIERSMIDT.COM

Kľúčové slová: čistota konštrukcie, materiál, tektonika a opakovanie, tradícia
Key words: purity of construction, material, tectonics and repetition, tradition

ABSTRAKT

Bez silných regulačných predpisov, ktoré sú našité na každú obec, mesto, mestkú časť, si neviem predstaviť, že by sme investorov vedeli nasmerovať na správnu cestu. Fenomén architekta by sa mal dostať do popredia, preto je dôležité poveriť ich/ najmä žijúcich v regióne/ takými prácami, ktoré vo veľkom ovplyvnia regionálnu identitu. A nie v poslednom rade posilniť a vytvoriť štatút akeho hlavného architekta. Bez toho budeme pokračovať v rozbíjaní identity regiónu, v importovaní "ideálnych projektov". Bez toho aj vernosť voči komunite bude ešte nižšia ba dokonca žiadna. Región by mala byť znova istou komôrkou, ktorá má byť nevyčerpatelňou zásobárňou identity. Tu je ešte stále nižšia dynamika a frekvencia impulzov globalizácie, a sú tu ešte zachované korene tradičného života. V tomto smere má veľkú zodpovednosť architekt, aby pomohol zachrániť, znovu postaviť originalitu na danom prostredí a nájsť stratené genius loci.

ABSTRACT

Without the strong regulations that are tailor-made for every municipality, city and city district, it's impossible to imagine that investors can be guided to the right path. The architect's phenomenon should come to the forefront therefore it is important to give them trust (especially the ones living in the region) with work that will greatly affect regional identity. And last but not least to strengthen and create the status of a kind of chief architect. Without this, we will just continue to break the region's identity by importing "ideal" projects. Without it, loyalty to the community will be lower or ever none. Again, the region should be a chamber, an inexhaustible storehouse of identity. Here, the dynamics and frequency of globalization impulses are still lower and the roots of traditional live are still preserved. In this attitude, the architect has a great responsibility to help preserve and rebuild originality in the environment and find the lost genius loci.

CÍTIŤ REGION...

Základne body, ktoré považujem za historicky potrebné pri regionalite ako fenoménu sú: spoločné aktivity, spoločné domnenie-viera, spoločná sociálna štruktúra.

Len komunita fungujúca na týchto princípoch vie v skupine rozmýšľať a konať. Keď tieto body prenieseme do dnešnej doby, môžeme povedať, že v čase či priestore máme iné možnosti a hranice. Strata fenoménu poľnohospodárstva a iných aktivít v regióne spôsobuje degradáciu. Pôvodne sociálne

štruktúry, ktoré vytvárali súdržnosť, sa rozbili, časom sa ukázali aj v architektúre a namiesto homogéneho kultúrneho prostredia sa vytvorilo heterogénne prostredie. Do 90-tých rokov dobre fungovali miestne výrobné stavebných materiálov, využívajúc lokálne suroviny a pracovnú silu a zúročili dlhými rokmi nadobudnuté zručnosti a skúsenosti miestnych majstrov a remeselníkov. Tieto faktory sa podielali na vytváraní regionálneho charakteru architektúry. Miznúca štruktúra urbánneho priestoru ako aj architektúry spôsobila, že sa stratil kontakt medzi minulosťou a súčasťou.

nosťou. Naši predkovia mali v génoch danosť komunitného stavania. Zostalo z toho len toľko, že chcem a "viem" stavať, ale zručnosť aj znalosť rozmýšľať v komunite a regionálne sa stratila. V dnešnej dobe, kedy sa svet pre každého otvoril a sme obklopení informáciami, cestujeme do rôznych častí sveta a dovážame domov

artefakty iných kultúr ako aj ich architektúru ako idealizovanú predstavu.

A práve tu je možnosť pre architekta ukázať smer pre regionálnu architektúru a vytvárať "miestnu jedinečnosť". Fenomén architektúry treba dostať do popredia, nakoľko ľudia nevedia čo je naplniť prácu architekta. Kvalita projektov a realizovaných prác je stále nízka, a regionalny charakter sa postupne stráti.

PRINCÍPY A NÁSTROJE V MOJEJ TVORBE

Rozumieť a cítiť regionalitu je možné len vtedy, keď tam žijeme, sme súčasťou štruktúry kultúrnej, hospodárskej a sociálnej ... jednoducho dýchame spolu s regionom. Regionalita pre mňa znamená niečo podobné ako pri víne terroir: pôda, voda, prostredie, počasie, hrozno ako materiál, konzumenti" a nie v poslednom rade vinár ako architekt.

Keď pozrieme na konkrétne príklady, v prvom rade je to obec Kravany nad Dunajom, kde mám dlhoročné skúsenosti pri skoro ideálnej práci architekta a investora.

Námestie obce, Lurdeská kaplnka a výhľadková veža sú práce, pri ktorých bolo cieľom vytvoriť v duchu súčasnej architektúry niečo, čo spája štruktúry pôvodnej (v obci sa nachádza viac kúrií a kaštieľov, ako aj kostol z 12. storočia) a novodobej tvorby.

Výhľadková veža vznikla len tak "od ruky", nemyslel som si, že z toho projektu niečo bude. Po niekoľkých mesiacoch ma volal starosta obce, že dostali na vežu finančné prostriedky ... bez projektu, bez rozpočtu, akurát sme mali pár škíc. Preto je to dôležité, lebo som nemal žiadne obmedzenie v tvorbe, tak som mal aj v časovom aj v priestorovom horizonte možnosť voľne pracovať. Idea veže sa zachovala ako samostatná konštrukcia postupne vzdušujúca sa smerom k oblohe. Prírodné stavebné materiály ako pohľadový betón, drevená koštrukcia a pozinkovaná oceľová konštrukcia časom dozreli, a stali sa organickou súčasťou prostredia pri Dunaji. Po rokoch sa veža stala dominantou súčasnej architektúry v regióne, istým orientačným a východiskovým bodom pre obyvateľov obce a regiónu, cyklistov ako

Obrázok 1 Lurdeská kaplnka Kravany nad Dunajom – Karva 2014 interier

Figure 1 Chapel louredes Kravany nad Dunajom –Karva 2014 interior

Obrázok 2 Lurdeská kaplnka Kravany nad Dunajom – Karva 2013 svetlo ako materiál

Figure 2 Chapel louredes Kravany nad Dunajom –Karva 2014 light as material

Obrázok 3 Lurdeská kaplnka Kravany nad Dunajom – Karva 2013 tehla, drevo, prírodná bridlica

Figure 3 Chapel louredes Kravany nad Dunajom –Karva 2014 brick, wood, natural slate

aj pre turistov.

Lurdská kaplnka je príkladom istého komunitného stavania. Remeselníci z okolia ako aj finančné dary spojili veriacich. Moja práca spočívala vo vytvorení jednoduchej hmoty objektu. Bol kladený veľký dôraz na technické zvládnutie bez "realizačnej firmy", čo malo za dôsledok aj nižšie investičné náklady. Sakralita sa zachovala nielen vo funkcii, ale aj postojom k stavaniu. Materiáli ako tehla, drevo, prírodná bridlica a "svetlo" posilnili fenomén staronovej kaplnky. Tradícia je zachovaná v idei.

Námestie je akým si spojivom medzi kostolom, vežou, kaplnkou a kúriou Koszticsa, ktorá ešte len čaká na nový život, ako komunitné centrum Dunaja. Pri všetkých projektoch som používal len tri základné materiály, okolie nepotrebuje viac, je to isté opakovanie a tektonika v troch dielách. V každom z diel sa mení iba jeden z materiálov, dva ostávajú nemenené a práve to spôsobuje organickú kontinuitu medzi jednotlivými dielami.

Cez tieto práce sa dá ukázať, aká dôležitá je pre mňa spoločná tvorba a kontinuita architekta a investora, prípadne realizátora diela.

Samozrejme to sú skoro "ideálne" podmienky pre tvorbu. Ďalšie moje práce nesú na sebe stopy viacerých kompromisov a to ekonomických, ideových, technických a samozrejme "zdatnosť" investora a "rukopis" realizátora, ktoré viac menej sa dajú eliminovať.

Práca architekta v regióne je náročná z hľadiska straty kontinuity s minulosťou, ktorá sa žiaľ čoraz viac stráca, a fenomén architektúry mesta je stále silnejší, čo ale jednoducho nepatrí na vidiek.

Obrázok 5 Vyhliadková veža Kravany nad Dunajom - Karva 2011 čistota konštrukcie betón, drevo, oceľ
Figure 5 Observation tower Kravany nad Dunajom -Karva 2011 purity of construction concrete, wood, steel

Obrázok 6 Vyhliadková veža Kravany nad Dunajom - Karva 2011 čistota konštrukcie betón, drevo, oceľ
Figure 6 Observation tower Kravany nad Dunajom -Karva 2011 purity of construction concrete, wood, steel

Obrázok 4 Námestie Kravany nad Dunajom - Karva 2011 kameň, drevo, oceľ
Figure 4 Square Kravany nad Dunajom -Karva 2011 stone, wood, steel

Obrázok 7 Vyhliadková veža Kravany nad Dunajom - Karva 2011 pohľad na námestie a na kaplnku
Figure 7 Observation tower Kravany nad Dunajom -Karva perspective to square and to chapel

Obrázok 8 Vyhliadková veža Kravany nad Dunajom - Karva 2011 detail
Figure 8 Observation tower Kravany nad Dunajom -detail

Obrázok 9 Námestie Kravany nad Dunajom - Karva 2011 kameň, drevo, oceľ
Figure 9 Square Kravany nad Dunajom - Karva 2011 stone, wood, steel

Obrázok 10 Nájomné byty Svodín - Szőgyén 2013 tektonika ako zážitok, opakovanie ako kontinuita
Figure 10 Rental apartment Svodín - Szőgyén 2013 tectonics as experience, repetition as continuity

Obrázok 11 Centrum rybárik riečny Tešmak - Tesmag 2009 forma a materiál
Figure 11 Rybárik river centre Tešmak-Tesmag 2009 form and material

Obrázok 12 Amfiteáter Nová Vieska - Kisújfalu 2004 tradícia
Figure 12 Amhitheatre Nová Vieska - Kisújfalu 2004 tradition

Obrázok 13 Rozlúčkový priestor Svodín - Szőgyén 2010 čistota konštrukcie
Figure 13 Memorial place Svodín -Szőgyén 2010 purity of construction

Obrázok 15 Rodinný dom Svodín - Szőgyén 2005 tvorba citlivo nasadená do pôvodnej štruktúry
Figure 15 Villa Svodín - Szőgyén - 2005 sensitive approach to existing landscape and original structure

Obrázok 16 Welya hotel Štúrovo - Párkány 2007 čistota koštrukcie
Figure 16 Welya hotel Štúrovo - Párkány 2007 purity of construction

Obrázok 14 Rodinný dom Komárno - Komárom 2007 tektonika ako zážitok
Figure 14 Villa Komárno - Komárom 2007 tectonics as experience

Obrázok 17 Rodinný dom Ostrihom - Esztergom 2018 tradícia a kontinuita
Figure 17 Villa Ostrihom - Esztergom 2018 tradition and continuity

Obrázok 18 Wellness Vadaš Štúrovo - Párkány 2018 tektonika ako zážitok
Figure 18 Wellness Vadaš Štúrovo 2018 tectonic as experience

Obrázok 19 Vinárstvo B6-12 Rubaň - Fűr projekt 2018 tradícia a kontinuita
Figure 19 Winery B6-12 Rubaň - Fűr plan 2018 tradition and continuity

ZÁVER

“Architektúra je dobrá vtedy, keď sa správa prirodzene vo svojom prostredí, netlačí sa, nie je nezdvornivá, nie je agresívna, ale správa sa ako slušne vychovaný človek v spoločnosti.”

Sándor Pálffy

Literatúra:

1.Csontos Györgyi - Csontos János Tizenkét kőműves 2012
TERC, Maďarsko str.34

Obrázky:

1. Ede Dömötör 1-6, 8-11, 12-15, 17-18
2. Tamás Smidt 7,12,16,19

AUTOCHTÓNNA RURÁLNA ARCHITEKTÚRA - REGIONALIZMUS A UDRŽATEĽNOSŤ PRÍPADOVÁ

ŠTÚDIA VO VÝCHODNOM TIMORE//

AUTOCHTHONE ARCHITECTURE - REGIONALISM AND SUSTAINABILITY

A CASE STUDY IN EAST TIMOR¹

RAINER HIRTH

HAW COBURG, NEMECKO

RAINER.HIRTH@HS-COBURG.DE

ABSTRAKT

Extrémne počasie pochádzajúce z klimatických zmien sú nebezpečenstvom nielen pre prírodu a ľudí, ale aj pre budovy. Tradičné budovy postavené z prírodných materiálov sú špeciálne náchylné úplne zaniknúť v tomto procese. Sú už ohrozené pri ekonomických zmenách a tento druh budov môžu byť nadobro stratené spolu s remeslami, ktoré s nimi súvisia. Ako najmladšia krajina sveta - Východný Timor prechádza procesom ekonomického rastu. Uma Lulik - špeciálnej a unikátnej formy tvorby drevených stavieb hrozí zánik. Tento endemický typ budov je tiež príkladom vynikajúcej remeselnej zručnosti a lokálnych tradícií. Po storočia sa tieto budovy vyrábali z lokálnych udržateľných materiálov a konštruovali a spájali bez použitia kovu. Výskumná štúdia prezentovaná v tomto príspevku má za cieľ dokumentovať posledné existujúce príklady a zachovať poznatky z konštruovania a použitých materiálov.

ABSTRACT

Extreme weather situations coming from climate change represent a danger not only for nature and humans but also for buildings. Traditional buildings made of natural materials are especially prone to disappear in this process. This kind of buildings, already endangered by economic transformation processes, might get lost together with the related craftsmanship. East Timor is going through the process of economic growth as the world youngest nation. The Uma Lulik, a special and unique form of timber buildings is endangered to disappear. These endemic building types are also examples for an outstanding craftsmanship and local traditions. For centuries it was made from local sustainable materials and put together without metal. The research project aims to document the last existing examples and save the knowledge of construction and materials.

SHORT LIFESPAN OF URBAN BUILDINGS - WASTE OF RESOURCES

Architects still typically design for a building life span of one hundred years. That is the standard calculation basis of real estate managers in Germany. Depending on the location, many buildings will not have a life of 100 or more years. In Frankfurt/Main, Germany for example, many buildings in the business district that were built in the 1970's, 1980's or even 1990's are being demolished in a systematic

way. For example the building of the Zürich Versicherung Opernplatz 1. It was demolished although just 41 years old and completely intact. It was replaced by another building - the „Opernturm“ which is around 100 m taller. The same applies to numerous other buildings in the „Oststadt“ and the CBD. They are being replaced by taller buildings although the structure and building technics are intact and well maintained. The thermal performance of a building, actually considered very important in terms of sustainability, seems to become ir-

relevant. Demolishing a solid, intact building means a considerable loss of resources and embodied energy. We know that the building market and especially the cement production contributes considerably to the CO2 production and the climate change. Cement factories are responsible for about 5% - 8% of the global CO2 production - with a tendency to increase. We have to deal very carefully with the existing buildings, it's a contribution to the battle against climate change.

RURAL ARCHITECTURE AND CLIMATE CHANGE

Rural architecture is an example for resource efficiency by nature - it just had to be like that due to the often limited availability of material in recent times. The Convention on Biological Diversity (CBD), signed by 195 Nations, reads in Article 8(j) „... The Convention recognizes the importance of indigenous and local communities to the conservation and sustainable use of biological diversity. It also recognizes that indigenous and local communities should share in the benefits derived from their traditional knowledge...“ The rural, autochthone buildings became known for sustainable use material taken out of the nature and this evokes the question what we can learn from this. Simple traditional buildings are far more vulnerable to the effects of climate change than building of concrete and cement blocks. Cultural societies of developing countries or emerging states with their limited financial possibilities are often not able to protect them or to rebuild them after damaged or lost. Autochthone buildings are especially prone to floodings, strong winds and heavy rainfalls. The standard strategy of the International Aid after a disaster is replacing the lost houses by better ones². The poorest are out there - they lost everything, including culture and traditions. A new perspective is needed.

AUTOCHTHONE ARCHITECTURE - HERITAGE AND SOURCE OF KNOWLEDGE AND CRAFTSMANSHIP

There are attempts - not only by universities - to save the knowledge of AA by documenting

it - to store it for future generations. A group of scientists working on traditional „Kampung“ houses in Java noticed: „The conclusion that can be made is: the mindset and the idea of building a home has changed where the current generation considers that the traditional house is part of the past and in modern times they have to build concrete houses that have longer durability and stronger construction and „...“ a more varied architecture“³ „... the layout of (the traditional) houses and other buildings within the settlement area into a well-ordered area. Openings of doors, windows and vents combined with green environments ensure the comfort of thermal spaces, temperatures and humidity, since air circulation occurs naturally where wind velocities that have been reduced by shady trees are passed into the home room due to openings on all sides traditional house. Space as an open space as public space ... (for) ... social activities everyday starting from just joking up to group activities.“ „Local wisdom contained by traditional houses has a very high value“ but „...“ has disappeared along with the disappearance of traditional houses in Kampung Java Tondano ...“ Autochthone Architecture (AA) is very well adapted to basic needs of the inhabitants within their possibilities - in terms of climate, availability of materials, abilities of craftsman, tools, space, expectations of the society and financial possibilities. AA is originated by a community - not one man or builder only. In this sense Autochthone Architecture transports and maintains also culture, habits - even religious concepts - and the accumulated knowledge of an ethnic group. This includes craftsmanship, vocational abilities and tool making. It is hard to overestimate the importance of craftsman traditions for a society⁴. AA is sustainable and sufficient by nature as it uses the existing sources normally without exhausting or destroying it. It was very common as everybody used it. Due to the industrialization process of the building market, a general change of lifestyle and a transforming society - AA is about to disappear. and has already gone at several places. AA - houses have been developed in recent times over a (longer) period of try and error. It is hypothesized that the building settings

² Unbreakable Building the Resilience of the Poor in the Face of Natural Disasters Hallegatte, S. et al. Woldbank (2017)

³ „Towards the Extinction of the Local Wisdom of Traditional Minahasa Wooden House in Kampung Jawa Tondano -Indonesia“, Antariksa S., Surjono, et al. International Journal of Applied Engineering Research ISSN 0973-4562 Volume 13, Number 5 (2018) pp. 2346-2355 - S. 2355

⁴ Can be seen e.g. in Afghanistan with its marvelous building tradition with colored tiles, carving, sophisticated bricklaying - completely disappeared in thirty years of war - including the vocational abilities as well.

¹ Case study by Dr. Rainer Hirth, UAPSA, Coburg / Germany und Dr. Rosangela Tenorio UWA, Perth / Australia to be published 2020

would not have been pursued over the years without being the appropriate solution for the specific place meeting the expected advantages and needs. It is the application of the „survival of the fittest“ rule assumption to design and building concepts. AA includes the proximate environment, the community, society and the town layout as well.

AA is generally good adapted to the micro-climate and reacts „passive“ and in an economic way normally without or low energy consumption. Working with AA means also learning from this smartness by nature and researching of some this knowledge might be transferred to the current building challenges in the context of climate change.

East Timor a case study

East Timor is a young, small nation that suffered for a long time from colonialism by the Portuguese. A long occupation by the Indonesians followed - the independence war did not end not before 2002. The nation is still poor - but has a rich cultural diversity with about sixty languages and very particular building form - the Uma Luliks. With only just a bit more than 1,1 Mio inhabitants it has a huge variety of „Uma Luliks“ - almost every valley has it's own shape.

The Uma Luliks of the Los Palos region are pole houses with dimensions of very roughly 4 x4 m - 10 - 12 m height. The basis consists of a square of benches with a slightly elevated floor. Four poles in the corners support a small timber house with a steep roof. The ground floor of the elevated house is constructed as a platform - supported by a load bearing structure of four massive crossing beams. There was no steel used originally, nor nails or screws. Joints are generally made with cutouts, with pegs and holes profiles together and bandage it with fibre ropes. The square is covered with a layer of shelves.

The walls of the house have a thickness of just 6 - 7 cm and are constructed in a frame and panel system. The panels with a width of 30 - 40 cm are sometimes richly carved. The four window openings with a seize of about 40 x 60 cm can't be closed. They are remarkable small for the room - it is pretty dim. The walls support a ring beam of timber shelves - it's the basis for the truss of the steep roof. The bamboo rafters shape a cone of about seven meters high. Forty centimeters distance at the beams become three to four cm at the top. Battens of split bamboo bear a fibre layer of

10 - 20 cm thickness. All joints are made with knots of fibre ropes or with pegs and holes.

The ridge is covered by a thick black palm bast pillow. The bast is harvested from a special palm tree and especially weather resistant. The ridge ends in two nests - they are filled with big white egg shaped stones.

The Uma Lulik has an open fire place inside - made by stones and a layer of sand. In former times the families used the house to sleep and to store goods. The bench area on the ground is a place to meet and to sit - the house protects against the heavy rains and the strong sun.

Without maintenance these building last for 20 or 30 years only and almost non of the remain buildings is in a good condition. It's a huge financial effort and the people desire more comfort and other types of dwellings. Within a few years the Uma Lulik tradition might be gone traceless. The few remaining experienced builders are old now and have no apprentices. Hardly anybody builds a new Uma Lulik nowadays. Due to a loss of bio diversity in the forests of East Timor it becomes more and more difficult to get the different types building materials together.

A new kind of Architecture Schools needed: Re-creating local identity

Traditional, local based architecture used to be distinct in different places around the world. Where traditional vernacular architecture remains it still is. This kind of architecture is usually carbon neutral free and sustainable by nature. What can the Western World learn from that?

There is a tendency to replace traditional houses by small houses made by concrete blocks with concrete slabs and roofs. The thermal performance of the new one is often worse than it was before. People as design/builders were to be very effective users of resources and techniques, usually very well adapted to the local climate, resource availability, and culture. Such architecture is an important source of identity as well.

L'UDOVÁ ARCHITEKTÚRA AKO INŠPIRAČNÝ ZDROJ – (RE)INTERPRETÁCIE ZNAKOV L'UDOVEJ ARCHITEKTÚRY V KONCEPTOCH RODINNÝCH DOMOV NA SLOVENSKU V ROKOCH 2009 – 2019// FOLK ARCHITECTURE AS THE SOURCE OF INSPIRATION - (RE)INTERPRETATION OF FOLK ARCHITECTURE CHARACTERISTICS IN SLOVAK FAMILY HOUSE CONCEPTS IN 2009 – 2019

PETER KASMAN

ATELIER TREEA, ŽILINA, FA STU, BRATISLAVA

PETERKASMAN@TREEA.SK

WWW.TREEA.SK

ABSTRAKT

Kontext tradície a väzby na lokalitu môže byť pre slovenskú architektúru najlepšia cesta, ako sa odtrhnúť z globalizovaného prúdu Európy. V súčasnosti často skloňované pojmy ako udržateľnosť, ekológia či racionalita identifikujeme aj v dielach ľudovej architektúry. Tradičné princípy, lokálnosť a kultúrnu identitu si začínajú osvojovať súčasné špičky slovenskej architektúry. Vieme určiť mieru využiteľnosti tohto fenoménu v modernej architektúre na Slovensku a tak nadviazať na historickú hodnotu a odkaz pre budúce generácie? Predmetom výskumu sú prejavy tradičných funkčno-prevádzkových schém, výrazových prostriedkov a princípov v modernej architektúre na Slovensku. Tieto znaky sú definované metódou textovej analýzy a metódou výskumného interview. Následne sú porovnávané v diagrame znakov. Úzkym zacielením na predmet výskumu (rodinné domy) a jeho ohraničením (laureáti architektonických cien) vytvára práca predpoklad existencie transformovaných znakov ľudovej architektúry v tvorbe súčasných slovenských architektov. Domnievame sa, že práve títo vybraní architekti používajú vlastný princíp transformovania znakov ľudovej architektúry.

ABSTRACT

The context of tradition and the bond to particular place can be the best direction for Slovak architecture as well as the possibility to dissolve from the globalized trend of European architecture. Present used notions and sustainability, ecology or rationality can be identified in the creations of folk architecture. Traditional principles, local and cultural identity are being vindicated by leading authorities of Slovak architecture. Are we able to determine the rate of efficiency of this phenomena in modern Slovak architecture and take up the historical value and legacy for future generations? The manifestations of traditional functional-operational schemas, means of expressions and principles of modern architecture in Slovakia are subject of the research. These attributes are defined by text analysis and by the method of research interview. Thereafter they are compared in diagram attributes. By narrow targeting on the subject of the research (family houses) and its constraint (laureates of architecture prizes) the thesis creates the anticipation of existence of transformed attributes of folk architecture in the work of current Slovak architects. We presume that these selected architects use their own principle of transformation of folk architecture attributes.

ÚVOD

“Jednotlivec len dáko prekoná život i bez minulosti, ale národ, ktorý odtrhnú od jeho dejín, od minulosti, od jeho mŕtvych, je ako strom, ktorému utnú korene.”¹

Dušan Samuel Jurkovič

Globálny prístup v Európe núti architektov hľadať vlastný zdroj inšpirácie v tvorbe. V rôznych krajinách (severské štáty, Španielsko, Portugalsko, balkánske štáty, ...) súčasní architekti skúmajú a transformujú do aktuálneho moderného štýlu formu, materiály z tradičnej architektúry regiónov danej krajiny. Každá krajina, Slovensko nevynímajúc, má vlastnú kultúrnu identitu, ktorá je zakotvená v histórii, a zároveň v každom z nás. Tento súčasný trend sa prejavuje nielen v architektúre, ale aj v iných oblastiach umenia (šperky, móda, hudba). Napriek tomu stále nie je možné jasne identifikovať a zároveň potvrdiť mieru využiteľnosti inšpiračného zdroja z ľudovej architektúry v súčasnej architektonickej tvorbe. Z tohto dôvodu sa príspevok zameriava na určenie transformovaných znakov, princípov pochádzajúcich z ľudovej architektúry a ich prejavy v súčasnej architektúre rodinných domov na Slovensku.

PROBLÉM SÚČASNEJ ARCHITEKTONICKEJ SCÉNY NA SLOVENSKU A RODINNÝ DOM

Z vlastnej skúsenosti, aj zo skúseností kolegov architektov reagujeme na zámer investora ideovým konceptom, ktorý zohľadňuje lokálny program, funkčné a prevádzkové atribúty, genius loci, históriu miesta a v prípade rekonštrukcie domu aj celý jeho historický kontext.

V tomto kontexte možno súhlasiť s tvrdením, že: „Skúsenosť mnohých generácií s využívaním obmedzených zdrojov prirodzene vedie k udržateľnosti“². Obmedzené zdroje vytvárali v minulosti udržateľnú, ekologickú architektúru práve tak, ako sa v súčasnosti pristupuje k udržateľnej modernej architektúre. Neprekvapuje teda fakt, že ľudová architektúra v nás rezonuje ako potenciálny zdroj inšpirácie, fenomén, ktorým sa aj v súčasnosti zaoberajú architekti i odborná verejnosť.

“Súčasnosť - éru nepretržitej výmeny všetkých možných informácií a nekonečných odkazov

- si nepochybne užívame. Je to fascinujúce a obohacujúce, zároveň však tento proces všetkému pomaly prisudzuje priemernú globalizovanú hodnotu. Na jednej strane sa toho môžeme veľa naučiť, na strane druhej takto prichádzame o časť vlastnej identity”, píše Roman Rutkowski a ďalej poznamenáva, akú estetickú, no najmä regionálnu hodnotu obsahujú diela architektúry „súčasnej švajčiarskej, španielskej, holandskej či francúzskej architektúry, ktoré si vytvorili vlastný súbor pravidiel, ktorý je prítomný v celej krajine a vzdoruje „pohlucujúcim medzinárodným trendom“. „...architektom na Slovensku sa dlhodobo nedarí hlbšie premyslieť a ucelenejšie reflektovať aktuálne trendy a domácu tradíciu, konkrétne zadanie a lokalitu (...) Len minimum z nich ponúka pridanú hodnotu (...) a miestnu architektonickú identitu,“³ Vo viacerých krajinách sa na regionálnosť nadväzuje kontinuálne, no na Slovensku sa táto kontinuita hľadala posledné desaťročia len ťažko.

TEÓRIA VERZUS PRAX

Pôvodné ľudové domy nepoznali pojem udržateľnosť, a predsa sa stavali s orientáciou dispozície vhodnej pre maximálne využitie slnečného svitu. Boli stavané z lokálne dostupných materiálov s masívnymi nosnými múrmi, ktoré zadržovali teplo pece, využívali prirodzenú morfológiu terénu a prirodzene rešpektovali orientáciu na svetové strany. Existujú dodnes. Strechy neodviaľa víchrica, základy nepodmyl potok či povodeň, stavby netreba dodatočne zatepľovať.

Ak pomocou metódy LCA (life cycle assessment)⁴ analyzujeme napríklad oravskú drevenicu či už z pohľadu produkcie CO₂ alebo energetickej náročnosti, zistíme, že často dnešné “nulové” alebo ekologické stavby majú na životné prostredie oveľa horší dopad (množstvo uloženej energie v budove sa rovná energii potrebnej na vykurovanie budovy na niekoľko desaťročí). Pôvodné ľudové domy svojimi nízkymi stropmi a úsporným dispozičným riešením vyhovujú dnes už len málokomu, ale to isté tvrdenie možno vysloviť aj o väčšine rodinných domov zo 60. - 90. rokov 20. storočia. Práve tie sú zväčša náročnejšie na udržateľnú rekonštrukciu alebo prestavbu ako tradičná ľudová drevenica.

Pôvodné ľudové domy by mohli byť vhodným príkladom a východiskom pri hľadaní konceptu súčasného rodinného domu. Transformácia hmotovo-priestorových, funkčných a

kompozičných charakteristík ľudovej architektúry môže byť východiskom pre znovuoobnovenie inšpirácie z ľudovej architektúry pre 21. storočie.

PREDMET VÝSKUMU

Predmetom výskumu sú prejavy tradičných funkčno-prevádzkových schém, výrazových prostriedkov, tvaroslovia a konštrukčných princípov ľudovej architektúry a ich transformácia a uplatnenie v súčasnej tvorbe konceptov rodinných domov na Slovensku. Tieto prejavy sú identifikované metódou textovej analýzy a metódou výskumného interview. Následne sú v diagrame sledovaných znakov (parametrov) porovnávané vybrané diela súčasných architektov, ktorí transformujú tieto prejavy do architektúry rodinných domov. Tieto poznatky sa budú porovnávať s predstaviteľmi dvoch architektonických prúdov na Slovensku - neskorej moderny (Ferdinand Milučký) a naratívnej či organickej architektúry (Peter Pásztor), ktorí rôznym spôsobom pracujú s transformáciou princípov ľudovej architektúry⁵. Výsledkom výskumu v prezentovanom príspevku je pomenovanie znakov a princípov, ktoré sú transformované z ľudovej architektúry do súčasnej tvorby architektov na Slovensku.

Predmet výskumu - skúmanie diel súčasných architektov v kategórii rodinný dom vo vzťahu k inšpirácii ľudovou architektúrou - si vyžiadala špecifikovať kritériá výberu. V projekte sú skúmané diela súčasných architektov v období rokov 2009 - 2019 v kategórii rodinných domov (vrátane rekonštrukcií), ktoré zároveň spĺňajú kritérium udelenia ocenení či nominácie na cenu Dušana Jurkoviča, cenu ARCH a cenu CE.ZA.AR. Dôvodom tohto zúženia predmetu práce je objektívnejšie posúdenie sledovaných parametrov. Práca sa zameriava na rodinné domy, pretože práve v tejto kategórii je inšpirácia ľudovou architektúrou a tradíciou najrelevantnejšia.

ARCHITEKTI, PROTAGONISTI VÝSKUMU

Neskorá moderna

Ing. arch. Ferdinand Milučký (1921 - 2019)

- cena Dušana Jurkoviča - 1964 - Interiérová tvorba a výstavníctvo (spolu s V. Vilhanom)
- cena Dušana Jurkoviča - 1967- Za vý-

znamný koncept a realizáciu Krematória v Bratislave, za výtvarno-architektonický prínos pri realizácii súboru Československého pavilónu v Montreaile (spolu so S. Talašom a V. Vilhanom)

- cena Dušana Jurkoviča - 1972- Spoločenský dom pre Československé veľvyslanectvo v Moskve (spolu s J. Chovancom)
- interview - Bratislava, 24. 6. 2017, 15. 11. 2004

Organická architektúra

Prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD. (nar. 1948)

- cena Dušana Jurkoviča - 1997- Rekonštrukcia hotel Bankov (spolu s M. Drahovským, P. Šimkom, L. Friedmannom, R. Neufeldom, R. Rozmanom)
- interview - Košice, 11. 7. 2019

Architekti súčasnosti - 21. storočie (ocenení v kategórii rodinný dom)

Ing. arch. Pavol Paňák (nar. 1948)

- nominácia na cenu ARCH 2010 - Prestavba ruiny na ateliér v Čachticiach-
- interview - Bratislava, 1. 8. 2019.

A.LT Architekti - Ing. arch. Peter Lacko (nar. 1969), Ing. arch. Filip Tittelbach (nar. 1968)

- laureáti ceny Dušana Jurkoviča - 2013- Rodinná usadlosť, Oravská Jasenica (spolu s F. Tittelbachom, A. Eiseltovou)
- interview - Praha, 18. 5. 2019

Ing. arch. Peter Jurkovič (nar. 1979)

- laureát CE.ZA.AR - 2014, nominácia na cenu ARCH 2014 - Dom IST - Čuňovo (spolu s L. Kordíkom, Š. Polakovičom)
- nominácia CE.ZA.AR - 2017, nominácia na cenu ARCH 2014 - Dom pri jazere, Vojka nad Dunajom
- interview- Bratislava, 25. 4. 2019

Ing. Arch. Jaromír Krobot (nar. 1984)

- nominácia CE.ZA.AR - 2016 - Drevo-dom v Lučatíne
- interview - Bratislava, 22. 7. 2019

DUŠAN SANUEL JURKOVIČ

Prvé náznaky návratov k tradičnej architektúre v podobe v podobe inšpirácie ľudovou architektúrou na poli profesionálnej architektúry zaznamenávame v druhej polovici 19. storočia. Za zaujímavý stret tradície a inovácie možno považovať národopisnú výstavu výšiviek v Martine (1887). Architekt Blažej Felix Bulla tu navrhol vstupnú bránu inšpirovanú ľudovými stavbami, ktoré zaujali aj jeho nasledovníka Dušana Jurkoviča už počas štúdia vo Viedni. Jurkovič sa stotožnil s transformáciou tradičného slovenského staviteľského umenia do novej formy. Jurkovič sa počas viedenskej školy v intenzívnom dotyku so Sitteho metodikou nakrátko dotkne tvorby architekta Bullu, keď u neho praxoval (1884).

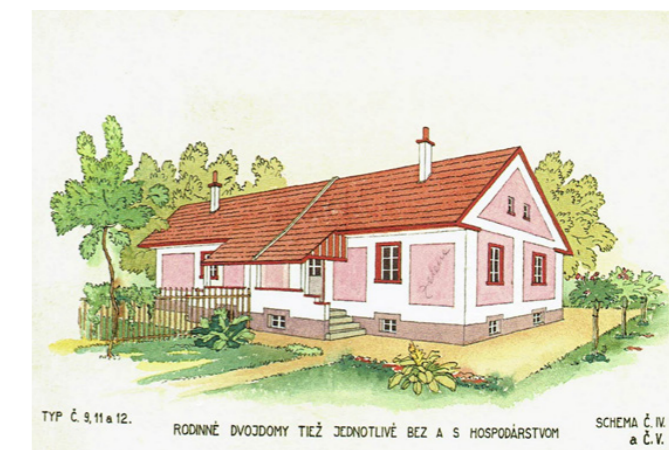
Na prelome storočí sa naplno prejavuje Jurkovičova snaha o inovatívny prístup v implementácii znakov ľudovej architektúry. Cez vlastné národopisné štúdium, ktorého základom je zrubová konštrukcia a príbuzné kompozičné postupy vyplývajúce z danosti materiálu, sledoval konkrétne funkcionálne - konštrukčné či účelové súvislosti jednotlivého prvku.

Jurkovič konfrontuje svoje doterajšie poznatky a výskum v ľudovej architektúre s novým dopytom po individuálnom bývaní. Vznikajú nielen vily (vlastná vila v Brne, vily v Luhačovicích, vila dr. Náhlovského), ale aj jednoduché "drevené domky", kde Jurkovič opísal základný princíp týchto stavieb ako stavebnice z prefabrikovaných drevených dielcov (Hronov 1907). Poznatky z tohto kreatívneho procesu pri navrhovaní stavieb na bývanie, určujú základné východiská pre implementáciu transformovaných princípov ľudového staviteľstva. Tie sa prejavujú v Jurkovičovom neskoršom období, ale aj v ďalších rokoch po Jurkovičovi, v ére návratu ku koreňom "ľudovky" (ako ju Milučký s obľubou pomenúva⁶) v 70. rokoch 20. storočia.

Jurkovič si konštrukčne pomáha skladobnými rozmermi nových prvkov, z nich jednoducho skladá úsporne a efektívne zariadenú dispozíciu domu. Vytvára domy pre každú sociálnu skupinu s vlastnými priestorovými nárokmi. Transformuje tradičný gánok ako po-

bytovú, vstupnú a odpočinkovú zónu. Okná v duchu väčšej svetlosti zväčšuje, no delenie v nich ponecháva. Používa jednoduchú sedlovú strechu s tvarovaným a esteticky riešeným presahom strechy. Presvetľuje a odvetráva podstrešie a štít esteticky stvárňuje už modifikovanými, ale vždy esteticky stvárnenými prvkami. Inovačným ostáva aj v čase prejavov funkcionalizmu: jeho domy majú jednoduchý tvar s jemným členením fasády, výrazne používa farebné variácie a možnosť modulového riešenia bývania adíciou ďalších funkcií (dom s dielňou, dom s hospodárstvom).

Po II. svetovej vojne sa Jurkovič zaoberal novou formou bývania, ktorú vytvoril ako pokračovanie umu, princípov a umeleckého stvárnenia ľudovej architektúry. "Skladacie domy rodinné" sa však rovnako neujali. Obdiv za túto premyslenú architektúru z tehlových segmentov si vyslúžil len mimo svojho domova v Anglicku.

OBRÁZOK 1. SKLADACIE DOMY RODINNÉ, 1946⁷
Figure 1. Family houses foldingre 1

Dediny, ale i obraz miest sa po vojne radikálne zmenil. Jurkovič "predvídal tento proces a pokúsil sa poskytnúť preň použiteľný systém, ktorý by mal vnútornú logiku a architektonický rád, vychádzajúci z kultúrnych koreňov Slovenska. V skutočnosti však spomenutý proces prebiehal bez toho, aby živelne a často, žiaľ, i zhubné stavebné nadšenie bolo prirodzene brzdené, či už tradičným citom pre materiál, tvar a remeselný detail po stáročia šľachtným v ľudovej architektúre, alebo školenou rukou chápaného architekta..."⁸

Pre Jurkoviča bolo ťažké vyrovnať sa s nepochopením jeho nového modelu zástavby pre regióny Slovenska. Túto, kritikmi nazvanú "folkloristickú národnú architektúru" považovali za anachronizmus. K podobným názorovým

rozporom dochádza aj na odborných fórach na tému súčasnej polarizácie slovenskej architektúry, v rámci ktorej sú popri rokmi zakorenenej prúde univerzálneho realizmu, či novofunkcionalizmu prítomné aj regionálne či organické prúdy uvoľnené postmodernou. No ani po týchto názorových stretoch a obhajobe konkrétneho prúdu svojimi zástupcami nie je jasný budúci smer slovenskej architektúry.

ÉRA NÁVRATU ĽUDOVEJ ARCHITEKTÚRY V 60. – 70. ROKOCH 20. STOROČIA

Začiatkom 60. rokov 20. storočia preniká do aktuálneho modernistického prúdu a jej rozmanitého personálneho spektra Ferdinand Milučký (1934 - 2019). On, i jeho spolurodák z Rajca sochár Vladimír Kompánek (1927 - 2011), boli vo svojej tvorbe inšpirovaní ľudovým staviteľstvom. Už začiatkom štúdia na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave si Milučkého pritiahol k sebe profesor Jan E. Koula. Spolu s ním absolvovali viacero ciest za ľudovou architektúrou. Podobne ako sa cez vlastné národopisné štúdium dostal Jurkovič k podstate ľudového staviteľstva, tak sa aj významní modernisti tohto obdobia cez vlastné štúdium dostávajú k princípom, ktoré vo svojej tvorbe a v čase moderny transformovali do svojej tvorby. Už na Milučkého škiciach z jeho ciest za ľudovou architektúrou je možné pozorovať oprostie sa od dekoru a ornamentálnosti. Už vtedy kresbou vnímal tvaroslovie, tektoniku, konštrukciu tradičného staviteľstva viac ako ornament či dekor⁹.

Jeho transformačný princíp je najlepšie vnímaný v rannej výstavnickej tvorbe. Tu, aj na základe podrobného terénneho výskumu ľudovej architektúry, modifikoval konštrukčný a tektonický princíp ľudového staviteľstva. V ďalších významných dielach celospoločenského významu (krematórium v Bratislave, 1967, Dom umenia Slovenskej filharmónie v Nitre, 1980) si tento princíp osvojuje, obmieňa a abstrahuje. Vznikajú diela, za ktoré je architekt niekoľkonásobne odmeňovaný cenou Dušana Jurkoviča.

Silným je rok 1967, kedy je dokončené krematórium, vlastný rodinný dom, ale aj ďalší medzník v interpretácii ľudovej architektúry v celosvetovom meradle - interiér tzv. Kinoautomatu, Bratislavskej reštaurácie a Slovenskej koliby na Svetovej výstave Expo. Milučký spolu s Vilhanom, Kompánkom a Stanislavom Talašom vytvorili dielo, v ktorom sa inšpirova-

li "syntézou funkcionalizmu a prvkov slovenského ľudového umění a architektury. Uvnitř prostoru restaurace zaznívali rozličné odkazy na lidovou architekturu a umění, především v uplatnění dřeva v mobiliáři i v tektonice masivních trámů a prkenných stěn"¹⁰.

Podobne ako pri najznámejšom diele architekta Milučkého - Bratislavskom krematóriu, tak aj pri vlastnom rodinnom dome pracuje s princípmi osadenia objektu do krajiny, modifikáciou konštrukčného princípu a osvedčenými technikami spracovania materiálu z ľudovej architektúry. Silnému prejavu moderny a vlastnej stenovej kompozícii dodávajú jemnosť a brilantnosť interpretácie znakov ľudovej architektúry. Zámerné narušenie tektoniky presklených stien, ale hlavne drevené obklady štítov, ktoré aj po viac ako 50-tich rokoch nechávajú prirodzene starnúť, aby v nich našiel prapodstatu ľudového umu¹¹

REGIONÁLNE VARIANTY POSTMODERNY

1. OBRÁZOK 2. RODINNÝ DOM ARCHITEKTA MILUČKÉHO (FOTO: PETER KASMAN)
Figure 2. Family house of architect Milučký

Tak, ako bol v minulosti spoločnosťou neprijatý Jurkovičov koncept "skladacieho domu rodinného" pre regionálnu architektúru po II. svetovej vojne, podobne aj koncom minulého storočia, spoločnosť len ťažko prijímala regionalisticky orientovanú architektúru s prívlastkami ako regionálna, naratívna, organická, ktorá vznikala ako opozitum k hlavným prúdom.

Práce dvojice architektov Alberta Mikovínyho a Branislava Somoru pramenia síce v postmoderne, ale smerujú skôr k organickej architektúre, k prírode. O tom, že ich práca a vôbec uvažovanie o vernakulárnej architektúre boli akceptované, svedčia významné medzinárodné ocenenia¹².

Vlastný odklon od súčasného moderného prúdu vníma Peter Pásztor ako reakciu na "sterilnosť súčasnej architektúry na Slovensku, ktorá je presýtená kozmopolitným prúdom". Jeho odpoveďou na tento trend je prepojenie tradície našich predkov cez "živú" architektúru, ktorá si ctí podobné kritéria ako ľudová architektúra: "kontext s krajinou, nie kontrast, konštrukčný princíp - funkcionálna dispozícia, haptický detail a vyžarovanie stavby - zaujatie - zážitok". Spolu s Martinom Drahovským regionalizmus poňali iným spôsobom ako to robil Jurkovič v priebehu celej svojej tvorby či Milučký s Vilhanom v čase moderny.

Na regionálnu tradíciu na Slovensku nadväzuje ešte jeden prúd. Štylizuje modernistický základ, ponecháva jeho dominanciu a na ňu napája transformované motívy ľudových stavieb. Architekti Pavol Repka (Dom smútku, Stará Lesná), Anton Kratochvíl (Most pre peších, Dolný Kubín), či Igor Krpelán pripomínajú štylizáciu, ktorá je podobná zoskupeniu v 60. rokoch okolo montrealskej koliby¹³. Na tomto príklade je vidieť, že v priereze histórie 20. storočia bolo realizovaných niekoľko pozoruhodných diel, ktoré boli výsledkom transformácií ľudovej architektúry.

SÚČASNÁ ARCHITEKTONICKÁ SCÉNA INŠPIROVANÁ ĽUDOVOU ARCHITEKTÚROU

Až v poslednej dekáde 21. storočia začínajú byť diela inšpirované ľudovou architektúrou vnímané pozitívne nielen odbornou, ale i laickou verejnosťou. Ocenená je nielen vizuálna či funkčná stránka diela, ale aj jej inšpiračný zdroj, väzba na lokalitu, kontext s

krajinou.

Pavol Paňák (Ateliér - letný dom a prístavba, Čachtice), projekt: 2000, realizácia: 2010

Malá nenápadná stavba, ateliér - letný dom, vznikol konverziou obecnej pece na tehly v Čachticiach (nominácia na cenu ARCH 2010, Wienerberger Brick Award v roku 2012 - hlavná cena v kategórii "Conversion"). Pavol Paňák vytvára minimalistický, svetlý a otvorený interiér so zachovaním pôvodnej tehlovej konštrukcie i stavebných detailov pôvodného staviteľského umenia. Priznanie konštrukcie ako formy, tvaroslovie interiéru a vôbec stavby ako takej¹⁴ spája toto dielo s hlavným skúmaným princípom, ktorým je pôvodná substancia materiálu - autenticnosť. Zachovaním miesta dielo spája prítomné s minulým, energiu, ktorá je bodom mimoriadnej intenzity¹⁵.

Ďalším domom, ktorý nadväzuje na tradičné princípy je rovnako pod autorským rukopi-

OBRÁZOK 3. PRÍSTAVBA K RODINNÉMU DOMU, ČACHTICE
(FOTO: TOMÁŠ MANINA)

Figure 3. Extension of family house, Čachtice

som Pavla Paňáka. Ako pri konverzii obecnej pece, aj tu s kontextom a geniom loci, no v inej forme. Na prístavbe tehliarskeho domu s tradičnou figúrou pozdĺžneho domu s gánkom "vznikol dom s rovnakou figúrou a modifikovanou dispozíciou, ktorý má namiesto pôvodnej verandy s jedným stĺpom nový zasklený stĺpový gánok (podstanie). Kríži sa v ňom teda to, čo je lokálne, s tým, čo je prenesené¹⁶. Prístavba k novopostavenému tehliarskemu domu používa tradičné dispozičné schémy v nových funkciách bývania, ateliéru, voľného priestoru bez podkrovia. Ťažký krov sedlovej strechy z oceľových rámov s tehlovými výplňami transformuje prevýšený priestor

kôlne, stodoly, sýpky, či iný úzky a vysoký jednopriestor vidieckych hospodárskych usadlostí¹⁷.

Dom - prístavba reaguje v plnej miere na tvaroslovie pôvodného. Nekopíruje ho, ale tvorí z neho hlavnú podstatu realizácie. Využíva gánok na pobytový priestor i tepelnú ochranu interiéru (zasklené steny i strop gánku). Autenticitu materiálu autor vyzdvihol na najvyššiu úroveň. Steny i betónová podlaha je bez náteru, rovnako ako oceľové nosné prvky, či rámy okien. Tehla je vo svojej prirodzenej podobe. Zachováva lokálnosť materiálov, ako aj realizátorov diela. Dielo je výnimočným a príznačným príkladom transformácie tradičného majstrovstva našich predkov.

Peter Lacko (Rodinná usadlosť Oravská Jaseňica), projekt: 2011, realizácia: 2012

Pražský ateliér A.LT zastúpený Petrom Lackom, Filipom Tittelbachom a Annou Eiseltovou získava v roku 2013 Cenu Dušana Jurkoviča za realizáciu rodinnej usadlosti v Oravskej Jaseníci. Trojica objektov je spätá s prostredím svojím tvarom a použitými materiálmi. Objekty archetypálneho charakteru so sedlovou strechou a štítovými stenami, ktoré v horizontálnom smere vytvárajú v úrovni prízemnia ochodze po vzore niekdajších "gánok".

OBRÁZOK 4. RODINNÁ USADLOSŤ V ORAVSKEJ JASENICE (FOTO: TOMÁŠ RASL)
Figure 4. Family homestead in Oravská Jasenica

Dva objekty navzájom prepojené v úrovni ríms slúžia na bývanie a tretím, vzdialenejším je garáž (hospodársky objekt). Zámer architektov priblížiť sa súčasnému lokálnym programom a nastaveným vyšším štandardom do nekonkurenčnej polohy k tradičnému ľudovému staviteľstvu bol pozitívne hodnotený i odbornou porotou. Priame napojenie na región Oravy je zhmotnené najmä osadením do krajiny a terénu, použitými materiálmi a tvarovou charakteristikou jednotlivých objektov. Architekti vytvárajú exteriérové mikropriestory¹⁸, tri objekty tvoria uzavretý dvor (zachovanie intimitu a ochrana voči prevládajúcim vetrom). Vytvárajú prekryté priestory v exteriéri v pozdĺžnom smere i na štítových stenách. Na nich zachovávajú celistvosť štítu aj pri perforácii štítovej steny veľkými preskleniami, vertikálnym rebrovaním.

Peter Jurkovič (Dom IST, Čuňovo), projekt: 2012, realizácia: 2013

JRKVC je ateliér známy svojou úprimnou výpoveďou o tvare, materialite i funkcii. Architekt Peter Jurkovič v spolupráci s Lukášom Kordíkom a Štefanom Polakovičom v zóne Mladé Čuňovo vytvárajú rodinný dom s transformovaným ľudovým tvaroslovím. Koncept autentického architektúry v tvarosloví exteriériu a vo výrazových prostriedkoch intimitu interiéru hľadá zaniknuté väzby tradičného majstrovstva. "Siahla po historickom vzore - tradičnom type vidieckeho domu s gánkom - a pokúša sa ho modifikovať a prispôbiť súčasným podmienkam. Hľadá väzby s históriou, ktoré moderná architektúra vedome prerušila. No na rozdiel od postmodernity, ktorá pri svojom tápaní dosiahla len historizmus, sa snaží pochopiť podstatu a reinterpretovať ju"¹⁹.

Na parcele, na ktorej stál pôvodný gazdovský dom s humnom, navrhol Jaromír Krobot malý trojpriestorový rodinný dom pre rodičov. Lučatín je malá dedina so 650 obyvateľmi. Autor tohto domu v intenciách pôvodnej zástavby navrhuje koncept, ktorý je orientovaný štítom k ceste s pozdĺžnym charakterom. Dom je postavený z drevených "tehál" STEKO z masívneho smreku, má masívnu podlahu zo železobetónu, sedlovú strechu a výrazný exteriérový, zastrešený prvok, ktorý slúži na oddych i na skladovacie účely z interiéru i exteriériu. Tento prvok, ako sám architekt pripomína, mu pomohol usporiadať prehľadne dispozíciu a zároveň využiť "gánok" nielen v exteriéri, ale i vo vnútornej dispozícii²¹. Interiér je čistý, až minimalistický, no funkčný trojpriestor podobne ako v dome IST Petra Jurkoviča v Čuňove, vytvára spolu s masívnym konštrukčným drevom práve haptický detail (vôňa, dotyk s prírodným materiálom), ktorý presadzuje "živá" architektúra (Petra Pásztor) či autenticnosť materiálu a konštrukčného princípu platformy IDENTITY SK (BCDLab Ve-

Obrázok 5. Rodinný dom IST v Čuňove (foto: Peter Jurkovič)
Figure 5. Family house IST in Čuňovo

roniky Kotradyovej).

VÝSLEDKY VÝSKUMU

priestorový dom, jednoduchý koncept dispozície je vytvorený pre majiteľov, ktorí majú vzťah k miestu, tradíciám a sú pokorní k prirodzeným materiálom. Farebné okná dotvárajú jemný dekór, ktorý v súčasnej modernej architektúre chýba (paradoxom je, že práve tieto modré okenné rámy porota hodnotila kriticky)²⁰.

Jaromír Krobot (Rodinný dom, Lučatín), projekt: 2013, realizácia: 2014

Hlavné princípy a znaky sú zrejme z diagramu Tab.1.: pôvodná substancia materiálu - autenticnosť materiálov - 83%, transformácia dreveného konštrukčného princípu a ekologický prístup - 83%, prechodový priestor medzi interiérom a exteriérom - gánok - 67%, homogénny povrch štítu - homogenita objektu, celistvosť - 67%, trojpriestorový, malý dom a jednoduchý priestorový koncept - 67%, sedlová strecha - 67%, lokálnosť materiálov a lokálnosť realizátorov diela - 67%, použitie farby v interiéru a výrazná farebnosť stavebných prvkov, povrchov, stavebného interiéru - 67%, presah strechy, ochrana stavby pred poveternosťou - 67%.

Obrázok 6. Rodinný dom v Lučatíne (foto: Martin Karšňák)
Figure 6. Family house in Lučatín

roniky Kotradyovej).

VÝSLEDKY VÝSKUMU

Výskum potvrdil existenciu a transformáciu princípov a znakov ľudovej architektúry v dielach vybraných slovenských architektov súčasnosti. Vplyv týchto znakov na ich dielo bol posudzovaný odbornými porotami nominovaných/ocenených cien CE.ZA.AR, ARCH a Cenou Dušana Jurkoviča. Toto hodnotenie bolo porovnávané s vedeckými článkami, monografiami a s realizovanými vedeckými interview vybraných architektov.

Ďalším pozoruhodným výsledkom výskumu je fakt, že uznávaným architektom ako aj porote pri udeľovaní architektonických cien chýba v súčasnej slovenskej architektúre "krása" - estetická rovina (100% odpovedí). Ľudová architektúra prirodzene priniesla "pekné" a harmonické diela, ktoré sú pre vyšpecifikovaných tvorcov súčasnej architektúry inšpiráciou.

Poznámka: V priebehu výskumnej časti bolo rozpoznaných niekoľko teoretických postulátov u oslovených architektov, ktoré sa nezávisle zhodovali: architektka Veronika Kotradyová a BCDLab určujú kritéria wellbeing v súvislosti s regionálnou architektúrou. Podobne štyri kritériá stanovuje pre tvorbu "živej" architektúry Peter Pásztor. Téma kultúrnej krajiny sa zaoberá architekt Samuel Netočný v rešerši KKKD - Koncept krajiny kultúrne dedičnej, v ktorom upozorňuje na podobnosť znakovosti a tvaroslovia tradičnej architektúry. Dôležitým faktom je poznanie, že poznatky týchto výskumov a rešerší sú aplikované v tradičnom staviteľstve na Slovensku, v udržateľnej architektúre vo svete a v súčasnej architektúre na Slovensku s prívlastkom - inšpirovaná ľudovou architektúrou.

Realizované transformované znaky a princípy z ľudovej architektúry	Splnené kritéria pre vytvorenia diela inšpirovaného z princíпов ľudovej architektúry	Moderna 70 - tých rokov a organická architektúra 90 - tých rokov		Ocenení/nominovaní architekti za rodinný dom poslednej dekády 21. storočia			
		Ferdinand Milučký	Peter Pásztor	Pavol Paňák	Peter Lacko	Peter Jurkovič	Jaromír Krobot
Pôvodná substancia materiálu - autenticnosť materiálov.	83%						
Drevostavba - transformácia dreveného konštrukčného princípu a ekologický prístup.	83%						
Sedlová strecha.	67%						
Lokálnosť materiálov. Lokálnosť realizátorov diela.	67%						
Homogénny povrch štítu - homogenita objektu, celistvosť.	67%						
Trojpriestorový, malý dom. Jednoduchý priestorový koncept.	67%						
Prechodový priestor medzi interiérom a exteriérom. Gánok.	67%						
Použitie farby v interiéri, výrazná farebnosť stavebných prvkov, povrchov, stavebného interiéru.	67%						
Presah strechy, ochrana stavby pred poveternosťou.	67%						
Vytvorenie exteriérových mikropriestorov - pôvodné dvory gazdovských domov chránené pred prevládajúcimi vetrami.	50%						
Bodové, štvorcové okná.	50%						

Tabuľka 1. Realizované transformované znaky a princípy z ľudovej architektúry
Table 1. Implemented transformed characters and principles of folk architecture

Pomenovaním realizovaných transformácií znakov a princíпов z ľudovej architektúry v dielach súčasných slovenských architektov má výskum podporiť u odbornej verejnosti záujem nielen o vytváranie identity súčasnej slovenskej architektúry, ale aj vlastným spôsobom reagovať na globalizačný trend architektúry vo svete. Nadviazaním na jedinečnosť, tektoniku, racionálnosť a genius loci ľudovej architektúry môžeme aj prostredníctvom výsledkov tohto výskumu reagovať na celosvetovú tému udržateľnosti vytvorením si vlastnej identity, nielen v rámci Slovenska v Európe, ale aj v rámci regiónov na Slovensku. "Keď sa zamyslíme nad efektívnosťou a udržateľnosťou našej architektúry, ostaneme na vážkach: máme sa uberať cestou možno zbytočne komplikovaných "technologických" riešení a využívať najnovšie poznatky výskumu, alebo sa máme obrátiť k osvedčenej tradícii s

jednoduchým, zrozumiteľným (a možno trochu zastaralým) konceptom, alebo tie prístupy skúsiť skombinovať?"²²

REFERENCES

(Endnotes)

1 BOŘUTOVÁ, D. (2009). Architekt Dušan Samuel Jurkovič. Bratislava: Slovart, spol. s r. o., pp. 346. ISBN 978-80-8085-665-6.

2 ŠPAČEK, R. - PIFKO, H. (2013). Rukoväť udržateľnej architektúry. Bratislava: SKA Archinfo, pp. 19. ISBN 978-80-971205-1-1.

3 RUTKOWSKI, R. (2016). Chýbajúci odtieň. In: MORAVČÍKOVÁ, H., SZALAY, P., HABERLANDOVÁ, K., PASTOREKOVÁ, L., RUTKOWSKI, R. Ročenka slovenskej architektúry 2014/2015 - Slovak Architecture Yearbook 2014/2015. Bratislava: Slovart, spol. s r. o., pp. 6. ISBN 978-80-556-2389-4.

4 ŠTEVO, S. (2012). Budovy a trvalo udržateľné bývanie. Eurostav. Bratislava: Vydavateľstvo Eurostav spol. s r. o., ročník 18., 5/2012. ISBN 1335-1249. Look at pp. 19

5 Ferdinand Milučký bol jedným z posledných predstaviteľov neskorej moderny, ktorý pracoval s abstrakciou princíпов ľudovej architektúry. Aj na základe 8 ročnej spolupráce autora s p. architektom vzniklo viacero rozhovorov, ktoré sú podkladom pre vedecký výskum doktoranda

6 Interview s architektom Ferdinandom Milučkým. Bratislava, 24. 6. 2017

7 Look at pp. 342

8 SZOLGAYOVÁ, E. (2009). Otázka sociálneho bývania v kontexte tvorby Dušana Jurkoviča. Bořutová - Zajková - Dulla, 1993, s. 128-137. In: BOŘUTOVÁ, D. (2009). Architekt Dušan Samuel Jurkovič. Bratislava: Slovart, spol. s r. o., s. 343. ISBN 978-80-8085-665-6.

9 MILUČKÝ, F. (1974). BUĎME SVOJII! Slovo na obranu tradície. In: PROJEKT Revue slovenskej architektúry. Bratislava: Vydavateľstvo spolku architektov Slovenska, ročník 16, 182/1974, pp. 26. ISSN 1335-2180.

10 NEKVINDOVÁ, T. - KRAMEROVÁ, D. a kol. (2017). Automat na výstavu. Československý pavilón na Expo 67 v Montrealu. Praha: Galerie výtvarného umění v Chebu - Akademie výtvarných umění v Praze, 2017, pp. 202. ISBN: 978-80-87395-31-8 a 978-80-87108-71-0.

11 Interview s architektom Ferdinandom Milučkým, Bratislava 24. 6. 2017, 15.11. 2004

12 DULLA, M. - MORAVČÍKOVÁ, H. (2002). Architektúra Slovenska v 20. storočí, Bratislava: Slovart, spol. s r. o., pp. 16. ISBN 8071456845.

13 Look at ref. 12

14 Interview s Pavlom Paňákom. Bratislava. 1. 8. 2019

15 Manuel de Solà-MORALES, I. (2009). Ateliér Čachtice. Miesto Tvorenia. ARCH, 10/2009, pp. 32. ISSN 1335- 3268.

16 MITAŠOVÁ, M. (2014). Prístavba Čachtice. A BKPŠ- Pavol Paňák. ARCH. Bratislava: Vydavateľstvo Eurostav, s. r. o., ročník 24, 4/2014, pp. 40, ISSN 1335- 3268.

17 Look at ref. 16

18 Interview s Petrom Lackom. Praha. 18. 5. 2019

19 JANČOK, M. (2014). Rodinný dom. Bratislava - Čunovo. jrkvc. Reinterpretácia typu. ARCH, Bratislava: Vydavateľstvo Eurostav, s. r. o., ročník 19., 4/2014, pp. 45. ISSN 1335- 3268.

20 Interview s Petrom Jurkovičom. Bratislava. 25. 4. 2019

21 Interview s Jaromírom Krobotom. Bratislava. 22. 7. 2019

22 PIFKO, H. (2013). Enviromentálne alternatívy - Low Tech. In: KEPPL, J., KRAJCSOVICS, L., LÉGENY, J., LOVICH, P., MORGENSTEIN, P., OHRADZANSKÁ, A., PETRÁŠ, D., PIFKO, H., PUŠKÁR, B., ŠÍP, L., ŠPAČEK,

FASÁDY NA BÁZE PŘÍRODNÝCH MATERIÁLŮV - VÝZVY A PERSPEKTÍVY// BIO-BASED BUILDING ENVELOPS – CHALLENGES AND PERSPECTIVES

ANNA SANDAK, JAKUB SANDAK

INNORENEW COE

UNIVERSITY OF PRIMORSKA, FACULTY OF MATHEMATICS, NATURAL SCIENCES AND INFORMATION TECHNOLOGIES,

GLAGOLJAŠKA 8, 6000 KOPER, SLOVENIA

ANNA.SANDAK@INNORENEW.EU

JAKUB.SANDAK@INNORENEW.EU

Klíčové slová: fasády, biomateriály, udržateľný dizajn

ABSTRAKT

V súčasnosti pozorovaná tendencia vytvárať udržateľné stavby a zvyšovanie environmentálneho povedomia vedie ku znovuaktivovaniu bio-architektúry ako alternatíve ku ostatným konštrukčným princípom. Veľmi často si toto zameranie na udržateľné konštrukčné princípy vyžaduje použitie lokálne materiály a produkty. Z tohoto pohľadu majú ekologicky prijateľné materiály pochádzajúce z rastlín a zvierat veľkú pozornosť architektov. Vďaka ich všestrannému charakteru je možné z materiálov na prírodnej báze (z angl. bio-based materials) tvoriť budovy prispôbené akémukoľvek lokálnemu kontextu. Tieto materiály majú kapacitu byť vhodné pre akýkoľvek kontext, aj keď majú rôzne formy vzorov. Budovy, ktoré sú vytvorené z prírodných materiálov sú teda vnímané ako poctivé a úprimné. Táto prezentácia preto popisuje kľúčové výzvy týkajúce sa možných inovácií v prírodnom staviteľstve z pohľadu vývoja v materiálovom inžinierstve a tvorivých konceptoch, ako aj nástroje a služby pre zlepšenie prevádzky a údržby fasád.

ABSTRACT

The recently observed tendency for development of sustainable structures and increasing environmental consciousness leads to reactivation of bio-architecture as an alternative to other construction materials. Very often, focus on sustainable construction principles requires the use of local materials and products. In this perspective, environmentally friendly materials originating from plants or animals are of great interest to architects. Due to their versatile character, bio-based materials enable creation of buildings adapted to any local context. Bio-based materials give an impression of being suitable for any context, even if they have different forms or patterns. Therefore, buildings that are made of natural materials are perceived as honest and sincere. This presentation will describe the key challenges regarding possible innovations in the bio-based building sector from the perspective of development in materials science and design concepts as well as tools and services for improved facade management.

INTRODUCTION

The main purpose of a building envelope is to provide basic shelter in order to protect occupants. Nowadays, building façades perform many more functions than in the past, offering security, privacy, and comfort as well as benefits such as aesthetic pleasure and improved well-being [1]. Increasing environmental consciousness and development in materials design leads to reactivation of bio-architecture as an alternative to other construction mate-

rials. Consequently, the rising trends in implementation of wood and derived products in the building sector is often noticed. Emerging tendencies and innovations in the building sector can be divided to four groups: focusing on improvement of façade functions and services as well as concentrating on environmental and human-centered aspects (Figure 1). Current and novel functionalities Biomaterials enable prefabrication and fast installation of building façade. Due to a favourable weight to load-bearing ratio, they

allow erection of multi-story structures while providing great design freedom. The main role of building façade is to separate two environments: external and internal. Standard static façades require constant human attention to regulate the microclimate of buildings. The term “adaptive façade” (called also “responsive” and “dynamic”), includes systems capable to react to external conditions by means of controlling humidity, daylighting, solar shading, insulation, radiant heat exchange, ventilation, and energy harvesting [2]. The materials often implemented in adaptive façades are rather non-renewable (e.g., glass, steel, phase changing materials), but implementation of bio-based materials as active façade elements was recently demonstrated and is under investigation [3].

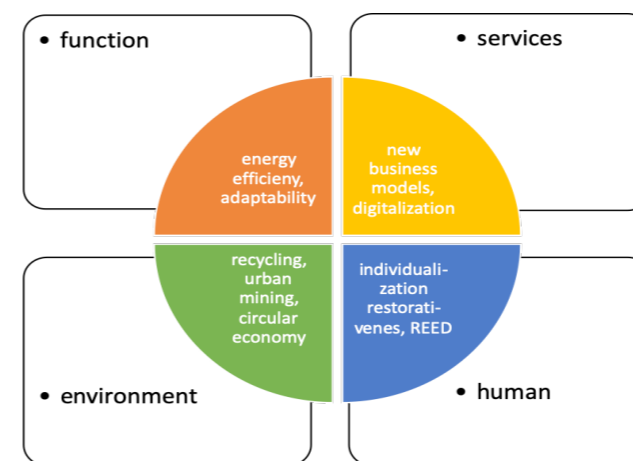

Figure 1. Recent trends present in building façade architecture

The design of building façades, in addition to waterproofing, insulation, and aesthetic functions, requires energy efficiency in order to follow policies for reducing energy consumption [4]. Buildings are already responsible for 40% of energy consumption, 36% of CO₂ emissions, and a lot of effort is directed toward improving building energy performance [5]. Many bio-based materials (e.g., fiberboard, flax fibers, hemp fibers, jute fibers, and sheep wool) possess low thermal conductivity (0.05 W m⁻¹ K⁻¹) and high moisture diffusivity (1.1 × 10⁻⁶ – 1.2 × 10⁻⁵ m² s⁻¹), which can classify them as good candidates for use in interior thermal insulation systems without water vapor barrier [6]. Their hydrothermal and energy performance, comparable to non-renewable materials, make them interesting alternatives due to their natural origin (Figure 2). Renewable materials are often mentioned as important alternatives for the building sector. In fact, the definition of nearly Zero-En-

ergy Buildings (nZEB) as a building with very high energy performance, where the nearly zero (or very low) amount of energy required should be covered to a significant extent by renewable sources produced on-site or nearby, was introduced in 2010 [7]. It is foreseen that, until the end of December 2020, all new buildings in the EU will fulfil the requirements to be classified as nZEB. However, even if the overall advantage of nZEB related to lower environmental impact is attractive, very often the high initial investment cost makes this concept less economically affordable. This, however, might be a trigger for new development in materials science and in design of new solutions being, at the same time, efficient from a performance and economic perspective and also sustainable.

Figure 2. Natural materials used for building insulation – Curden Valley Park Visitor Centre

CURRENT AND NOVEL SERVICES

The novelty in the services offered to buildings is related to new business models and digitalization implemented during planning, construction, and use phases. Implementation of the new materials as well as new functionalities requires additional attention and maintenance actions. Cost of maintenance and retrofitting of buildings is often high compared to the total building costs. In extreme cases, façade with integrated building services can make up over 90% of a project's initial investment [8]. Application of new materials and façade systems, which are not yet fully validated in service conditions, brings new challenges for investors and contractors. New business models, called “façade leasing” and used as a performance-delivering tool for building façades, has been recently tested in Delft. It is suitable to be implemented for both new construction and to retrofit existing

buildings. In this concept, clients require energy performance and comfort service delivery instead of the façade itself. Maintenance actions and eventual replacements belong to contractor/investor duties. Such an approach might accelerate market uptake of new technologies and optimize reuse and recycling of façade elements. This might significantly speed up development of novel solutions and, at the same time, gain client acceptance and confidence. Moreover, it might be a solution that mitigates not optimal decisions being taken during a project's planning phase, where a focus on initial investment costs frequently prevents the adoption of more robust or energetically efficient systems [8]. Consequently, the total cost of ownership (TCO) can be lowered.

Another tendency observed recently is related to continuous development of digital fabrication, computational design, simulations, and building information modelling (BIM). BIM is a design procedure that includes the administration and management of the digital representation of physical objects uniting the planned building (structure, installations, and systems). The general idea is similar to the "internet of things" concept, where every physical object has its virtual representation. The difference is that BIM is used to design and plan buildings. BIM files enable storing and exchanging information and networking on the design and building process. BIM systems are utilized by individual designers, organizations, and government offices. In the context of material aging, BIM is a very powerful tool that makes it possible to examine potential changes in material properties and appearance and plan future maintenance, which is relevant in the context of building façades. Adding extra dimension to BIM allows better understanding and controlling of the construction process (delivery of materials, construction costs, and maintenance schedule). Figure 3 presents new functionality recently implemented in BIM architecture. 4D BIM adds an extra dimension of information regarding construction sequencing and timing. It allows observation of how the project will be developed and how much time will be needed to accomplish sequential steps in the construction. 5D BIM provides information regarding economic aspects, including cost of purchasing, installation, maintenance, and replacement. 6D BIM provide input regarding energy consumption and sustainability. The energy use can be estimated during the

design process but also monitored during building occupation. 7D BIM simulates building management from design to demolition by providing project lifecycle information. It delivers additional information besides the costs of construction by including data regarding installation date, warranty, required maintenance, and expected performance in time. 8D BIM is related to safety issues. It includes manuals, emergency plans, etc. Recent challenges are related to filling new BIM dimensions with reliable data representing a big portfolio of services and constituents (including bio-based building materials).

Figure 3. New BIM dimensions

ENVIRONMENTAL ASPECTS

The construction sector represents one of the biggest sources of waste in terms of volume with approximately 70,5 million tons of wood waste generated annually [9]. Construction and demolition leftovers are widely acknowledged as one of the most important sources of waste [10]. They are usually divided into new construction, renovation, and demolition. However, only one third of waste wood is currently recycled. According to the urban mining concept, city building wastes could be considered as a huge stock consisting of many resources [11]. In this case, different reuse, recycle, and end-of-life options are available. A building example that follows principles of the circular economy is Circular Pavilion designed by Nicola Delon and Julien Choppin. The façade of Circular Pavilion was made of 180 wooden doors recovered from the rehabilitation of an apartment building. The motivation for designing it followed the idea of one person's waste is another person's resource.

Figure 4. Circular pavilion in Paris made of recycled doors

Environmental aspects are particularly relevant when analysing tendencies in today's building market. Currently, about 35% of the EU's buildings are over 50 years old and around 80% of the current building stock will still be present in 2050, indicating a present and developing demand for renovation [12]. In 2015, renovation accounted for 57% of the total construction market, with residential buildings constituting 65%. The renovation potential of buildings in the EU is huge - up to 110 million buildings could be in need of renovation [13]. Bio-based building materials, therefore, fit very well with the general concept of minimizing the amount of waste based on the "reduce-reuse-recycle" paradigm. As mentioned before, favourable weight to load-bearing ratio makes them perfect candidates for up warding existing buildings, especially in the urban contest where the erection of multi-story structures is restricted by space limit. Sustainability in this perspective is achieved by using engineered wood products, smarter materials, optimizing design and layout, reducing long-term maintenance costs, and recovery of materials at the end of their service life. Sustainable construction principles require the use of local materials and products. In this perspective, environmentally friendly materials originating from plants or animals are of great interest to architects. An example might be the Living Building Challenge certification program and sustainable design framework, which requires a certain percentage of building materials to be originated from within a certain distance to the construction site [14]. Cuerden Valley Park Visitor Centre, presented in Figure 2, is one of the first European examples targeting this concept.

HUMAN-CENTERED ASPECTS

Besides protection against the outdoor environment, façades allow transfer of information regarding building function, prestige, and status. Different building materials allow architects to create unique perceptions of the building and its integration (or not) with its surroundings. They manifest the architect's vision and reflect the personality of the owners. This is particularly relevant in urban contests when especially tall buildings are commonly used for shaping a city's image. The big variety of timber-derived façade materials allows tuning a building's outlook in order to fulfil client expectations. Bio-based materials give an impression of being suitable for any context, even if they have different forms or patterns [15]. Therefore, buildings that are made of natural materials are perceived as honest, sincere, and well-integrated with their surroundings (Figure 5).

Figure 5. Brockholes Visitor Centre in UK

Sustainable design aims to create buildings that respond to the environment and react to climate change. The future, and the next stage of green architecture, is restorative architecture (Figure 6). In this concept, a building gives more to the environment during its lifetime than it takes away during its construction. Such buildings tend to integrate and improve the surrounding environment while being environmentally friendly. They are designed to have net-positive impact on the environment by providing energy, capturing and reusing water, allowing farming, creating ecosystems for plants and animals, and increasing local biodiversity.

Figure 6. Principles of restorative architecture

Any natural material perfectly fits to this concept. By intentionally including natural materials in architectural design, occupants are automatically reconnecting to nature. Consequently, implementation of wood as a material in biophilic design creates affinity to the natural environment, which is particularly relevant in an urban context that might disrupt this connection (Figure 7). Biophilic design encourages this affinity by creating natural environments for living, working, and learning [16]. Using wood as an exposed material in buildings, where humans can interact with it, is known to create positive psychophysiological effects for building users. Incorporating nature into the built environment, either directly (e.g., potted plants) or indirectly (e.g., tree-like columns), can reduce physiological and psychological indicators of stress while increasing productivity, creativity, and self-reported levels of well-being [17]. Research in this area provides evidence of positive health impacts for wood use in the built environment [18].

Figure 7. Living façade on the shopping centre wall in Brescia

The emerging area in this study field, called Restorative Environmental and Ergonomic Design (REED), describes building design paradigms that can provide guidance for the use of natural materials in buildings in order to improve human health [19]. REED is integrating frameworks for improving occupant and user health, increasing safety, and improving building management. By using natural materials, REED aims to design and create ergonomic, accessible, adaptable, and sustainable buildings. Integrating nature into the built environment, by enabling views of nature, using natural materials (preferably local), and reflecting local ecology in building design and use, is assumed to improve building users' perception of the natural environment and, therefore, motivate them to care for it [20]. This represents a shift in building design from minimizing environmental harm towards creating positive impacts for the natural environment, building users, and the whole of society [1]. Consequently, it moves restorative architecture toward the regenerative stage and allows its further evolution.

Summary

The façade is an important element of the building, creating a first impression and expressing information about building function and status. Wood and other bio-based materials are becoming increasingly more acknowledged in modern architecture due to their aesthetic value, improved performance, and sustainability. This manuscript described the key challenges regarding possible innovations in the bio-based building sector from the perspective of development in materials science and design as well as tools and services for improved façade management. Rediscovering of wood as a building material, even if challenging, certainly provides comfort and well-being for future users as well as increased sustainability of architecture. Bio-based building materials can, therefore, move the traditional building concept towards restorative and regenerative architecture.

Part of this work was conducted during project Archi-BIO (BI/US-20-054) funded by ARRS. The authors gratefully acknowledge the European Commission for funding the InnoRenew CoE project (Grant Agreement #739574) under the Horizon2020 Widespread-Teaming program and the Republic of Slovenia (Investment funding of the Republic of Slovenia and the European Union of the European Regional Development Fund)

References

- [1] A. Sandak, J. Sandak, M. Brzezicki, A. Kutnar, *Bio-based Building Skin*, Springer, Singapore, 2019.
- [2] R.C.G.M. Loonen, J.M. Rico-Martinez, F. Favoino, M. Brzezicki, C. Menezo, G. La Ferla, L.L. Aelenei, Design for façade adaptability – Towards a unified and systematic characterization, in: proceedings of 10th Conference on Advanced Building Skins, Bern, 2015, pp. 1284-1294.
- [3] E. Mazzucchelli, L. Doniacovo, The integration of BIPV Adaptive Flakes in the building envelope, in: Proceedings of 12th Conference on Advanced Building Skins, Bern, 2017, pp. 1331-1340.
- [4] OECD/IEA (2013) Technology Roadmap. Energy efficient building envelopes, International Energy Agency, France.
- [5] Information on https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_en
- [6] M. Jerman, I. Palomar, V. Kočí, R. Černý, Thermal and hygric properties of biomaterials suitable for interior thermal insulation systems in historical and traditional buildings. *Building and Environment* 154 (2019) 81–88.
- [7] Directive 2010/31/EU on the energy performance of buildings (2010).
- [8] J.F. Azcarate-Aguerre, T. Klein, A.C. den Heijer, R. Vrijhoef, H.D. Ploeger, M. Prins, Façade Leasing: Drivers and barriers to the delivery of integrated Façades-as-a-Service. *Real Estate Research Quarterly* 17,3 (2018) 11-22.
- [9] Information on <https://woodcircus.eu/>
- [10] A. Koutamanis, B. Reijn, E. Bueren, Urban mining and buildings: A review of possibilities and limitations. *Resources, Conservation and Recycling*, 138 (2018) 32-39.
- [11] T. Wang, X. Tian, S. Hashimoto, H. Tanikawa, Concrete transformation of buildings in China and implications for the steel cycle, *Resources, Conservation and Recycling*, 103 (2015) 205-215.
- [12] J.L. Patterson, Evaluation of a regional retrofit programme to upgrade existing housing stock to reduce carbon emissions, fuel poverty and support the local supply chain. *Sustainability*, 8, 12 (2016) 1261-1261.
- [13] I. Artola, K. Rademaekers, R. Willimas, J. Yearwood, Boosting Building Renovation: What potential and value for Europe? European Parliament's Committee on Industry, Research and Energy, 2016.
- [14] M. Brown, *Futurestorative. Working towards a new sustainability*. Riba Publishing, Newcastle, 2016.
- [15] V. Kotradyová, A. Teischinger, Exploring the Contact Comfort within Complex Well-Being in Microenvironment. *Advanced Materials Research*, 899 (2014) 356-362.
- [16] S. Kellert, J. Heerwagen, M. Mador, *Biophilic design: The Theory, Science, and Practice of Bringing Buildings to Life*, Wiley, Chichester, 2008.
- [17] J. Mcsweeney, D. Rainham, S.A. Johnson, S.B. Sherry, J. Singleton, Indoor nature exposure (INE): a health-promotion framework. *Health Promot Int.* 30, 1 (2015) 126-139.
- [18] M.D. Burnard, A. Kutnar, Wood and human stress in the built indoor environment: a review. *Wood Science and Technology*, 49, 5 (2015) 969-986.
- [19] M.D. Burnard, A. Kutnar, M. Schwarzkopf, Interdisciplinary approaches to developing wood modification processes for sustainable building and beyond - InnoRenew CoE, in: proceedings of the World conference on timber engineering, Vienna, 2016, pp. 348-354.
- [20] V. Derr, R.S. Kellert, Making children's environments "R.E.D.": restorative environmental design and its relationship to sustainable design, in: E. Pavlides, J. Wells (eds) proceedings of the 44th annual conference of the environmental design research association, Providence, Rhode Island, 2013, 25 p.

HĽADANIE IDENTITY SÚČASNO MESTSKÉHO OBYTNÉHO INTERIÉRU - OBYTNÉ INTERIÉRY FUNKCIONALISTICKÉHO BYTOVÉHO KOMPLEXU AVION V BRATISLAVE// SEARCHING FOR THE IDENTITY OF THE CURRENT URBAN INTERIOR - RESIDENTIAL INTERIORS OF FUNCTIONALIST APARTMENT COMPLEX AVION IN BRATISLAVA

ADAM TÓTH

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

ADAM18TOTH@GMAIL.COM

Kľúčové slová: identita v architektúre, autenticita, funkcionalizmus, obytný interiér
Key words: identity in architecture, authenticity, functionalism, residential interior

ABSTRAKT

Príspevok prezentuje problematiku identity súčasného obytného interiéru z pohľadu profesie interiérového dizajnu. Predstavujeme počiatočnú fázu bádania, jeho súvislosť s projektom Identita.sk a proces upresňovania a špecifikovania výskumu spracovávaného v rámci doktorandského štúdia. Paradoxne sa pri hľadaní identity vraciame k obdobiu architektonickej tvorby, ktorej hlavnými atribútmi bola internacionalita a univerzálnosť, funkcionalistická architektúra dala novú tvár mladej Československej republike, hľadajúcej po páde rakúsko-uhorskej monarchie svoju vlastnú identitu. Ako modelový príklad sme vybrali obytný komplex Avion v Bratislave, postavený v roku 1932, pre svoju výnimočnú atmosféru aj v súčasnosti vyhľadávaný ako „dobrá adresa“ na bývanie. Avion je pre svoj charakteristický architektonický koncept aj súčasťou národného kultúrneho dedičstva. Bytový komplex napĺňa charakteristiku pojmu identity v architektúre tým, že je typickým reprezentantom funkcionalistickej bytovej výstavby, no zároveň ho architektonický koncept Josefa Mareka robí výnimočným. Kvalitu priestorov skúmame z pohľadu interiérového dizajnu prostredníctvom objektívne hodnotiteľných charakteristík, no zaoberáme sa aj sociologickým aspektom problematiky.

ABSTRACT

The paper presents the issue of identity of contemporary living interior from the perspective of interior design profession. We present the initial phase of the research, its connection with the Identita.sk project and the process of specifying the research carried out in the framework of the doctoral study. Paradoxically, in the search for identity, we go back to a period of architectural creation, whose main attributes were internationalism and universality, functionalist architecture gave a new face to the young Czechoslovak Republic, seeking its own identity after the fall of the Austro-Hungarian monarchy. As a model example, we chose the Avion residential complex in Bratislava, built in 1932, because of its exceptional atmosphere, which is currently sought as a “good address” for living. Avion is also a part of the national cultural heritage due to its characteristic architectural concept. The apartment complex fulfills the characteristic of the concept of identity in architecture by being a typical representative of functionalist housing construction, but at the same time the architectural concept of Josef Marek makes it exceptional. We examine the quality of the premises from the perspective of interior design through objectively evaluable characteristics, but we also deal with the sociological aspect of the issue.

ÚVOD

„Funkcionalizmus – tento modernistický vyjadrovací jazyk architektonickej tvorby – nikde v zahraničí nezaznamenal takú hypertrofiu v obraze miest a dedín ako u nás. Funkcionalizmus sa v západnej Európe vyskytuje, ale s mierou, ba čo viac, od tohto strohého spôsobu myslenia sa dávno odišlo, aby nastúpilo viacero architektonických smerovaní, ktoré majú bohatší citový náboj pri rozličnom pomenovaní. Hoci i k nám prenikli nové prúdy a aj u nás a dávno sa niektorým autorom podarilo presadiť až do realizácie svoje nápady, nech robíme, čo chceme, celkový obraz nášho obytného prostredia je funkcionalistický.“

Janka Krivošová¹

ÚVOD: IDENTITA A ARCHITEKTÚRA

Identita (lat. idem = to isté) znamená totožnosť, zhodnosť, rovnakosť. H. Moravčíková uvažuje o identite ako o nejednoznačnom pojme: „Identita je trochu mätúci dvojznačný pojem. Pre každú z vied, ktoré s týmto pojmom narábajú, ako matematika, filozofia, psychológia, sociológia, história či politika, môže identita znamenať niečo iné. Na jednej strane môže byť vyjadrením zhodnosti určitých predmetov, na druhej strane vyjadrením jedinečnosti jedného jediného predmetu.(...) V súvislosti s architektúrou či urbanizmom sa ponúka chápať identitu ako súbor vlastností, ktoré charakterizujú určitý predmet a robia ho jedinečným. Ak je ľudská identita z hľadiska psychológie individuálnou ucelenosťou, ktorú si jedinec uchováva v priebehu svojej existencie, identitu architektonického diela či urbánnej štruktúry môžeme teda tiež chápať ako individuálnu ucelenosť, ktorá je relatívne stabilná a v čase pretrvávajúca.“² R. Špaček a L. Šíp k takémuto definovaniu identity architektonického diela dodávajú, „(...) a my cítime potrebu ju chrániť a posilňovať.“³ E. Foltinová hovorí o identite architektúry ako o súhrne určitých znakov, ktoré sú pre architektúru a mesto charakteristické a jedinečné. Identitu nevní-

ma ako „vrodenu vlastnosť“, ale ako neustály proces, ktorý je v architektúre závislý od klimatických, sociálnych a kultúrnych vlastností spoločnosti a je vystavaná na základoch dlhoročnej kultúry⁴. Podobne J. Krivošová hovorí o úzkej súvislosti identity v architektúre s kultúrnou a národnou identitou. Podľa nej „Secesia, ako posledné vzopätie citového prejavu v architektonickej tvorbe, sa snaží vyjadriť národne – architekti pátrali vo výtvarnom výraze po koreňoch, po národných tradíciách, stačí si vybaviť architektúru Antónia Gaudiho, Emanuela Lechnera či Dušana Jurkoviča.“⁵ Po tomto období nasleduje prudký nástup racionálneho myslenia, usilujúceho sa o abstraktnú medzinárodnú architektúru. V medzivojnovom Československu sa ešte krátky čas na začiatku 20. storočia architektúra usiluje o kompromis medzinárodného a národného v tzv. národnom slohu, ale rýchlo sa udomáňuje moderná architektúra podmienená racionalitou: „(...) funkcionalizmus – tento modernistický vyjadrovací jazyk architektonickej tvorby – nikde v zahraničí nezaznamenal takú hypertrofiu v obraze miest a dedín ako u nás“⁶. V Bratislave, ktorá sa stala politickým, hospodárskym, administratívnym, spoločenským a kultúrnym centrom Slovenska, sa sústredilo veľké množstvo výrazných architektov a moderná architektúra vtisla Bratislave novú charakteristickú tvár 20. storočia. „Zachovaná bratislavská moderná architektúra, jej ulice, či interiéry dodnes konzervujú zrnká atmosféry z minulých čias.“⁷

Pri hľadaní identity teda pátrame po koreňoch, vraciame sa k tradíciám, k dobrému a osvedčenému v minulosti a v súčasnosti to povznášame na vyššiu úroveň. Keď chceme poznať identitu súčasného mestského obytného interiéru, musíme hľadať v minulosti. Paradoxne sa vraciame k obdobiu architektonickej tvorby, ktorej hlavnými atribútmi bola internacionalita a univerzálnosť.

Medzivojnové obdobie je na Slovensku všeobecne považované za najúspešnejšie obdobie architektúry 20. storočia. „Medzinárodný sloh“, ako prvýkrát nazvali modernú architektúru Hitchcock a Johnson, nadobu-

¹ KRIVOŠOVÁ, J. 1992. Hľadanie identity architektúry v obraze slovenskej dediny. In: Literárny týždenník, 7.nov.1992, s.14

² MORAVČÍKOVÁ, H. 2008. Identita – úvodník. In: ARCH, 2008, roč. 13, č. 1, str. 13

³ ŠPAČEK, R. – ŠÍP, L. 2011. Architektonická identita energeticky úsporných budov. In: Kvalita a životnosť bytových domov. Zborník z 18. konferencie Teória a konštrukcie pozemných stavieb. Bratislava, BB Print 2011. [cit.15.5.2018]. dostupné na internete: <http://www.tzbpportal.sk/stavebnictvo/architektonicka-identita-energeticky-uspornych-budov.html>

⁴ FOLTINOVÁ, E. 2011. Fenomén kultúrnej identity v procese kultúrnej udržateľného rozvoja. Príspevok na Medzinárodnom vedeckom kolokviu – Workshop 2011 študentov doktorandského štúdia, FA ČVUT Praha. [cit.15.5.2018]. dostupné na internete: <http://kolokvium.fa.cvut.cz/files/erika-foltinova-fenomen-kulturnej-identity.pdf>

dol vďaka demokratizácii spoločnosti aj jej etnickej a kultúrnej rôznorodosti na Slovensku jedinečný štruktúrovaný ráz. Formuje sa autentická domáca architektúra spojená s funkcionalizmom. Študenti architektúry, získavajúci vzdelanie v okolitých európskych centrách tieto poznatky pretavili do vlastnej tvorby a moderná architektúra tak získala rôzne podoby, ale zjednotené racionálnym rámcom funkcionalizmu. Koniec klasickej moderny je spojený s nástupom totalitných režimov v Európe a konzervativizmom v oblasti umenia, a teda aj architektúry. Po druhej svetovej vojne sa už architektúra neodvíja od pôvodnej ideológie zo začiatku storočia, pokračuje pod rôznymi názvami, ale formovaná na rovnakých princípoch. „V slovenskom prostredí sa moderná tradícia prejavila mimoriadne vitálne. Architekti na ňu nadväzovali v šesťdesiatych i v deväťdesiatych rokoch (...)“⁸ a najnovšie architektonické diela ukazujú, že nadväzujú na ňu aj dnes. Podľa P. Vodrážku⁹ po prechodnom útlme bytovej výstavby, spojenom s množstvom zmien vo všetkých oblastiach plánovacieho, projekčného aj realizačného procesu, sa bytová výstavba začala dynamizovať v prvej dekáde nového milénia. V bytovej výstavbe sa objavilo viacero tendencií – nový trend výškových obytných budov, trend nadväzujúci na blokovú výstavbu a tiež výstavba polyfunkčných komplexov s prevažujúcou bytovou funkciou. Preto aj identitu súčasného mestského obytného interiéru na Slovensku hľadáme v multikulturálnom meste na Dunaji v období 30. rokov 20. storočia.

KONTEXT DOBY: BRATISLAVA – MESTO MODERNÉ

Projekt IDENTITA.SK, na ktorý náš výskum nadväzuje, mapuje regionálnu identitu v materiálnej resp. stavebnej kultúre na Slovensku. Bratislava zaujímala v minulosti a zaujíma aj v súčasnosti v regionalizácii Slovenska osobitné miesto. Kým v ostatných regiónoch sa sústreďuje výskum na ľudovú architektúru spojenú s prevažujúcim agrárnym charakterom územia Slovenska, Bratislava reprezentuje mestský

typ osídlenia a výskum sa orientuje na charakteristické črty mestského obytného interiéru. Z histórie Slovenska vieme, že do rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie malo mesto veľmi úzke väzby na Viedeň a Budapešť a začlenenie mesta do Československej republiky znamenalo pretrhnutie týchto stáročných väzieb a vytváranie nových. Mesto v priebehu desaťročia radikálne zmenilo svoju identitu a nejde len o zmenu z trojjazyčného názvu Pressburg – Pozsony – Prešporok na Bratislavu¹⁰.

Začiatkom 20. rokov bola Bratislava nevelkým, ale kozmopolitným mestom so šesťdesiatimi tisícmi obyvateľmi, prevažne sa hlásiacimi k nemeckej a maďarskej národnosti. Život sa sústreďoval v Starom Meste so starobyľným rázom krivolakých uličiek, no ku koloritu patrili aj ulice Obchodná a Vysoká s početnými vinárňami a pivničkami, kde sa stretávala veľmi rôznorodá klientela, umelcami a intelektuálmi počnúc, bratislavskou „galériou“ končiac. Zmeny sa týkali všetkých oblastí politického, hospodárskeho, spoločenského aj kultúrneho života. Radikálne sa zmenila štruktúra, národnostná skladba a počet obyvateľstva, jazykový systém, symbolika verejných priestorov aj zaužívané zvyklosti obyvateľov a ďalšie oblasti, vytvárajúce príznačný charakter mesta. Začiatkom 30. rokov bol počet obyvateľov dvojnásobný, prevahu získava umelo vytvorený „československý národ“. Mladá generácia je sebavedomá, vzdelaná, voľný čas trávi v kinách, počúva džez a športuje. Intelektuálne debaty sa presúvajú zo strácajúcich sa vinárničiek vo dvoroch starých domov do moderných kaviarní s názvami ako Luxor, Astor, Metropol. Bratislava aj navonok menila tvár – mizli niektoré budovy, ulice, ba celé štvrte a vznikali nové, na mieste prízemných domcov vyrastali moderné budovy, vznikali nové charakteristické dominanty. „Architektúra aj celé mestá sa menili a menia vo všetkých dobách, no nikdy to nebolo zjavnejšie a radikálnejšie ako medzi dvoma svetovými vojnami. Konvencie architektonickej formy a štýlu už prestali byť dôležité, na ich miesto vstúpila užitočnosť – funkcia, ktorá mala ľuďstvu priniesť lepší život (...) V záujme komfortnejšieho bývania, väčšej

bezpečnosti, lepšej dopravy, novej výroby, jednoducho v záujme celkového modernejšieho spôsobu života sa menila aj Bratislava.“¹¹

MODELOVÝ PRÍKLAD: PREČO AVION?

Bytový komplex Avion v Bratislave, postavený v roku 1932 podľa návrhu architekta Josefa Mareka, sa stal pre svoju výnimočnú architektúru už v roku 1985 súčasťou národného kultúrneho dedičstva ako pamiatka funkcionalistickej architektúry a v ankete v roku 2001 bol vyhlásený za slovenskú stavbu storočia v kategórii obytné budovy. V čase svojho vzniku bol Avion reprezentantom toho najlepšieho, čo vzniklo v oblasti hromadnej bytovej výstavby, takmer 90-ročný objekt plní svoju pôvodnú funkciu bez prerušenia a aj dnes je stále žiadaným miestom na bývanie.

Už počas svojho vzniku stavba vzbudzovala veľký záujem medzi odbornou i laickou verejnosťou použitými materiálmi, technológiou výstavby a rýchlosťou realizácie. Z architektonického hľadiska predstavuje bytový komplex Avion typologický medzistupeň od uzavretej blokovej zástavby po riadkovú. Nahradením pôvodne plánovaného bloku domov jediným monumentálnym polyfunkčným objektom, dominujúcim otvorenému priestranstvu okolitých námestí (Floriánske, Americké a Odborárske námestie), sa významne uplatnila jeho mestotvorná funkcia. Avion sa stáva jednou z najvýraznejších nových dominant modernej Bratislavy a dynamizujúcim jadrom rozvoja východného predmestia a jeho rýchleho napojenia na historické centrum Bratislavy. Výrazný objekt dal tejto zanedbanej časti mesta novú identitu. „Avion sa aj hneď po dostavaní začal objavovať na pohľadniciach z Bratislavy a na zadnej strane pohľadníc bolo napísané: Palác Avion.“¹² Rýchlo sa stal významným orientačným bodom. „V Bratislave sa odjakživa hovorilo: Idem k Avionu; alebo: Vystúpiš pri Avione; alebo: Pôjdeš okolo Avionu. Alebo sa hovorilo: Bývam za Avionom, pred Avionom, hneď pri Avione. No len málokto mohol povedať tak hrdo ako ja: Bývam v Avione!“¹³ Identita znamená aj byť identifikovateľným, mať meno. Budova o svoje meno Avion neprišla ani po jeho formálnom odstránení z čelnej fasády počas 2. svetovej vojny. Pre Bratislavčanov bol stále Avionom až do času, keď mu jeho meno „ukradol“ shopping park pri letisku. V roku 2015 sa so súhlasom Krajského

pamiatkového úradu v Bratislave vrátila na fasádu replika nápisu a pre odlišenie od nákupného centra sa v súčasnosti medzi ľuďmi ujal názov „starý Avion“.

Bytový komplex bol v čase svojho vzniku zhmotnením modernej doby nielen architektonickým výrazom, ale aj svojou technickou vybavenosťou predstavoval bytový nadštandard. Avion tak pútal nielen svojou architektúrou, ale aj vybavenosťou pre obyvateľov v podobe osobných výťahov, teplej vody, centrálného vykurovania, práčovne, sušiarne a manglovne prádla, obsluhovaných personálom. Strecha stredného traktu so sprchami slúžila na rekreáciu. Dôkladne bola premyslená aj prevádzka kotolne s najmodernejšími kotlami a systém prísunu uhlia a odvozu škváry. Aj prepojenie obchodných priestorov v parteri so skladmi v suteréne bolo vymyslené veľmi racionálne a manipuláciu s tovarom zefektívňovali nákladné výťahy a koľajový dopravný systém v suteréne.

Vráťme sa ale k úvahe o identitách, kde H. Moravčíková v súvislosti s architektúrou definuje identitu ako súboru vlastností, ktoré charakterizujú určitý objekt a robia ho jedinečným. Avion spĺňa atribúty modernej funkcionalistickej architektúry do takej miery, že bol uznaný za pamiatku funkcionalizmu. V rovnakom období však boli v Bratislave postavené mnohé ďalšie funkcionalistické budovy, v čom teda spočíva jeho jedinečnosť? Už sme spomenuli jeho priestorovú dominanciu až monumentalitu, prejavujúcu sa smerom von, voči svojmu okoliu, aj technické vybavenie. No funkcionalistická architektúra sa podstatne prejavuje aj v dispozičnom riešení interiérov. „Architektúra v službách života sa bezprostredne ukázala v pôdorysnej dispozícii, ktorá sa preto stala stredobodom pozornosti, uholným kameňom architektonického myslenia.“¹⁴

IDENTITA A AUTENTICITA

Pojmy identita a autenticita majú k sebe veľmi blízko, často sú práve autentické prvky nositeľmi identity. Napriek tomu, že avionske vnútorné priestory prešli viacerými úpravami aj s odstránením mnohých pôvodných prvkov, zachovali si do súčasnosti charakteristickú atmosféru. Ďalšími charakteristickými nositeľmi identity je farebnosť, proporcionalita, materialita, ktoré zachovaním podstatných princípov architektonickej kompozície priestorov

⁵ KRIVOŠOVÁ, J., 1992, ref.č.1

⁶ KRIVOŠOVÁ, J., 1992, ref.č.1

⁷ SALAY, P. et al. 2014. Moderná Bratislava. 1. vydanie, Bratislava: Marenčin PT, spol.s.r.o., 319 s., ISBN 978-80-8114-327-4

⁸ MORAVČÍKOVÁ, H. (ed.) et al. 2005. Architektúra na Slovensku, stručné dejiny. 1.slov.vydanie, Bratislava: Slovart, 2005, ISBN 80-8085-079-8, s.160

⁹ VODRÁŽKA, P. 2017. Výstavba obytných súborov na Slovensku po roku 1989. In: Urbanita, ročník 29, jún 2017, ISSN 0139-5912, s.70-73

¹⁰ LUTHER, D. 2018. Bratislava Česko-Slovenská. Putovanie z monarchie do Slovenského štátu. 1.vydanie, Bratislava: Marenčin PT, 2018, 149 s., ISBN 978-80-569-0146-5

¹¹ SZALAY, P. et al., 2014, ref.č.7

¹² MATIS, J.: Aviončan. Výber poviedok z r. 1998-2000. 1.vydanie, Vydavateľstvo Rak Budmerice, 2011, ISBN 978-80-85501-53-7, s.12

¹³ MATIS, J., 2011, ref.č.12

naďalej udržujú genia loci. I keď počas svojej takmer deväťdesiat ročnej existencie boli interiéry menené, stále sú zachované viaceré autentické stavebné interiérové prvky, pôvodná materialita, výtvarné prvky, remeselné detaily a technické riešenia ako aj pôvodné dispozičné riešenie a proporcionalita priestorov. Tieto aspekty sú základom pamiatkovej hodnoty interiérov Avionu a sú spolu s celkovou hmotou objektu, pôdorysným usporiadaním a skladbou fasád predmetom pamiatkovej ochrany. Ako zaujímavý stavebný interiérový prvok v rohových bytoch, dotvárajúci interiér obytnej miestnosti, je uplatnený nosný stĺp kruhového prierezu. Význam bytového komplexu Avion ako pamiatkového objektu – NKP – spočíva podľa orgánu pamiatkovej ochrany v tom, že je reprezentantom tvorby obytných stavieb začiatku 30. rokov 20. storočia v Bratislave. Toto obdobie bolo pre československú architektúru charakteristické regionálnou, v prípade Bratislavy lokálnou, formou funkcionalistickej tvorby. Pamiatková hodnota spočíva v autorskom koncepte aj jeho realizácii. Zachované stavebné interiérové prvky, výtvarné detaily a materiály reprezentujú „solídnosť“ prvorepublikového staviteľstva¹⁵. Napriek súčasným nárokom na bývanie aj na usporiadanie obchodných priestorov, ktoré si vyžiadali rôzne čiastkové stavebné zmeny, neboli zrealizované podstatné zásahy do architektonického konceptu a tým ostala zachovaná hodnota autenticity a celistvosti.

OBYTNÉ PRIESTORY A IDENTITA

Základný funkčno-prevádzkovým princípom obytného komplexu Avion je polyfunkčnosť: V parteri sa nachádzajú, s výnimkou troch bytov orientovaných do dvora, nebytové obchodné a kancelárske priestory, obytná časť zaberá vyššie podlažia. Prezintovaná štúdia sa zameriava na interiéry obytnej časti, ktoré pozostávajú zo spoločných vstupných a komunikačných priestorov a súkromných bytových priestorov. Výskum bytových interiérov je však možný len do takého rozsahu, aký sú obyvatelia ochotní strpieť. Interiéry bytov v prevažnej miere odrážajú identitu ich užívateľov, menia sa pri výmene obyvateľov, podliehajú krátkodobým vplyvom módy¹⁶, kým spoločné priestory sú

odrazom identity, ktorú danému prostrediu vtisla doba cez osobnosť architekta. Na rozdiel od mestských vil, kde sa stretáme s komplexným návrhom vrátane zariadenia interiéru, ale aj na rozdiel od malometrážnych bytov, ktoré často obsahovali vstavané nábytkové prvky, v Avione, ktorý bol bývaním pre ľudí nachádzajúcich sa na sociálnom a ekonomickom rebríčku niekde v strede, riešil zariadenie bytu každý individuálne. V spomienkach prvých obyvateľov, resp. ďalšej generácie, sa často spomína nábytok z predchádzajúceho bydliska, po rodičoch. V niektorých bytoch sme sa stretli s uchovávaním takéhoto zariadenia doteraz, vo viacerých domácnostiach sa uchovávajú niektoré vzácne kusy. Ľudia, ktorí bývajú v Avione dlhšie, akoby uviazli v období, odrážajúcom životnú etapu, kedy sem prišli bývať, takže v zariadení interiérov bytov nájdeme celú škálu od starožitného mobiliáru, ojedinelých kusov medzivojnových, cez socialistické zostavy alebo fragmenty, až po IKEA koncept či súčasné dizajnové kusy u nových obyvateľov. Výskumná práca sa preto prioritne zameriava na spoločné vstupné a vnútorné komunikačné priestory obytnej časti a na stavebné interiérové prvky.

Pri zbere informácií boli základnými metódami archívny výskum a štúdium literatúry. Literárnymi prameňmi boli dobové odborné periodiká Forum¹⁷, Slovenský staviteľ¹⁸ a ďalšie a práce historikov, teoretikov a umenia a architektúry, venujúcich sa skúmanému obdobiu¹⁹. Problematike samotného Avionu sa najviac venovala Katarína Haberlandová v rámci jej výskumu osobnosti a diela architekta Josefa Mareka²⁰. Pri archívnom výskume sme sa venovali najmä pôvodnej projektovej dokumentácii, fotografiám a ďalším dobovým dokladom, no s fotografiami z interiérov Avionu sme sa doteraz nestretli. Mnohé úpravy interiérov však boli robené bez dokumentácie a odborného dozoru, preto hlavnou výskumnou metódou je vlastný terénny výskum interiérov – zameranie súčasného stavu, fotodokumentácia zachovaných architektonických detailov, zachovaných materiálov a pôvodných stavebných interiérových prvkov²¹. Bez úzkej spolupráce s SVB Avion²² by výskum interiérov vôbec nebol možný. Preto sme oslovili aj samotných obyvateľov bytového komplexu

Avion formou anonymného dotazníka a metódou interview a touto cestou zisťovali subjektívne vnímanie vizuálnej stránky interiérov obyvateľmi. Rozhovory boli zamerané na získanie podrobnejších informácií o pôvodnom vizuále interiérov, pričom sme oslovili aj niekoľko bývalých obyvateľov. Výpovede pamätníkov, zväčša rodinných príslušníkov prvých obyvateľov sme konfrontovali s poznatkami z ďalších zdrojov, s odpoveďami neskorších obyvateľov a so súčasným stavom skúmaných interiérov. Rozhovorov sa zúčastnilo niekoľko významných slovenských architektov a výtvarníkov, a tiež ďalší obyvatelia z radov lekárov, inžinierov a ďalších profesií, ktorých rodiny žijú resp. žili v Avione.

ANONYMNÝ DOTAZNÍK

Výskum obytných interiérov nadväzuje na multidisciplinárny výskumný projekt APVV č. 16-0567 „Identita.sk - spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied“ pričom problematiku hodnotíme z uhla pohľadu interiérového dizajnu. Práca vzbudila u obyvateľov Avionu pomerne živý záujem a jedným z cieľov práce, jeho praktickej časti, je vypracovanie odporúčaní pri úpravách vnútorných priestorov a návrh na obnovu zanedbaných a nevyužívaných priestorov. Okrem skúmania fyzickej stránky problematiky je preto dôležité poznať aj sociologickú stránku, to znamená pohľad obyvateľov obytného komplexu. Anonymný dotazník a interview dopĺňajú náš archívny a terénny výskum aj z týchto aspektov. Umožňujú nám jednak prieskum subjektívneho vnímania vizuálnej stránky interiérov oby-

vateľmi bytového komplexu, ale aj medziľudských vzťahov medzi nimi a tiež získavame podrobnejšie informácie o pôvodnej materialite a zaniknutých autentických interiérových prvkoch.

Vzhľadom na to, že náš výskum prebieha 87 rokov po vzniku bytového komplexu, nemáme už šancu stretnúť sa s prvými obyvateľmi. V avionských bytoch sa za toto obdobie vymenilo 5 - 6 generácií. Najstaršími žijúcimi obyvateľmi sú ešte tí, ktorí boli koncom tridsiatych až štyridsiatych rokov deťmi a pamätajú si atmosféru na začiatku jeho existencie²³. V súvislosti s procesom generačnej výmeny sa nám javí dôležitým zachytiť vrstvy toho, čo vytvára identitu interiérov tejto výnimočnej stavby, vypozerovať charakteristické prvky v minulosti a prítomnosti a zároveň pomenovať potreby a predstavy obyvateľov s cieľom tvorby dobrého miesta pre život.

V prípravnej fáze výskumu sme mali príležitosť priamo na zhromaždení spoločenstva vlastníkov bytov SVB Avion, konanej dňa 5. decembra 2018, predstaviť projekt práce – celý začínajúci výskum avionských interiérov, jeho riešiteľa, ciele, ktoré výskum sleduje a tiež možný prínos pre obyvateľov Avionu. Prítomných sme poprosili o spoluprácu vyplnením anonymného dotazníka, ktorý bol následne správcom distribuovaný do poštovej schránky každej domácnosti a v lehote 2 až 4 týždňov opäť prostredníctvom správy SVB zozbierané odpovede.

¹⁴ KRI FOLTYN, L.: Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939. 1.slov.vydanie, Bratislava: vydavateľstvo SAS, 1993, ISBN 80-900483-6-6, s.96

¹⁵ Pamiatkový úrad SR, Ústredný zoznam pamiatkového fondu, NKP č.738/0

¹⁶ Porovnaj: KOTRADOVÁ, V.: Komfort v mikroprostredí. 1.vydanie, Bratislava: Premia Group, 2015, ISBN 978-80-8159-161-7, s.297-306

¹⁷ Josef Marek, Genossenschafts Wohnblock auf den Walterskirchen Gründen in Bratislava. In: Forum, 1932, s.290-293

¹⁸ Stavba družstevného bloku na t.zv. pozemkoch Walterskirchenových. In: Slovenský staviteľ, 1932, s.41-49

¹⁹ Zdrojom informácií o československej moderne a funkcionalizme sú najmä publikácie autorov Foltyna (1993), mapujúceho čs. architektúru medzivojnového obdobia 1918-1939, Kusého (1971), zaoberajúceho sa medzivojnovým aj vojnovým obdobím 1918-1945 a viaceré publikácie Dulla, Moravčíkovej, Salaya, Andrášiovej, Haberlandovej a ďalších, dlhodobo sa venujúcich modernej architektúre 20. storočia. Stručný prehľad bratislavskej moderny z rokov 1918-1950 spracovali Šlachta a Doroťjaková (1996), modernej Bratislave v rokoch 1918-1939 sa venoval kolektív autorov Salay et.al. (2014). Porovnaj: FOLTYN, Ladislav: Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939. 1.slov.vydanie, Bratislava: vydavateľstvo SAS, 1993, ISBN 80-900483-6-6, s.96, KUSÝ, Martin: Architektúra na Slovensku 1918-1945. 1.vydanie, Bratislava: Pallas, vydavateľstvo SFVU, 1971, 192 s., ŠLACHTA, Štefan, DOROŤJAKOVÁ, Irena: Sprievodca po architektúre Bratislavy 1918-1950. 1. vydanie, Bratislava: Meritum, 1996, 168 s., ISBN 80-88791-16-2, DULLA, Matúš, MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: Architektúra Slovenska v 20. storočí. 1.vydanie, Bratislava: Slovart, 2002, 511 s.,ISBN 80-7145-684-5, SALAY, P. et al.: Moderná Bratislava. 1. vydanie, Bratislava: Marenčin, 2014, 319 s., ISBN 978-80-8114-327-4, DULLA, Matúš et.al.: Zapomenutá generace, Čeští architekti na Slovensku. 1.vyd., Praha: Česká technika, Nakladatelství ČVUT v Praze, 2019, 408 s., ISBN 987-80-01-06600-3

²⁰ HABERLANDOVÁ, Katarína. Princípy moderného bývania a urbanizmu v diele architekta Josefa Mareka. In Forum Historiae, 2016, roč. 10, č. 2, ISSN 1337-6861 s. 35-47

²¹ Zdokumentovanie pôvodnej farebnosti zo zachovaných fragmentov náterov prebehlo pod vedením doc. Urlandovej z Laboratória farby UVP STU v Bratislave, exaktným meraním s cieľom objektivizácie vyhodnotenia vzhľadu.

²² SVB Avion – spoločenstvo vlastníkov bytov a nebytových priestorov

²³ Odpoveď jedného z respondentov dotazníka na otázku: „Čím si myslíte že je v súčasnosti Avion iný oproti bežným bytovkám, čím je pre Vás výnimočný dnes?“, uvádza: „Pre mňa je výnimočný tým, že zatiaľ je tu komunita s pôvodnými obyvateľmi, ktorí uznávajú jeho výnimočnosť.“

Základné údaje o respondentoch a štruktúre dotazníka:

Bytový komplex Avion má v súčasnosti 128 bytových priestorov, z ktorých je obývaných 123, do ktorých bol dotazník distribuovaný. Viacero bytov je majiteľmi prenajímaných, ale odpovede sa vrátili výlučne od vlastníkov. Anketu sa zúčastnilo a vrátilo vyplnené dotazníky 51 respondentov, návratnosť dotazníka je 41,5 %, čo približne kopíruje účasť na zhromaždení vlastníkov dňa 5.12.2018. Pred samotným výskumom bolo zrealizované pilotné odskúšanie na vzorke piatich respondentov. Požiadavkou SVB Avion bolo maximálne dodržanie anonymity respondentov. Otázky boli formulované tak, aby z odpovedí nebolo možné identifikovať konkrétne byty. Na druhej strane sme sa snažili získať čo najviac informácií. Účasť na ankete bola dobrovoľná, rovnako ako počet zodpovedaných otázok. Dotazník obsahoval v úvodnej časti informáciu o zamýšľanom výskume, jeho cieľoch a prínose pre obyvateľov a tiež inštrukcie k vyplneniu, ďalej obsahoval 25 otázok rozdelených do troch okruhov, pričom otázky mali charakter zatvorených, polouzavretých aj otvorených položiek.

Prvá časť so 4 otázkami sa týkala základných údajov o respondentovi: vek, pohlavie, dĺžka bývania v Avione a vzdelanie respondenta vo vzťahu k architektúre, umeniu a dizajnu. Druhý okruh obsahoval 10 otázok týkajúcich sa vzťahu respondenta k Avionu, ako vzťah k jeho histórii, kladné a záporné stránky bývania, vzťah k bytu, vzťah k ostatným obyvateľom, porovnanie so súčasnými bytovými domami. Tretí okruh otázok s 11 otázkami sa týkal interiérov obytnej časti, spoločných aj bytových priestorov. Otázky sa týkali počtu izieb bytu, ich využitia, dispozície bytu a prípadných zmien, zachovania pôvodných interiérových prvkov, preferencií pri zariaďovaní bytu, prevládajúcej farebnosti, výnimočných zariaďovacích prvkov. Otázky o spoločných priestoroch sa týkali vnímania priestorov obyvateľmi – ich autenticity, materiality, farebnosti a proporcionality a názorov na ich zmeny.

Vyhodnotenie a interpretácia výsledkov
Vyhodnotenie uzatvorených položiek dotazníka uvádzame v podobe grafov (obr.č až). Z vyhodnotenia ostatných položiek prezentujeme v príspevku súhrn a interpretáciu výsledkov. V rámci prezentovanej štúdie nás zaujímali odpovede na otázky z hľadiska vnímania

celkovej atmosféry, genia loci a autenticity priestorov a vnímania kvality bývania.

Odpovede sme dostali od obyvateľov zaujímavých sa o históriu Avionu, bez ohľadu na charakter vzdelania, vek aj dĺžku pobytu v Avione, väčšina z nich aj vedela uviesť, prečo bol Avion výnimočnou stavbou v dobe vzniku. V konkrétnych odpovediach sa často vyskytovalo technické vybavenie ako kotolňa, práčovňa, manglovňa, výtahy, sprchy na streche, detský bazénik na dvore, dispozičné riešenie, veľkorysosť priestorov, výnimočnosť architektúry a prívlastok palác, spojenie obytnej časti s obchodnými prevádzkami, nové moderné materiály ako bauximent alebo použitie novej technológie liatia betónu. Obyvatelia preukázali naozaj veľké znalosti a mnohé odpovede boli v podstate na odbornej úrovni, i keď vzdelanie v oblasti architektúry, umenia a dizajnu deklarovalo len 23,5%. V porovnaní so súčasnými obytými domami uvádzali respondenti ako výnimočné veľkorysosť a dispozíciu priestorov, presvetlenie priestorov, polohu a občiansku vybavenosť, výnimočnosť architektúry, neopakovateľný genia loci, výnimočnosť atmosféry, dom s vlastnou identitou, nadčasovosť, ale aj bezpečnosť a pocit komunitného bývania. To znamená že takmer polovica obyvateľov si je vedomá výnimočnosti miesta, kde býva. V odpovediach na otázku o najväčších výhodách Avionu a bytu sa v podstate tieto odpovede opakovali, za najväčšie výhody bývania v Avione obyvatelia považujú výhodnú polohu, dobrú vybavenosť obchodmi, vlastnú neopakovateľnú atmosféru, slnečnosť a priestranosť spoločných aj bytových priestorov. Za najväčšie nedostatky pokladajú problémové parkovanie a hluk z okolia, v byte prechodnosť izieb, privítali by výmenu starších rozvodov a lepšiu úpravu dvorov. Vo viacerých odpovediach je uvedené, že dom ani byt nemá nedostatky, len jednému obyvateľovi prekáža čiastočné obmedzenie úprav fasády z dôvodu pamiatkovej ochrany. Niekoľko respondentov neostalo v anonymite a s nimi sme výsledky dotazníka mohli ešte doplniť informáciami z priameho rozhovoru.

ZÁVER

Pri hľadaní identity súčasného mestského obytnejho interiéru sme sa vrátili k obdobiu bytovej výstavby v medzivojnovovej Bratislave ako k východisku pre architektúru (nielen) obytnej budov celého ďalšieho obdobia až

po dnes. Viacerí teoretici architektúry²⁴ poukazujú na kontinuálnu inšpiráciu medzivojnovovou modernou a špecifickým uchopením funkcionalizmu na slovenskom území, či to bolo počas jeho etablovania v rámci prvej Československej republiky, v období socialistického Československa alebo v dnešnom samostatnom Slovensku.

Obrázok 1 Obytný komplex Avion. Ffoto: Adam Tóth 2019
Figure 1 Residential complex Avion. Photo Adam Tóth 2019

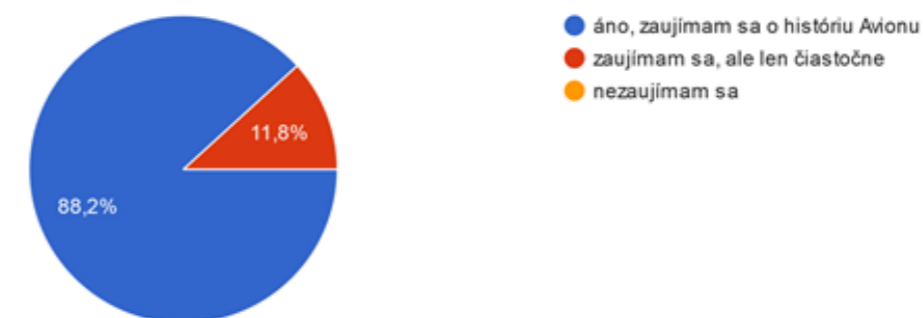

Obrázok 2 Spoločné vnútorné priestory - súčasný stav. Ffoto: Adam Tóth 2019
Figure 2 Common interior spaces - actual state. Photo: Adam Tóth 2019

Obrázok 3 Spoločné vnútorné priestory - pôvodný stav. Vizualizácia: Adam Tóth 2019
Figure 2 Common interior spaces - original state. Visualization: Adam Tóth 2019

Graf 1 Odpovede na otázku: Zaujímate sa o históriu Avionu?
Diagram 1 Answers to the question: Are you interested in history of Avion?

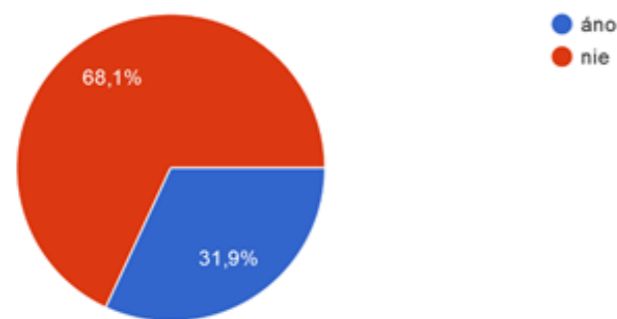

Graf 2 Odpovede na otázku: Cítite, že obyvatelia Avionu tvoria uzavretú komunitu? Cítite sa byť jej členom?
Diagram 2 Answers to the question: Do you feel that the people of Avion are a closed community? Do you feel like a member of it?

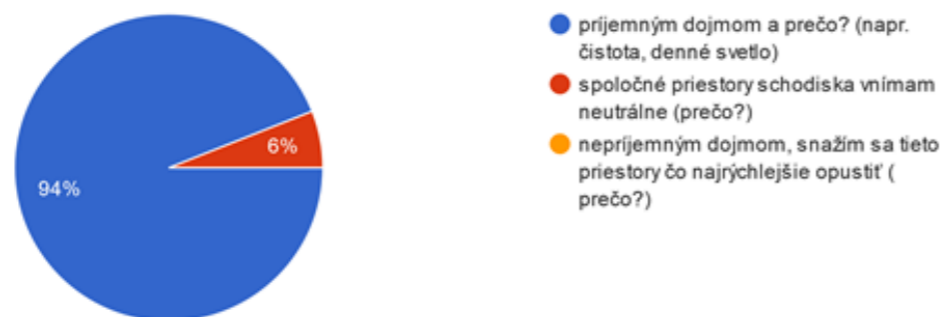

²⁴ Porovnaj: KRIVOSHOVÁ, J., 1992, ref.1, MORAVČIKOVÁ, 2005, SALAY et.al., 2014, DULLA et.al., 2019, ref.č.8

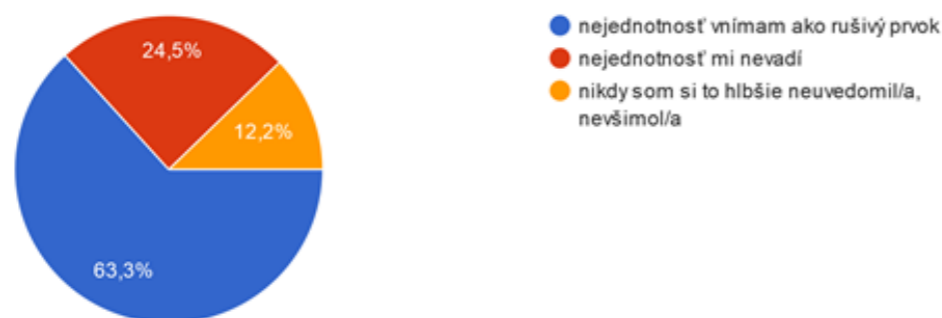
Graf 3 Odpovede na otázku: Robili ste v byte nejaké dispozičné zmeny?
Diagram 3 Answers to the question: Did you make any layout changes in the apartment?

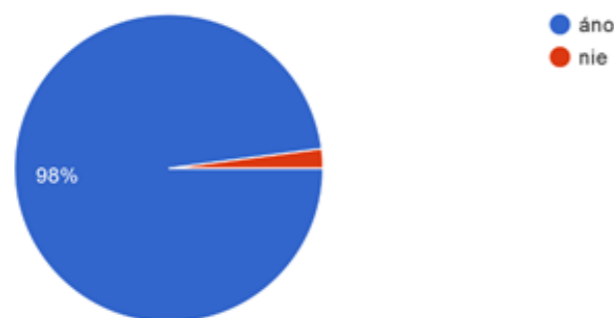
Graf 4 Odpovede na otázku: Akým dojmom na Vás vplývajú spoločné priestory schodiska?
Diagram 4 Answers to the question: How do you feel about the common staircase space?

Graf 5 Odpovede na otázku: Ako na vás pôsobí nejednotnosť pôvodne rovnakých dverí na schodisku?
Diagram 5 Answers to the question: How the inconsistency of the originally same door at the staircase affects you?

Graf 6 Odpovede na otázku: Považujete Avion za svoj domov?
Diagram 6 Answers to the question: Do you consider Avion your home?

Bibliografia

DULLA, M. a kol. 2019. Zapomenutá generace. Čeští architekti na Slovensku. 1.vyd., Praha: ČVUT v Praze, 2019, 408 s., ISBN 978-80-01-06600-3

FOLTINOVÁ, E. 2011. Fenomén kultúrnej identity v procese kultúrnej udržateľného rozvoja. Príspevok na Medzinárodnom vedeckom kolokviu - Workshop 2011 študentov doktorandského štúdia, FA ČVUT Praha. [cit.15.5.2018]. dostupné na internete: <http://kolokvium.fa.cvut.cz/files/erika-foltinova-fenomen-kulturnej-identity.pdf>

FOLTYN, L.: Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939. 1.slov.vydanie, Bratislava: vydavateľstvo SAS, 1993, ISBN 80-900483-6-6

HABERLANDOVÁ, Katarína. 2016. Princípy moderného bývania a urbanizmu v diele architekta Josefa Mareka. In: Forum Historiae, 2016, roč. 10, č. 2, ISSN 1337-6861 s. 35-47

KOTRADYOVÁ, V. 2015. Komfort v mikroprostredí. 1.vyd., Bratislava: Premedia Grup, 2015, 328 s., ISBN 978-80-8159-161-7

KOTRADYOVÁ, V.- BORYSKO, W.- LIPKOVÁ, M.- DANIEL, P. 2018. Projekt IDENTITA.SK: spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied. In: Zborník z medziodborovej dvojkonferencie Identita SK a INSK - Interiér na Slovensku, 4.-5.10.2018, Bratislava, Ústav interiéru a výstavnictva a BCD lab, FA STU v Bratislave, 1.vyd, Bratislava: Spektrum, vydavateľstvo STU v Bratislave, 2018, ISBN 978-80-227-4893-3, s.62-65

KRIVOŠOVÁ, J. 1992. Hľadanie identity architektúry v obraze slovenskej dediny. In: Literárny týždenník, 7.nov.1992, s.14

LUTHER, D. 2018. Bratislava Česko-Slovenská. Putovanie z monarchie do Slovenského štátu. 1.vydanie, Bratislava: Marenčin PT, 2018, 149 s., ISBN 978-80-569-0146-5

MORAVČÍKOVÁ, H. (ed.) et.al. 2005. Architektúra na Slovensku, stručné dejiny. 1.slov.vydanie, Bratislava: Slovart, 2005, ISBN 80-8085-079-8

MORAVČÍKOVÁ, H. 2008. Identity - úvodník. In: ARCH, 2008, roč. 13, č. 1, str. 13

SALAY, P. et.al. 2014. Moderná Bratislava. 1. vydanie, Bratislava: Marenčin PT, spol.s.r.o., 319 s., ISBN 978-80-8114-327-4

ŠPAČEK, R. - ŠÍP, L. 2011. Architektonická identita energeticky úsporných budov. In: Kvalita a životnosť bytových domov. Zborník z 18. konferencie Teória a konštrukcie pozemných stavieb. Bratislava, BB Print 2011. [cit.15.5.2018]. dostupné na internete: <http://www.tzbportal.sk/stavebnictvo/architektonicka-identita-energeticky-uspornych-budov.html>

URLANDOVÁ, A. 2018. Farba ako nositeľ identity. In: Zborník z medziodborovej dvojkonferencie Identita SK a INSK - Interiér na Slovensku, 4.-5.10.2018, Bratislava, Ústav interiéru a výstavnictva a BCD lab, FA STU v Bratislave, 1.vyd, Bratislava: Spektrum, vydavateľstvo STU v Bratislave, 2018, ISBN 978-80-227-4893-3, s.62-65

VODRÁŽKA, P. 2017. Výstavba obytných súborov na Slovensku po roku 1989. In: Urbanita, ročník 29, jún 2017, ISSN 0139-5912, s.70-73

“UROB SI SÁM” V KONTEXTE BÝVALÉHO ČESKOSLOVENSKA// DO IT YOURSELF IN THE CONTEXT OF FORMER CZECHOSLOVAKIA

ANDREA ĎURIANOVÁ

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA
ADADURIAN@GMAIL.COM

Kľúčové slová: urob si sám, kutilstvo¹, domáce umenie
Key words: do it yourself, home-made art

ABSTRAKT

Predmetom príspevku je objasnenie svojpomocnej výroby, nazývanej aj urob si sám, v kontexte bývalého Československa. Príspevok poukazuje na rôznorodý charakter urob si sám, ktorý mal jednak podobu úžitkových prác na dome, byte, či záhrade. Na druhej strane sa vlastnoručná výroba stáva záujmovou činnosťou, spôsobom trávenia voľného času. Rozmach urob si sám sa spája predovšetkým s obdobím tzv. normalizácie, čiže so 70. a 80. rokmi 20. storočia. Dôvodom rozvoja kutilstva, okrem iného, bol nárast voľného času, kompenzácia nedostatku tovaru na trhu, ako aj potreba seberealizácie. Svojpomocnú výrobu podporovala aj dobová hobby literatúra. Ako pozoruhodné sa javia aj výsledky amatérskej tvorivej činnosti, ktoré sa zachovali vo forme tzv. domáceho umenia, ktoré je dôkazom prirodzenej ľudskej tvorivosti. Na vlastnoručnú výrobu možno pozeráť ako na vrstvu kultúrnej, ale aj individuálnej identity.

ABSTRACT

The subject of a paper is to explain self-production, called do it yourself in the context of former Czechoslovakia. The paper points to varied character of DIY which on the one hand had a form of utility work on house, flat or garden. On the other hand self-made production had become a hobby – a way of spending free time. An expansion of do it yourself is primarily related to period of normalization, that is 70s and 80s of 20th century. The causes of DIY expansion besides other things were an increase free time, compensation of goods lack and also need of self-realization. Self – production was supported also by a period hobby literature. As remarkable we can see the results of amateur creative activity which have been preserved in the forms of “home-made art” which is an evidence of natural human creativity. DIY production can be seen as a layer of cultural but also individual identity.

ÚVOD

Svojpomocná výroba je všeobecne najstaršia forma výroby vecí. Vlastnoručné zabezpečenie si potrebných predmetov sprevádza človeka odjakživa, manuálna zručnosť bola v minulosti otázkou prežitia. Z nedávnej minulosti je príkladom vlastnoručnej výroby pôvodná ľudová výroba, kedy si ľudia prevažne z roľníckej spoločenskej vrstvy vyrábali mnoho predmetov z prírodných materiálov sami, pre vlastnú potrebu alebo potrebu rodiny. Tento príspevok sa zameriava na svojpomocnú výrobu v domácom kontexte v 2. polovici

20. storočia. Cieľom je objasniť dobový kontext a poukázať na rozmanité podoby neprofesionálnej, svojpomocnej výroby v bývalom Československu prostredníctvom dobovej hobby literatúry, ako aj artefaktov amatérskych tvorcov. Vlastnoručnú výrobu od 60. rokov sprevádza pojem urob si sám², ktorým sa takto začali označovať návodové publikácie, avšak používaným výrazom je tiež kutilstvo. Na Slovensku sa témou urob si sám teoreticky zaoberal Dávid Demjanovič vo svojej dizertačnej práci „Fenomén urob si sám v súčasnej vizuálnej kultúre“. Kutilstvom sa zaoberali aj autori Knapík a Franc v rozsiahlej publikácii

„Volný čas v českých zemích 1957-1967“, kde mu venujú celú kapitolu. S vlastnoručnou výrobou súvisí aj takzvané domáce umenie, ktorým sa zaoberá Pablo de Sax.

UROB SI SÁM – DOBOVÝ KONTEXT

„V kontexte bývalého Československa bol pojem urob si sám spojený s aktivitou svojpomocných manuálne - technických prác na dome, byte, či záhrade“³. Urob si sám bol vnímaný prevažne ako mužská a individuálna činnosť. Ako ženské sa skôr chápali tzv. ručné práce, orientované na výrobu z textilu - šitie, vyšívanie, háčkovanie. Svojpomocné práce mohli mať charakter úžitkový, ako zveľaďovanie, či modernizácia obytného priestoru, zlepšenie životnej úrovne svojpomocnou výrobou moderných zariadení, ako napríklad kosačka, či diaľkový ovládač, ktoré sa pre nedostatok tovaru v obchodoch nedali kúpiť. Svojpomocná realizácia je tiež forma šetrenia finančných prostriedkov. Vlastná práca nestojí žiadne peniaze, vyžaduje si však čas, priestor a potrebné náradie. Franc a Knapík vo svojej publikácii⁴ poukazujú na nárast voľného času, ktorý bol jedným z dôvodov rozvoja kutilstva v období tzv. normalizácie, teda 70. a 80. rokmi 20. storočia. V roku 1968 došlo k skráteniu pracovnej doby, aj pracovného týždňa (zo šiestich dní na päť). Dôležitým dôvodom rozmachu kutilstva bola tiež pozornosť médií, ktoré sa zaoberali problematikou trávenia voľného času, pričom od 60. rokov vychádzali desiatky publikácií venujúcich sa téme svojpomocnej výroby. Autori štúdie kutilstvo spájajú s obdobím normalizácie aj z dôvodu obmedzenej seberealizácie v pracovnej oblasti. Avšak ako príčina obľúbenej kutilstva v 60. rokoch sa zvykne uvádzať aj jeho kompenzačná rola v spoločnosti, kde ubúdalo manuálnej a predovšetkým remeselnej práce⁵. Iné zdôvodnenie kutilstva ponúka Blanka Činátlová, ktorá spája kutilstvo „so snahou zabývať si, ovládnuť priestor svojho života, dokonca s istou snahou o kolonizáciu tradičnej, vidieckej kultúry.“⁶

UROB SI SÁM – PUBLIKÁCIE

V rámci Štátneho nakladateľstva technickej literatúry a v rámci Polytechnickej knižnice vznikol rad publikácií s názvom Udělejte si sami, v ktorom len do začiatku 70. rokov vyšlo vyše 40 titulov⁷. Publikácie boli venované rôznorodým manuálne-technickým, ale aj remeselnou-umeleckým činnostiam. Časť z nich sa venovala opravám, či úpravám bytového interiéru, domu, či exteriéru, výrobe nábytku, či bytových doplnkov. Napríklad „Sprav si to v byte sám“ (1969), „Abeceda dobrého bydlení“ (1970), či „Adaptace venkovského bytu“ (1970). Mnohé z publikácií, či jednotlivých návodov boli orientované na výrobu nedostatkového tovaru, originálnych vynálezov, či úpravu alebo vylepšenie pôvodného výrobku.

Obrázok 1 Pohľad do publikácie „Sprav si to v byte sám“
Figure 1 A view into a publication “Do it yourself in a flat”

Obrázok 2 Pohľad do publikácie „Sprav si to v byte sám“
Figure 2 A view into a publication “Do it yourself in a flat”

Čavojský a Pětrivý v úvode „Sprav si to v byte sám“ píše: „Mnohí sa chcú na vytváraní tohto (bytového) prostredia zúčastňovať vlastnou prácou – výrobkami, ktoré si sami vyrobia. Všetci, čo dokážu používať skrutkovač, kliešte a iné náradie majú obyčajne – ak zbadajú nový výrobok alebo pomôcku do domácnosti – jedinú myšlienku: toto si spravím.“⁸ Publiká-

² urob si sám má doslovný ekvivalent v angličtine do it yourself, aj v nemčine mach es selbst

³ DEMJANOVIČ, Dávid: Fenomén urob si sám v súčasnej vizuálnej kultúre, dizertačná práca, Vysoká škola výtvarných umení, 2016 str. 4

⁴ FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. Volný čas v českých zemích 1957-1967. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013

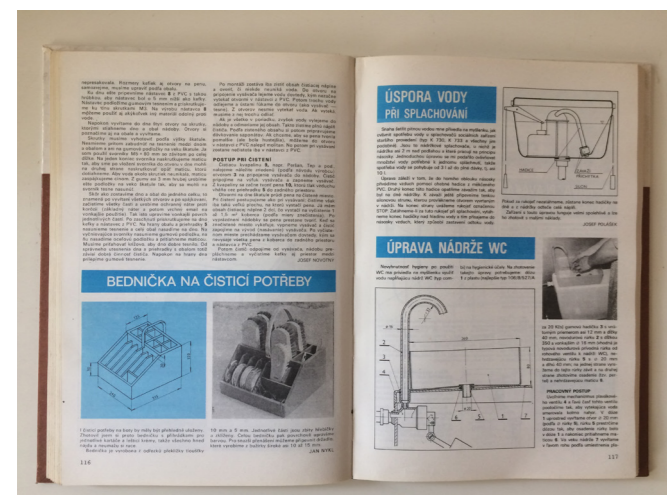
⁵ tamtiež str. 447

⁶ tamtiež str. 449

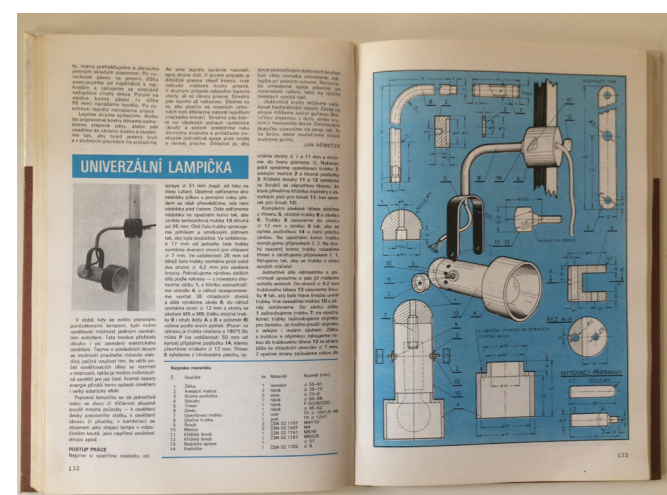
⁷ tamtiež str.444

¹ kutilstvo a kutil sú výrazy prevzaté z českého jazyka. Kutilstvo sa do slovenského jazyka prekladá ako majstrovanie a kutil ako domáci majster. V texte však používam aj české výrazy, ktoré sa v hovorovej reči bežne používajú.

cia „Sprav si to v byte sám“ je orientovaná na úpravu bytového interiéru, autori pozornosť venujú nielen návodom na výrobu špecifického nábytku, ale aj dispozičným riešeniam, základným rozmerom a mieram v byte a v neposlednom rade miestu pre prácu – dielni, ako a kde ju zariadiť, ako aj základným technologickým postupom pri práci s materiálom.

Obrázok 3 Pohľad do publikácie „Udėlej/Urob si sám na spríjemnenie domácnosti“
Figure 3 A view into a publication “Do it yourself – for pleasant household”

Obrázok 4 Pohľad do publikácie „Udėlej/Urob si sám na spríjemnenie domácnosti“
Figure 4 A view into a publication “Do it yourself – for pleasant household”

Zbierka návodov „Udėlej/Urob si sám na spríjemnenie domácnosti“⁹ potvrdzuje široké rozpätia tejto úžitkovo-zájmovej činnosti. Zostaviteľ zbierky uvádza publikáciu slovami „Hoci na našom trhu dostať mnohé výrobky určené na lepšie vybavenie domácnosti, je ešte veľa vecí, ktorými možno domáce práce a život v byte uľahčiť“

⁹ ČAVOJSKÝ, Rudolf a Jiří PETŘIVÝ. Sprav si to v byte sám. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1969, str. 7

⁹ Kolektív autorov: Udėlej/Urob si sám na spríjemnenie domácnosti, 1. vyd. Bratislava: Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1988

¹⁰ tamtiež str. 1

¹¹ KONVIČKA, Jiří: Tvoříme z kovu. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1980 str.7

a spríjemniť.¹⁰ Návody sú rozdelené podľa kategórii Pre deti, Pre domácnosť a Pre ručné práce. Nájdeme tu podrobné technické výkresy, ako vyrobiť napríklad trojkolky, bicykle pre deti, rôzne hračky, diaľkové ovládače na televízor, pomocníkov do kuchyne a záhrady. V publikácii sú tiež návody na výrobu „Elektrického vrátnika“, „Harmonikových dverí“, „Mraznička z chladničky Calex“, „Lacného ďalekohľadu“, „Reproduktovej v lustrí“, „Natahovacích sandálov na poľadovicu, či „Úpravu WC nádrže“ tak, že sa stane zároveň malým umývadlom na ruky. Jedným z najkomplexnejších návodov je návod na výrobu elektrickej invalidnej trojkolky. Väčšina návodov má podrobnú technickú dokumentáciu odborného strojárskeho charakteru, pričom návody sú mnohokrát naozaj komplexné, obsahujú relatívne komplikované technologické postupy

Obrázok 5 Publikácie „Tvoříme ze dřeva“ a „Tvoříme z kovu“, obálky

Figure 5 The publications “We create from wood” and “We create from metal”, covers

ako sústruženie a zváranie. Odlišný typ hobby literatúry tvoria publikácie „Tvoříme z kovu“, „Tvoříme ze dřeva“, ktoré sú orientované viac na výtvarný, tvorivý prístup k vlastnoručnej výrobe. Autor publikácie Konvička poetickým jazykom poukazuje na dô-

ležité skutočnosti, ako je napríklad prirodzená ľudská tvorivosť, či radosť z tvorby: „Tvořit - to je dar, který byl dán člověku do vínku od vzniku tohto světa. Tvořit znamená dotvářet i sama sebe. Tvoření přináší radost sobě i druhým. Radost nás zas pozvedá a živí, rozvíjí a strhuje, budí optimismus a přenáší život přes povrchní chaos jednotlivostí.“¹¹ A radosť, alebo formulka „baví ma to“ je aj najčastejšie opakovaným zaklínadlom ľudí, ktorý objasňujú svoju motiváciu niečo vyrábať. Konvička však hneď aj upozorňuje: „Záleží totiž na tom, chceme-li se jen bavit nebo chceme-li se učit. Rozdíl je v tom, že samotné bavení může vést ke kýčarství, ale učení (vždyť může být i zábavné) dokonce až k mistrovství. Někdy vede ke kýčarství výtvarný amatérismus, když slouží k výdělečné činnosti... Výtvarný amatérismus má být výrazem vnitřní estetické potřeby a nemá si klást vyšší úkoly, než na jaké stačí“¹² Konvička takto poukazuje na ďalší podstatný rozmer tvorby, ktorým by mal byť nepretržitý proces vzdelávania a zdokonaľovania.

DOMÁCE UMENIE - PŘÍKLADY Z PRAXE

Na predchádzajúcu kapitolu o príručke pre výtvarno – remeslenú činnosť nadviažeme už konkrétnymi výsledkami tejto činnosti - artefaktmi, ktorú tvorí tzv. domáce umenie. V domácom umení jednoznačne prevažuje estetická hodnota výrobku nad úžitkovou. Pojem zaviedol do praxe Pablo de Sax, ktorý sa už niekoľko rokov programovo venuje zbieraniu a teoretickému spracovaniu artefaktov amatérskej umeleckej produkcie v Československu v rokoch 1948-1989. Jedná sa o pozoruhodný fenomén, ktorý reflektuje dobové trendy a dalo by sa povedať, že je v podstate „ľudovým umením socializmu“. Napriek tomu, že de Sax jednoznačne vyčleňuje domáce umenie voči tradičnej ľudovej tvorbe, jeho definícia práve naopak nápadne pripomína definície ľudovej tvorby: „vše, co výtvarně neškolený člověk vytvářel vlastníma rukama, doma nebo pro svou či spříznivěnou domácnost ...“¹³ To, čo odlišuje domáce umenie od ľudového umenia je kontext vzniku diel, iná doba, odlišný spôsob života ľudí, s čím je spojená iná paleta materiálov, technologického spracovania a používaných motívov, výtvarnej štylizácie. Domáce umenie sa prejavilo v rôznorodých formách. Vyrábali sa predovšetkým dekoratívne predmety do interiéru a to svietniky, závesné dekorácie na

¹² tamtiež str. 11

¹³ DE SAX, Pablo: Domáci umění, In: KRAMEROVÁ, Daniela (ed.): Retromuseum, Životní styl a design v ČSSR. Cheb: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2016, str. 259

stenu, dekoratívne misy, chemlonové dekorácie a rôzne iné predmety. Materiálovo bola často zastúpená napríklad preglejka, z ktorej sa vyrezávali časti, ktoré sa ešte dekorovali vypaľovaním, kolorovaním a spájali sa do foriem mís, svietnikov, hodín, alebo lustrov. Z drevených materiálov sa s obľubou vyrábali obrazy použitím techniky intarzie, ale aj drobné plastiky zo samorastov. Samorasty sú nájdené kusy konárikov, vizuálne pripomínajúce napríklad postavu zvierata, či človeka. Tvorca tak bol v prvom rade nálezcem zaujímavého artefaktu pochádzajúceho z prírody, ktorý následne len upravil, olúpal kôru, prípadne doladil tvar. Iným veľmi obľúbeným materiálom pre domáce umenie bol kov. Kov bol dostupným materiálom, pochádzajúcim často z pracoviska, alebo zo zberných dvorov. De Sax poukazuje na skutočnosť, že nie len sa materiál „odnášal“ z pracoviska domov, ale že často tvorcovia na sebarealizáciu využívali pracovnú dobu. Z kovu sa vyrábali svietniky, obrazy, zrkadlá a iné. Obľúbenými motívmi boli populárne postavičky z rozprávok, ako Ferdo Mravec, alebo štylizované rastlinné a zvieracie motívy. Z ďalších využívaných materiálov bol papier, chemlon a plast.

Domáce umenie tvorí pozoruhodnú vrstvu kultúrneho dedičstva pred rokom 1989. Amatérska tvorba, ktorá nemá primárne úžitkovú funkciu je dôkazom prirodzenej ľudskej tvorivosti, potreby sebarealizácie a túžby po krásе. Okrem toho sú tieto artefakty zdrojom poznania dobových remeselných postupov a vizuálnych trendov.

Obrázok 6 “Misa na ovocie” zdroj: domciumeni.cz
Figure 6 “The fruit bowl” source:domciumeni.cz

Obrázok 7 "Samorast" zdroj: domciumeni.cz
Figure 7 "Samorast" source:domaciumeni.cz

Obrázok 8 "Ferdo Mravec" zdroj: domciumeni.cz
Figure 8 "The Ferdo Ant" source:domaciumeni.cz

ZÁVER

Svojpomocná výroba mala v kontexte bývalého Československa rôznorodý charakter. Kútilstvo malo podobu úžitkových prác na dome, byte, či záhrade. Za účelom zlepšenia životnej úrovne si ľudia zabezpečovali vlastnoručnou výrobou moderné zariadenia, ktoré nebolo možné kúpiť v obchode. Avšak vlastnoručná výroba bola aj spôsobom trávenia voľného času, teda záujmovou činnosťou, formou seberealizácie, kde prevláda radosť z tvorby nad úžitkovou hodnotou. O pozitívnych pocitoch spojených s vlastnoručnou výrobou píše aj autori hobby publikácii. Pozoruhodnou formou ľudovej tvorivosti sú aj artefakty domáceho umenia, ktoré sú zdrojom poznania dobových remeselných postupov a vizuálnych trendov.

ZDROJE

ČAVOJSKÝ, Rudolf a Jiří PETŘIVÝ. Sprav si to v byte sám. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1969

DEMJANOVIČ, Dávid: Fenomén urob si sám v súčasnej vizuálnej kultúre, dizertačná práca, Vysoká škola výtvarných umení, 2016

FRANC, Martin a Jiří KNAPÍK. Volný čas v českých zemích 1957-1967. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013

KONVIČKA, Jiří: Tvoříme z kovu. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1980

KONVIČKA, Jiří: Tvoříme ze dřeva. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1976

Kolektív autorov : Udělej/urob si sám na spríjemnenie domácnosti. 1.vyd. Bratislava: Alfa, 1988

KRAMEROVÁ, Daniela (ed.): Retromuseum, Životní styl a design v ČSSR. Cheb: Galerie výtvarného umění v Chebu, 2016

ILLEKOVÁ, Emília a kol: Domov a domácnosť. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1986

MAŠEK, Ladislav, LÖWIT, Harry: Abeceda dobrého bydlení. 1. vyd. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1970

www.domaciumeni.cz

ORNAMENT OBDIVOVANÝ, ODMIETANÝ// ORNAMENT ADMIRER, ORNAMENT DECLINED

OLGA DANGLOVÁ

ÚSTAV ETNOLÓGIE A SOCIÁLNEJ ANTROPOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OLGA.DANGLOVA@SAVBA.SK

ABSTRAKT

Na úvod encyklopedicky stručne k pojmom, o ktorých bude reč. Ornament možno charakterizovať ako výzdobu tvorenú rytmickým, symetrickým, proporčným opakovaním abstraktných alebo štylizovaných prvkov, motívov, ktorá skrášľuje predmet a technickými riešeniami sa prispôsobuje materiálu, z ktorého je predmet zhotovený. Dekor, dekoratívne umenie je vo vzťahu k ornamentu širší pojem. Zahrňuje ozdobný štýl alebo schému, ako napríklad výber predmetov a ich skladbu pri zariaďovaní interiéru v duchu zámernej voľby určitých výrazových znakov. S používaním jednoduchých ozdôb či cieleným kráslením tela, šiat, predmetov alebo stavieb ornamentom sa stretne naprieč časovým a priestorovým vzdialenostiam takmer vo všetkých kultúrach.

ABSTRACT

To start with an encyclopaedic briefly on terms that will be discussed. Ornament can be characterized as decoration consisting of rhythmic, symmetrical, proportional repetition of abstract or stylized elements, motifs that beautify the object and adapts to the material from which the object is made by technical solutions. Decor, decorative art is a wider concept in relation to ornament. It includes a decorative style or scheme, such as the choice of objects and their composition when furnishing the interior in a spirit of deliberate choice of certain expressive features. The use of simple ornaments or targeted decoration of the body, dress, objects or buildings with ornaments can be found across time and space distances in almost all cultures.

ORNAMENT POVAŽOVANÝ ZA VÝTVARNÝ PREJAV NIŽŠEJ HODNOTY

V západnej kultúre sa od čias vrcholnej renesancie postoj k ornamentu modifikoval. V duchu názoru presadzovaného renesančným teoretikom umenia Giorgiom Vasarim sa ornamentu, dekoru a napokon celej oblasti umeleckého remesla začala pripisovať nižšia hodnota ako tzv. vysokému umeniu. Prejav vysokého umenia, ako je maľovaný obraz, socha, grafika alebo architektúra, boli podľa tohto ponímania tvorené s estetickým a navyše intelektuálnym zámerom a hodnotenie ich krásy i zmysluplnosti si už vyžadovalo požadovanejšieho, rafinovanejšieho diváka s dobrým vkusom. Viac ako kvalitný materiál a náročnosť zhotovenia produktu, čo je predpokladom dobrého výsledku rovnako pri umeleckom remesle ako pri dekoratívnom umení, sa cenila predstavivosť a individuálny prístup umelca.

SLOHOVÉ ŠTÝLY A ORNAMENT

Napriek tomu ornament a dekor boli a pod-

nes sú prirodzenou súčasťou vizuálnej kultúry, sú jej poznávacím znakom. Napokon aj umelecké slohy sa dajú identifikovať podľa povahy ornamentu a dekoratívneho štýlu, ktorý sa k nim viaže. Pre obdobie renesancie bola príznačná orientácia na rastlinný ornament, najmä kvetinový, usporiadaný podľa dvoch kompozičných princípov buď do vinutej línie, rytmicky zhora a zdola vyplnenej kvetmi a listami, alebo do osovo symetrickej kytice, zavřšenej v strede centrálnym kvetom. V renesančnom repertoári štylizovaných kvetinových motívov prevládali tulipány, ľalie, karafiáty, z plodov granátové jablká. Na inšpiráciu antikou upozorňovali palmety, akantové rozviliny, v architektúre stĺporadia.

Slovom barocco sa v portugalčine označuje zvláštne formovaná mušľa, ktorá je poznávacím znamením barokového slohu. Okrem mušle našli v ornamentálnej sústave baroka miesto aj ďalšie bizarne tvarované motívy, ako ušné boltce, rôzne chrupavčité tvary, kartuše v tvare rámov s bohato stáčanými a rôzne zavínutými okrajmi. Súčasťou výzdoby kamen-

ných fasád boli plasticky formované masky, hlavy anjelov, ľudí s čudnou až strašidelnou tvárou.

Názov nasledujúcej slohovej etapy rokoko opäť vychádza z ornamentu, a to z rokaja, čiže abstraktnej závitnicovej mušle prechádzajúcej do rozvetvených rastlinných ukončení, plamienkov, stáčaných hrebienkov.

Osobitosťou dekoratívneho štýlu secesie, ktorá čerpala tvorivé podnety z rôznych historických prameňov a ornamentálnych odkazov, boli asymetrické, ladne zvlínené krivky, prepletené s prírodnými motívmi rastlín, zvierat. Nevylučovali sa kombinácie s geometrickými a abstraktnými prvkami a tvarmi. Secesia, považovaná za posledný historicky ucelený sloh, bola reakciou na rozmach priemyselnej civilizácie, prinášajúcej so sebou priemyselný brak. Hlásila sa k ornamentu, k návratu k poctivému remeslu a ručnej práci.

OBJAVOVANIE ĽUDOVÉHO ORNAMENTU

Ku konceptu secesného myslenia sa prirodzene pripojil aj obdiv k ľudovému umeniu, ozdobnosti, ornamentu. Priliehavo ho vystihuje dojem Dušana Jurkoviča z návštevy Čičmian: „Kamkoli pohlédne naše oko, na stavby, kroj, náčiní, všude setkáme se při vši primitivnosti a jednoduchosti motivu s vkusnou, svěráznou ozdobou, svědčící o ušlechtilém a hlubokém citu pro krásu.“

„Kamkoľvek pozrie naše oko, na stavby, kroj, náradie, všade sa stretne pri všetkej primitivnosti a jednoduchosti motívu s vkusnou, svojráznou ozdobou, svedčiacou o ušľachtilom a hlbokom cite pre krásu.“

Ľudový ornament vyšívaný na šatách či blúzkach sa na prelome 19. a 20. storočia stal v aristokratických aj meštianskych kruhoch atraktívnym a žiadaným módnym artiklom. Okrem toho v stredoeurópskom priestore spolu s rastúcim národným sebauvedomením buržoázných vrstiev nadobudol v duchu dobových romantizujúcich predstáv ďalší rozmer. Stal sa vizuálnym prejavom duše národa. V Česku a na Slovensku sa širil prostredníctvom hnutia Svojráz, ktorého zámerom bolo propagovať národnú myšlienku nosením odevu zdobeného výšivkou v tzv. národnom štýle. Na tému maďarskej ornamentiky vychádzali bohato ilustrované knihy Józsefa Huszku, ktorý pri hľadaní koreňov maďarskej, či skôr uhorskej ornamentiky ovplyvnil dobovú architektúru a úžitkové umenie. V Česku rozvíjala úvahy o prastarom pôvode moravského ornamentu Vlasta Havelková. Vzorkovnica slovenskej ornamentiky z pera Štefana Leonarda

Kostelníčka z prvej polovice 20. storočia vznikla so zámerom zaradiť do výučby na školách vedomosti o slovenskom ornamente. Hoci z odborného pohľadu sú tieto romanticky národne ladené koncepty prekonané, prinášajú svedectvo o dobovom chápaní ornamentu ako výsostne reprezentatívnom prejave národnej identity.

ORNAMENT AKO PREJAV NEZLUČITEĽNÝ S MODERNOU DOBOU

Na prelome 19. a 20. storočia sa názory na ornament a najmä jeho využitie začali diferencovať. Zástancovia secesného štýlu (vo Francúzsku nazývaného art nouveau) na čele so svetoznámych barcelonským architektom Antoniom Gaudím a jeho slávnou stavbou Sagrada Familia boli za hľadanie nových ciest na využitie ornamentu v architektúre. Kontrastne k tomu viedenský architekt Adolf Loos vo svojom manifeste Ornament a zločin z roku 1908 odmietal ornament ako celok. Podľa neho je symbolom kultúrnej zaostalosti a v modernej dobe nemá opodstatnenie. Píše o modernom človeku, ktorý chápe „duševný stav perzského robotníka, ktorý viaže koberce, Slováčky, ktorá si kazí oči nad zložitou čipkou, starej dámy, ktorá vyšiva smiešne básničky sklenenými korálikmi a hodvábnymi niťami. Vzápätí však dopíňa.. „ale my moderní aristokrati máme svoje moderné umenie, ktoré nahradilo ornament“. K zápornému postojovi k ornamentu ako k niečomu rušivému, zbytočnému z hľadiska funkčnosti moderného výtvarného objektu, ktorá by mala byť prvoradá, sa v 20. – 30. rokoch 20. storočia hlásila aj legendárna nemecká škola výtvarného umenia Bauhaus arazil ho aj funkcionalizmus – architektonický štýl na čele s jeho vrcholným predstaviteľom Le Corbusierom. S výnimkou štýlu sorela - socialistického realizmu v architektúre 50. rokov, ktorého uznávanou súčasťou bola ornamentalizácia, sa absencia ornamentu a dekorácií sa v 20. storočia stala znakom vyspelej spoločnosti.

Návrat k ornamentalizácii v architektúre Neskôr sa tento striktný výtvarný názor začal lámať. Opäť to bola architektúra a úvahy o jej smerovaní, ktorá diskusiu okolo využitia ornamentu v posledných troch dekádach nanovo oživila a posunula smerom k jeho rehabilitácii. V postmodernom výtvarnom chápaní ornament a dekor v spojení s architektúrou a dizajnom opäť získavajú stratený kredit. Na rozdiel od tradičného architektonického ornamentu, ktorý vystupoval skôr ako dodaný element spojený s vyhraneným miestom stavby je sú-

časný ornament definovaný skôr ako v celistvom výraze pláštá stavby. Pracuje s kovom, sklom, svetelnými efektami, či s globálne rozšírenými a známymi logami, značkami. Ornament v ľudovej umeleckej výrobe

Princípy postfunkcionalistickej estetiky, ktorá si ctí ľudovú umeleckú výrobu pre harmonickú súhru funkcie, formy a materiálu a v duchu Josefa Vydru sa usilovala vytvárať nové formy, novú krásu v súlade so životnými funkciami 20. storočia presadzovala v 60. a 70. rokoch aj silná generácia návrhárov Ústredia ľudovej umeleckej výroby (ÚLUV). Voči ornamentu sa síce nestavala negativisticky, ťažko by to bolo aj možné, keďže východisko – ľudový výtvarný prejav, s ktorým pracovala – bolo často založené práve na akcentovaní dekoru, ale vo svojich návrhoch sa pri použití ornamentu usilovala o striedmy prístup k ozdobnosti a pestrofarebnosti vzorov.

ÚLOHA ORNAMENTU V AUTENTICKOM ĽUDOVOM PROSTREDÍ

Ako to však bolo s ornamentom a dekoratívnym prejavom v autentickom ľudovom prostredí na Slovensku v období 18., 19. až prvej polovice 20. storočia, ktoré je asociované s ich najväčším rozkvetom? Silným podnetom na rozvoj hlboko zakorenenej potreby prostých ľudí po skrásňovaní boli nesporne reformy Márie Terézie (1740 – 1780), prinášajúce ekonomický progres a zlepšenie materiálneho štandardu roľníctva. Vo vidieckom prostredí našli ohlas v rastúcom dopyte po väčšom komforte, reprezentatívni. K obytnej izbe sa v ekonomicky prosperujúcejších oblastiach pristavovala ďalšia, reprezentatívna izba, tzv. parádna alebo predná izba, vytvárajúca priestor na uplatnenie dekoratívnych prvkov v interiéri – nábytok zdobený maľovaným ornamentom, posteľe nastlané až po strop perinami ozdobenými vytkávaným, vyšívaným alebo modrotlačovým dekorom. Do odevu začali prenikať tovársky vyrobené látky ako batist, perkál, tyl. Do čipiek a výšiviek, ktorými sa odev zdobil, prenikali priemyselne vyrobené bavlnené, vlnené, hodvábné a kovové nite, ktorými sa dekoratívny štýl a vzhľad odevu zjemňoval i spestroval.

Dekor a ornament na odevu, na predmetoch a osobných veciach roľníkov, pastierov a obyvateľov malých mestečiek mali spoločenskú funkciu. Prihovárali sa jazykom, ktorý bol často zrozumiteľný iba úzkemu okruhu tvorcov a konzumentov predmetov. Tí podľa

neho potom dokázali identifikovať lokálnu či regionálnu príslušnosť jednotlivca, jeho sociálny status, zámožnosť, pohlavie, vek. Vedeli rozpoznať každodennosť či sviatočnosť situácie, v ktorej sa nachádzal. Farebnosťou a bohatstvom dekoru sa najčastejšie vyznačovali predmety, ktoré boli súčasťou obradov či slávností. Prítomnosť iných ornamentálnych motívov zase poukazovala na magické alebo náboženské súvislosti.

V roľnícko-pastierskom prostredí mal dekoratívny štýl v podstate lokálny či regionálny charakter. Príčinou bol okrem iného samozásobiteľský charakter roľníckeho hospodárstva. Na Slovensku ešte v prvej polovici 20. storočia vychádzalo z rúk domácich výrobcov množstvo predmetov, ktoré boli určené užšiemu okruhu zákazníkov v rámci dediny. Aj preto boli silne späté s lokálnym či regionálnym vkusom. Bohatstvo lokálnych a regionálnych obmien dekoratívnych štýlov najmä v textilnom dekore, pretrvávajúce a rozvíjajúce sa na Slovensku ešte v prvej polovici 20. storočia, bolo v stredo-európskom kultúrnom priestore výnimočné. Ak bol lokálny či regionálny štýl výrazný, zvyčajne poznačil podobu ozdobnosti v rozličných sférach ľudovej výtvarnosti. V Čičmanoch sa napríklad s charakteristickými tvarmi závitníc, lomených liniek, kosoštvorcov, kohútov stretáme rovnako v nástennej maľbe zrubových domov ako vo vyšívanom dekore a ornamentike na krasliciach. Čičmiansky ornament je prvkom, za ktorý získala obec v roku 2013 zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska.

Rozvetvená cesta čičmianskeho ornamentu
Pri Čičmanoch je vhodné pozastaviť sa. Sú exemplárnym príkladom rôznych rovín správania sa a narábania s miestnou ornamentálnou tradíciou.

Unikátne dekorovanými stavbami a odevom sa dostali do povedomia najmä elitných vrstiev inteligencie a umelcov koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Ich skutočným objaviteľom bol však architekt Dušan Jurkovič (1868 – 1947), projektant repliky čičmianskeho gazdovstva s poschodovým domom na Národopisnej výstave československej v Prahe v roku 1895. Predovšetkým jeho pričinením sa Čičmany ako živé múzeum ľudového staviteľstva, bývania a odievania, ako aj s nimi spojený špecifický ozdobný štýl dostali do širšieho verejného povedomia. Pritiahli pozornosť renomovaných fotografov a výtvarníkov. Dokonca zaujali aj výtvarnú avantgardu. Vtipne sa s

motívmi čičmianskeho ornamentu pohral v 70. rokoch minulého storočia priekopník konceptualizmu Július Koller. To všetko prispelo k tomu, že Čičmany sa už od prvej polovice 20. storočia stali vyhľadávanou atrakciou pre domácich aj zahraničných turistov. Dlhodobá publicita obce a rastúci turistický záujem utvrdzovali miestnych obyvateľov v presvedčení o výnimočnosti vlastnej dekoratívnej tradície. V súčasnosti sa dedičstvo čičmianskeho ornamentu dostalo do širšieho kultúrneho obehu. Spolu s ornamentálnymi motívmi z celého Slovenska ho dnes vidieť na spomienkových výrobkoch firmy SlovakiaGift, ktorá graficky prekopírované vzory uplatňuje na odznakoch, tričkách, pohároch, zrkadielkach, pohľadniciach. Čičmianskym ornamentom sa inšpirovala aj firma Alpine Pro pri návrhoch odevnej kolekcie pre slovenských olympionikov. Zámerom bolo vnieť do návrhov odevu športovcov reprezentujúcich krajinu niečo typicky slovenské. Adaptácie čičmianskej ornamentiky sa využili ako scénický prvok v programe RTVS Mám rád Slovensko. Jej charakteristické geometrické motívy dokonca oslovili vyznávačov feng-šuej, ktorí z nich vytvorili obrazec čičmianskej mandaly. Vizualne prvky inšpirované čičmianskou ozdobnosťou sa tak objavujú v národno-reprezentačných súvislostiach, ale aj v širšom globálnom priestore. Stávajú sa súčasťou popkultúry a konzumu.

ČO S PRESILOU FOLKLÓRNEHO DIZAJNU?

Podobný osud, aj keď nie v takých rozmanitých modifikáciách súvislostí, stihol aj iné lokálne dekoratívne štýly. S ornamentom propagovaným ako slovenský či širšie ľudový sa roztrhlo vrece. Stačí sa pripojiť na internet a vyhrnie sa z neho záplava ponúk na tričká, taniere, kazety, taštičky, tenisky, šály, fľaše, puzdrá na mobily, diare ozdobené, ba až prezdobené folklórnym dizajnom, resp. ornamentom veľmi rozdielnej kvality. Od vkusných, ktoré sa snažia spoznávať, rozvíjať lokálne formy dekoru, prípadne dodať im punc individuálnej kreativity, až po kriklavé gýče. Také, ktoré preberajú vzory hlava-nehlava, „bez kontextu a bez rozmyslu, necitlivo klik sem, klik tam, zoberieme z databanky alebo z internetu a capneme hocikam, kde potrebujeme demonštrovať vzťah k pocitovým tradičným hodnotám“, ako to výstižne postrehla Eva Borušovičová vo svojom článku Slovenské národné pomýlené srdénko. Pri takomto zľahčenom prístupe potom padajú zábrany zamýšľať sa nad ornamentálnym motívom ako špecifickým prejavom kultúrneho dedičstva. Nič nebráni miešaniu, zamieňaniu

až kradnutiu vzorov a ich vyhlasovaniu za záručené slovenské či ľudové. Nič nestojí v ceste ich nevhodnej aplikácie na hocičom. V súvisi s tým sa často skloňuje otázka „Kde je hranica, kedy sa z originálneho vzoru stáva gýč? Odpoveď sa nehľadá ľahko. Na tému gýču odznelo už množstvo často rozporuplných úvah, gýč si zvolil za námet knihy aj taký renomovaný autor ako bol Umberto Ecco, v 80. rokoch vznikol dokonca ýcart, propagujúci gýč ako odrodu umenia. Chcem tým povedať, že rozpoznanie gýču a jeho definícia je obťažná a už vôbec sa nedá na pár riadkoch predpísať vhodný recept na odlišenie originálneho respektíve vkusného vzoru od jeho gýčovitého náprotivku. Hranica gýču je pohyblivá a ľudia ju pociťujú rôzne.

Predsa len aspoň náčrtok odpovede by sa dal naznačiť. V prípade gýčových podaní tradičných vzorov ide v zásade o predstieranie a vrstvenie falošných efektov, ktoré majú u divákov vzbudiť dojem, že zobrazujú niečo krásne čo je zároveň nášmu oku blízke domáce, národné, krásne. K tomu keď pridáme charakteristiku gýča českého výtvarníka Milana Knížáka: „gýčom sa môže stať každý artefakt, či produkt, pokiaľ je príliš medializovaný a opakovane ponúkaný“, je to situácia, ktorú vidíme dnes. Pretlak folklórnych, lepšie povedané à la folklórnych výtvarných foriem, vzorov, kde sa v jednom vreci miešaná kvalita s kvantitou, nevkus s vycibreným vkusom. A tak sa môže stať, že v našom konzumnom svete časom dôjde k presýteniu všetkým, čo je spájané s folklórnym vizuálom, ľudovou motivikou, a dospejeme k ich opätovnému odmietnutiu. Bola by to škoda.

Obrázok 1 Asymetrický motív rokaja. Kláštor Amorbach. Nemecko.

Zdroj: <https://de.wikipedia.org/wiki/Rocaille>

Obrázok 2. Motív barokovej mušle z fasády katedrály v Santiago de Compostela, Španielsko.
Zdroj: <https://aipetcher.wordpress.com/2012/09/28/santiago-de-compostela-and-the-way-of-st-james/>

Obrázok 4. Ukážka dekoratívizmu tzv. kultového kútu, ktorý bol súčasťou interiéru vidieckej izby, Šariš. Prvá polovica 20. storočia.
Zdroj: Fotoarchív Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV.

Obrázok 6. Ornamentalizmus v secesnej architektúre Dušana Jurkoviča. Spolkový dom v Skalici z roku 1905.
Zdroj: https://www.lidovky.cz/relax/design/dusan-jurkovic-architekt-cechoslovakista.A110419_155626_In-bydleni_glu

Obrázok 9. Kúpeľňa vykladaná kachličkami vzorovanými v štýle slovenského ornamentu. Návrh firmy Slovakiagift.
Zdroj: https://pikdo.biz/p/slovakia-gift/2003209621178822464_5356195587

Obrázok 3. Operadlo stoličky v ľudovom štýle datovanej rokom 1739. Ukážka prelínania barokových, rokokových a renesančných ozdobných princípov v rezbárskom dekore. Gemer.
Zdroj: Oľga Danglová. Ornament a Predmet. Bratislava. ÚĽUV 2019, s.

5. Dámska blúzka zdobená v duchu secesnej módy ľudovou výšivkou. Produkt bratislavského spolku Izabella.
Zdroj: <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/svojrav/>

Obrázok 7. Ornament na motívy čičmianskej výšivky zdobiaci púzdro na mobil. Produkt firmy Slovakiagift.
Zdroj: <https://www.pinterest.com/freemage1/>

8. Ponožky zdobené čičmianskymi motívmi vytvorenými webovou aplikáciou.
Zdroj: https://is.muni.cz/th/d6awd/DP_Sulgan.pdf

Obrázok 10. Príklad ornamentálnej fasády objektu John Lewis Department Store v Leicesteri (foto: Interpane, Objekt-design: FOA – Foreign Office Architects, Londýn)
Zdroj <http://www.uzemneplany.sk/clanok/siete-a-ornament-v-sucasnej-digitalnej-architekture>

Literatúra:

BORUŠOVIČOVÁ, Eva: Slovenské národné pomýlené srdénko. I love Slovakia hlava-nehlava trebárs až do Fínska. In: SME, 25. 5. 2019, s. 10.
DANGLOVÁ, Oľga: Dekor symbol: dekoratívna tradícia na Slovensku a európsky kontext. Bratislava: Veda, 2001.
DANGLOVÁ, Oľga: Traditional Čičmany Ornaments. In: Slovak Ethnology, 2013, č. 5, s. 523 – 538.
LOOS, Adolf: Ornament a zločin. [online] [cit. 1. 7. 2019], dostupné na <https://www.archiweb.cz/news/adolf-loos-ornament-a-zlocin>.
BALTUS, Roger: The return of ornamentation in architecture: for what purpose? To express what? [online] [cit. 16.12.2019], dostupné na <https://www.vnzinc.it/news/10000010-the-return-of-ornamentatio>.

SPOJENIE MODERNÉHO DIZAJNU A TRADIČNEJ ĽUDOVEJ KULTÚRY A ICH ÚLOHA PRI REGIONÁLNO M ROZVOJI, SOCIO-KULTÚRNEJ UDRŽATEĽNOSTI A WELLBEING// THE COMBINATION OF MODERN DESIGN AND TRADITIONAL FOLK CULTURE AND THEIR ROLE IN REGIONAL DEVELOPMENT, SOCIO-CULTURAL SUSTAINABILITY AND WELLBEING

VERONIKA KOTRADYOVÁ

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA
KOTRADYOVA@FA.STUBA.SK

ANDREA ĎURIANOVÁ

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA
ADADURIAN@GMAIL.COM

MARIÁN ONTKÓC

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA
M.ONTKOC@GMAIL.COM

Kľúčové slová: regionálna identita, tradícia, remeslo, moderný dizajn, wellbeing
Key words: regional identity, tradition, craft, modern design, wellbeing

ABSTRAKT

Prítomnosť regionálnej/lokálnej identity v dizajne budov, verejných priestorov, interiérov, produktov a v súvisiacich službách je dôležitou súčasťou udržateľnosti a socio-kultúrneho well-being. Nanešťastie je často misintepretovaná a zvládnuť ju s vkusom a citom pre miestny kontext a pozitívnym prínosom pre regionálny rozvoj je veľkou výzvou. V príspevku sú prezentované pilotné výsledky výskumného projektu Identita SK, ktorý sa zaoberá fenoménom regionálnej identity, s použitím literárnej a databázovej rešerše, terénneho výskumu, participatívneho navrhovania a tvorivých workshopov, kde sa skúmali možnosti spojenia tradičných regionálnych prvkov s moderným dizajnom a tiež možnosti fúzie remesla a modernej digitálnej technológie výroby. Sú v ňom analyzované aj súvislosti medzi prítomnosťou regionálnych prvkov v materiálnej kultúre a well-being užívateľov. Boli tu formulované štyri základné súvislosti v rámci interakcie človeka s prostredím a výrobkami s regionálnymi prvkami a to: príľnutie - vytváranie osobnej a kolektívnej identity; komfort z interakcie so "známymi" prvkami - zdieľanými v rámci kultúrnych hodnôt a znakov, archetypov a stereotypov; sprostredkovanie autentického zážitku; satisfakcia a flow pri ručných prácach a inými manuálnych činnostiach či pri inom kontakte s remeslom.

ABSTRACT

The presence of regional / local identity in built environment- the design of buildings, public spaces, interiors, products and related services is an important part of sustainability and socio-cultural well-being. Unfortunately, it is often misinterpreted and coping with tastes and flair for the local context and a positive contribution to regional development is a major challenge. The paper presents the pilot results of the Identity SK research project dealing with the phenomenon of regional identity, using literature, databases and field research, participatory design and creative workshops, exploring the possibilities of combining traditional regional elements with modern design, as well as fusion of craft and modern digital production technology. It also analyses the connection between the presence of regional elements in material culture and the well-being of users. Four basic contexts have been formulated here in terms of human interaction with the environment and products with regional elements: adherence - creating personal and collective

identity; the convenience of interacting with "familiar" elements - shared within cultural values and characters, archetypes and stereotypes; providing an authentic experience; satisfaction and flow in manual work and other manual activities or other contact with the craft.

Úvod

Uvoľnenie ekonomických a politických väzieb po roku 1989 prinieslo nielen dostupnosť výrobkov a služieb z celého sveta, ale aj výraznejší globalizačný tlak na hodnotový rebríček jednotlivca. Ekonomická samostatnosť už nenúti jednotlivca byť závislý na komunite. Možnosť cestovať za prácou, oddychom, alebo štúdiom je oveľa jednoduchšia, lacnejšia a dostupnejšia. Tým pádom sa rozširujú kultúrne vzory, ktoré vytvárajú osobnú identitu. S nástupom informačných technológií sa zrýchľuje spôsob a proces získavania informácií. Globalizácia je však postavená najmä na ekonomickom základe, ktorý rešpektuje regionálne špecifiká len v minimálnej miere. Prirodzenou odpoveďou na tento tlak je snaha sa vymedziť voči určitým javom. Komunity sa obracajú do minulosti a snažia sa inšpirovať 2-3 generácie naspäť. Často však sklzájú do konzervatívneho konceptu kultúrnej identity. Mediálny obraz o tradičnej kultúre prenáša najmä nemateriálnu kultúru ako piesne, oblečenie, gastronómiu a pod..

Prezentácia kultúrneho dedičstva ale naberá masovú mierku a v podstate používa globalizačné spôsoby na interpretáciu regionálnej identity.

Podľa kultúrneho antropológa Juraja Podobu, v procese modernizácie sa stierajú regionálne rozdiely vyjadrené kultúrnou heterogenitou, vlastné všetkým typom predmoderných spoločností. V závislosti od geografického a historického kontextu je/môže byť miera zániku/transformácie regionálnych kultúrnych charakteristík pod tlakom transmisie inovácií veľmi rôznorodá. Avšak súčasťou modernizačných procesov je aj proces „vynachádzania tradície“. To, čo je v súčasnosti označované za folklór a tzv. ľudovú tradíciu, je vynálezom modernej doby). Podľa Hobsbawma (2008, s.1) obsahuje termín „invented tradition“ tak aktuálne vynájdené, konštruované a formálne inštitucionalizované „tradície“, ako aj ťažšie rozlíšiteľné krátkodobejšie tradície, presadzujúce sa rapidným spôsobom. Významom pojmu „vynájdená tradícia“ je súbor praktík, normálne riadených verejne deklarovateľnými alebo nevyslovenými pravidlami, ktoré majú rituálny alebo symbolický charakter. S cieľom

vštepíť spoločnosti určité hodnoty a normy správania prostredníctvom opakovania, ktoré automaticky naznačujú kontinuitu s minulosťou. V skutočnosti sa v rámci možností pokúšajú o vytvorenie kontinuity s vhodnou historickou minulosťou¹.

V projekte pracujeme s pojmom regionálna/lokálna identita, ale tú istú výpovednú hodnotu má aj pojem kultúrna identita. Tá podľa Gažovej (1997) znamená komplex znakov charakterizujúcich totožnosť a odlišnosť kultúr, ich vzájomné vplyvy a ich pôsobenie na utváranie socio-kultúrnych štruktúr. Je nevyhnutným prostriedkom organizácie ľudských spoločenstiev na miestnej, regionálnej štátnej, alebo etnickej úrovni. Strata identity vždy znamenala zánik spoločenstva (postupné rozplynutie v cudzom kultúrnom prostredí).

Kultúrna identita je tiež proces, v ktorom sa daná komunita stotožňuje s kultúrnym dedičstvom predkov, ochraňuje a inak spomaľuje jeho zánik z dôvodov zachovania kultúrnej kontinuity pre nasledovné generácie. (Gregorová, Špaček, 2010)

Pre jej udržanie pri živote je ale potrebná istá dávka transformácie, modernizácie a interpretácie tak, aby mohla fungovať v súčasnosti v každodennom živote.

Kreatívna práca s regionálnou/lokálnou/kultúrnou identitou

Kulturologička Viera Gažová (1997), sformulovala nasledujúce koncepty:

- Hegemóniálny koncept - založený na pozitívnom postoji k vlastným kultúrnym tradíciám, odmieta cudzie kultúrne tradície a hodnoty a vytvára nástroje zabraňujúce ich prenikaniu. Podporuje majoritné kultúrne hodnoty a zároveň potláča prejavy minoritných foriem. Smeruje k homogenizácii kultúrneho života.

- Konzervatívny koncept - sa sústreďuje na konzerváciu existujúcich foriem kultúrneho života a odmieta akýkoľvek kultúrny import. Spomalenie až stagnácia kultúrneho rozvoja je negatívom tohto konceptu.

- Emancipačný koncept - kriticky prehodnocuje vlastné kultúrne tradície a je relatívne otvorený voči vonkajším kultúrnym vplyvom, avšak odôvodnene odmieta také snahy,

¹ PODOBA, Juraj, 2018. Kontinuita a identita v podmienkach spoločností neskej modernity. in: IDENTITA SK a INSK - INTERIÉR NA SLOVENSKU, 4.- 5.10.2018, Zborník z mediodborovej dvojkonferencie. Vydavateľstvo Spektrum STU, s. 44

ktoré by spôsobili deštrukciu existujúcich fungujúcich kultúrnych foriem a znemožnili jeho reprodukciu.

V rámci projektu sa snažíme postupovať najmä v duchu emancipačného konceptu. Ako teda kreatívne pracovať s regionálnymi prvkami v materiálnom prostredí? V prvom rade je potrebné mať zdokumentovanú a patrične prezentovanú a pochopenú tradičnú materiálnu kultúru. Sformulovali sme nasledujúce stratégie, kde je priestor pre rôzne formy prezentovania regionálnej kultúrnej identity:

- chrániť a rekonštruovať in situ, kde je potrebná čo najúčinnejšia podpora štátu a lepšie mechanizmy pre zachovávanie a udržiavanie pamiatok.
- zhromažďovať, zbierať, vystavovať a vytvárať "chránený priestor" v kultúrnych zariadeniach a na interaktívnych podujatiach najmä pre deti a mládež
- interpretovať a transformovať do súčasných moderných konceptov dizajnu výrobkov a služieb
- ignorovať....?

Pre nás je vo výskume ťažiskovou práve oblasť interpretácie a transformácie, kde vyvstávajú ďalšie podstatné skutočnosti a konfrontácie. Pre jej lepšie spracovanie je potrebné spracovať aj vývoj v oblasti spájania moderného dizajnu a tradičnej ľudovej kultúry a ich úlohu pri regionálnom rozvoji. Strategickú úlohu pri kultivovaní a upravovaní do materiálnej kultúry, vrátane bytovej, zohralo Ústredie ľudovej kultúry.

ZAČIATKY SPOLUPRÁCE VÝTVARNÍKOV A REMESELNÍKOV A INTERPRETÁCIE ĽUDOVEJ KULTÚRY V MODERNOM DIZAJNE

Záujem o ľudovú tvorbu, výrobu, umenie, či všeobecne ľudovú kultúru siaha do druhej polovice 19. storočia. V tomto období sa vďaka pozornosti vzdelancov dostáva ľudová kultúra mimo svojho prirodzeného vidieckeho prostredia, ľudové výrobky sa stávajú komoditou na predaj v mestskom prostredí, organizujú sa prvé výstavy prezentujúce ľudové výrobky, vznikajú spolky združujúce ľudové výroby.² Napriek tomu, že v tomto období je táto kultúra stále živá, nové aktivity ju už posúvajú na inú úroveň, jednak produktovú (na výrobu a predaj), záujmovú (na výstavy), ako aj sa stáva želaným a hľadaným zosobnením slovenskej

národnej identity v dobe národného obrodenia a hľadania národného štýlu.

Ľudová architektúra bola na konci 19. storočia predmetom rozsiahleho výskumu významného architekta Dušana Samuela Jurkoviča. Podrobne študoval ľudové stavitelstvo, remeslo aj ornamentiku, vypracoval niekoľko zameraní ľudových stavieb a kostolov. Jurkovič sa spolupodieľal aj na príprave Národopisej výstavy v Prahe v roku 1895, kde pripravil ukážku čičmianskeho gazdovstva, tzv. záduhy, ktorá bola dokonca počas celého trvania výstavy obývaná čičmianskou rodinou.³ Ľudová architektúra sa stala jasným východiskom aj Jurkovičovej začínajúcej architektonickej praxe. Najznámejší je komplex turistických budov na Pustevných.

Koncom 19. storočia začali v Rakúsko-uhorsku vznikať spolky, ktoré ľudovú výrobu združovali, organizovali a výrobky ponúkali ako tovar na predaj. Ľudová výroba sa takto vnímala ako zložka národného hospodárstva. Nadviazaním na činnosť týchto spolkov vzniká v roku 1945 Ústredie ľudovej a umeleckej výroby a to priamo ustanovením prezidenta Beneša – dekrétom č. 110/1945⁴ a to len pol roka po skončení druhej svetovej vojny. Na základe dekrétu prechádzala celoštátna agenda spojená s ľudovou výrobou pod riadenie ÚĽUV-u. Ústredie malo organizovať všetkých domácich výrobcov, živnostníkov, podnikateľov, ale aj spolky. Aké boli dobové úvahy nad uchopením pôvodnej ľudovej výroby nám pomôže objasniť text od Josefa Vydra (zakladateľa významnej Školy umeleckých remesiel) v drobnom katalógu k výstave ÚĽUV-u v roku 1949. Vydra sa tu zaoberá problémom vytrácania, vymierania ľudovej kultúry, jej vytláčania kultúrou mestskou. Poukazuje na určitú nenahraditeľnosť ručnej práce strojmi, ale zároveň upozorňuje na potrebu novej transformácie ľudovej výroby, ktorá bude slúžiť potrebám súčasného človeka. „Dnešný človek pri úspornom bývaní nepotrebuje nič k vôli starodávneho ornamentu, ale preto, aby mu ľudový výrobok konal účelné služby a potešil ho pritom krásou tvaru a materiálu... Chceme zhodnocovať výtvarnú prácu umeleckými prvkami ľudovosti a podriaďiť dnešnému vkusu s využitím všetkých ľudových znalostí práce a tradíc! Nie zjednodušovať si úlohu mŕtvym kopírovaním národopisej pravosti a romantických povier! Dať prednosť umeleckosti výtvarnej

pred národopisom!“⁵ Zároveň chcel ľudovú výrobu posunúť na vyššiu kvalitatívnu úroveň: „Nechceme predstierať ako doteraz výtvarné hodnoty nejakým na špatné tvary neodborne namalovaným ornamentom, ale sverujeme toto zveladenie do rúk výtvarne školených, s vytríbeným citom pre ľudovú dušu, pre charakter kraja i práce. Na ľud pôsobíme priamo prevedenými modelmi a vzormi v skutočnom materiáli a skutočnej veľkosti. Nie kresbičkami a povrchnými nápadmi, ktoré ľud nikdy nepochopí a svojimi prídavkami k nim vytvorí len bastardy ľudovej práce. Chceme zahnať všetkých diletantov, obchodujúcich s ľudovou prácou, s ich nevkusmi a paumením, ktorým ubíjali ľudový vkus.“

Práve toto zapojenie profesionálnych, teda vo svojom odbore vzdelaných výtvarníkov do procesu je novým, určujúcim prvkom v organizovaní ľudovej výroby. Pozícia výtvarníka mala široký záber, od zbierania poznatkov priamo z terénu, ktoré sa týkali výrobných techník, ornamentiky, dostupných surovín, technologického vybavenia výrobcov cez usmerňovanie a zvyšovanie kvality výrobkov až po nové návrhy, ktoré posúvali pôvodné technológie a výtvarnú stránku a mali tvoriť aktuálnu súčasť bytového interiéru. Vytvarníci spolupracovali s výrobcami, tak isto ako aj s oddelením odbytu ÚĽUV-u. Všetky nové návrhy pre výrobu schvaľovala výtvarná komisia, čo malo zabezpečiť vysokú remeselnú a výtvarnú kvalitu výrobkov, ktorá hodnotila podľa týchto kritérií:

- spracovaná a doložená konkrétna inšpirácia ľudovou technikou alebo ornamentikou,
- použitý tradičný materiál alebo technológia výroby,
- predpokladaný predajný a výrobný potenciál výrobcov a majstrov ÚĽUVu..

Počas desaťročí existencie ÚĽUV-u preň pracovali mnohí, z dnešného uhla pohľadu, skutočne významní výtvarníci, medzi prvými naríklad Júlia Horová a Václav Kautman, ktorý v rokoch 1956-1961 pôsobil aj ako hlavný výtvarník ÚĽUV-u, pripravil niekoľko výstav, pričom sa intenzívne venoval navrhovaniu výrobkov z dreva.. Zo začiatku sa podobne ako iní, venoval predovšetkým výskumu v teréne, v jeho prípade v odbore spracovania dreva. „Václav Kautman bol od začiatku v priamom a inten-

zívnom kontakte s ľudovými výrobcami. Fascinovala ho ich zručnosť a spätosť s materiálom, prirodzene stáročiami vytvárané formy vychádzajúce z úžitkovej povahy predmetu.“

V roku 1965 začala v ÚĽUV-e ako výtvarníčka pracovať Janka Menkynová, ktorá tu strávila vyše štyridsať rokov. Ako všestranná dizajnérka navrhovala pre rôzne materiálové oblasti- prírodné pletivá, koža, kov, či rohovina a to výrobky rôznorodého charakteru - interiérové doplnky, nádoby a koše, misy a stolovacie prvky, obrusy a koberce, tašky, hračky a závesné ozdoby, odev, šperky a iné. Menkynová bola jedna z prvých, ktorá sa rozhodla „vystúpiť z anonymity“ výtvarníckej práce v ÚĽUV-e, ktorý v prvých desaťročiach svojej existencie neuvádzal pri výrobkoch, či už na výstavách, alebo v predajniach mená výtvarníkov.

Ústredie pôvodnú ľudovú produkciu podchytilo v celoštátnej mierke a profesionalizovalo ju zapojením školených výtvarníkov do návrhárskeho procesu. ÚĽUV fungoval ako veľký štátny podnik, počas rokov zamestnávajúci desiatky výtvarníkov a tisíce výrobcov a prinášal na trh množstvo výrobkov, doma, ale aj v zahraničí. Táto téma by si jednoznačne zaslúžila oveľa hlbšie spracovanie a kvalitnú publikáciu.

Obr. 1 Aktivity ÚĽUVu, vľavo z kalendára ÚĽUVu 202, vydaný pri príležitosti 75. výročia založenia ÚĽUVu - tkaný zelený poťah na vankúš, výroba Halina Grešliková, šupoľový košík, výroba Valéria Gyűrűsiová a guba, výroba Ján Fotta, všetky výrobky sú dostupné v ich predajniach, vpravo Galéria ÚĽUV, výstava Sláva košíkom, na podujatie doplnená zbierkovými predmetmi z prírodných pletív zo zbierok Múzea ľudovej umeleckej výroby.

Vo vývoji takejto spolupráce výtvarníkov- dizajnérov s remeslom bolo významným počínom zavedenie tradície organizovania súťaže Kruhy na vode v roku 2000. Tá každé dva roky iniciuje a podporuje vznik nových dizajnerských produktov inšpirovaných tradičným remeslom. Rozvíja tak dialóg o tradičných hod-

² HUSOVÁ B. a kol.: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2.vyd. Ústredie ľudovej umeleckej výroby: Bratislava, 2001, str. 9

³ tamtiež str. 25

⁴ dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1945/110/>

⁵ VYDRA, Josef: Ústredie pre ľudovú a umeleckú výrobu In: Budujeme na ľudovej tvorbe, katalóg výstavy, Tlačové a propagačné oddelenie ÚĽUV v Prahe, 1949 str. 8

⁶ tamtiež str. 11

⁷ <http://www.uluv.sk/sk/web/casopis-rud/archiv/rok-2001/rud-022001/vaclav-kautman-1922-e28093-1981/>

⁸ ĎURIANOVÁ, Andrea, MENKYNOVÁ, Janka: Janka Menkynová a Ústredie ľudovej umeleckej výroby In: Zborník z medziodborovej dvojkonferencie Identita SK a INSK -Interiér na Slovensku, Spektrum: Bratislava, 2018 str. 54

notách, ich uchovávaní a podobe v súčasnom remesle, úžitkovom umení a dizajne. Moderný dizajn orientovaný na remeslo, dizajn podčiarkujúci kultúru ručnej výroby úžitkových a dekoratívnych predmetov je hybnou silou inovácií aj pre oblasť ľudovej umeleckej výroby. Súťaž Kruhy na vode ponúka priestor pre konfrontáciu diel úžitkového umenia, umeleckého remesla a dizajnu s tvorivým prístupom autorov, inšpirujúcich sa vo svojej tvorbe tradičným remeslom, postupom spracovania alebo pôvodnou úžitkovou, estetickou hodnotou a funkcionalitou predmetu.

Obr. 2. Ukážky vybraných víťazných prác súťaže Kruhy na vode, Šimon Dúbrava - Dózy s vĺčikmi, 2014, Michaela Bednárová (SK): odevná kolekcia „DEDINA“, 2018

A čo autentická regionálna výroba súčasnosti? V rámci výskumu Identita SK sme sa snažime zmapovať súčasné vnímanie regionálnych výrobkov, konkrétne:

- ich súčasný vzhľad - poňatie ich dizajnu zo strany výrobcov, ktorí reflektujú aktuálne potreby trhu, pričom sa to pohybuje od misinterpretácie tradície a folklórneho gýču až po hodnotné prirodzene vkusné umelecké diela a kontextuálne upomienkové predmety.
- nadväzovanie na tradíciu, vnímanie tradície a jej životaschopnosť pre súčasnosť priamo v regiónoch
- potenciál pre spojenie s moderným profesionálnym dizajnom
- regionalizmus vnímaný priamo v regiónoch miestnymi ľuďmi.
- potenciál pre regionálny rozvoj a rozvoj turizmu.

Stále badať v regiónoch vplyv pôsobenia majstrov ÚĽUVu, pričom úroveň ich prác je často badateľne vyššia v porovnaní s inými výrobcami, čo je zjavné hlavne pri folklórnych festivaloch a podobných podujatiach. Im patria každoročne organizované Dni majstrov ÚĽUVu na prelome augusta a septembra v Bratislave. Remeslo verzus počítačmi riadené stroje Dôležitou otázkou v projekte je prehodnotenie súčasného prístupu ku tradičným remeslám, ale aj remeslu ako takému, jeho úlohy v umení, dizajne a kultúrnej identite, ako aj použitie moderných technológií a ich kombinácie, pri

hľadaní ich funkčnej fúzie. V súčasnej dobe digitalizácie je potrebné opodstatniť a obhájiť potrebu zachovania tradičného remesla a hľadať jeho nové uplatnenie. Extrémne dôležité pre tému regionálnej identity je pochopenie a integrovanie remesla a ručnej výroby ako takej do súčasného dizajnu a jeho obhájenie voči moderným technológiám.

Pre overenie si týchto možností slúžili študentské workshopy, napr. v Múzeu Oravskej dediny v Zuberici, ako aj workshop vo firme WOOD B v Nových Zámkoch, kde boli použité moderné CNC- frézy). Tento prístup sa uplatnil pri vývoji pilotných profesionálne vyhotovených výrobkov. Takýmto výrobkom je aj komoda s ozdobným konštrukčným spojom od Táne Lesajovej, pod vedením Petra Daniela. Je tvorená z bieleho korpusu vyrobeného zo striekanej MDF a troch drevených dubových zásuviek je skonštruovaná prostredníctvom originálneho rohového konštrukčného spoja, ktorý tvorí jej výrazný dekoratívny prvok s ľudovým charakterom. Ide o oblúčikový spoj určený na spájanie plošných prvkov z masívneho dreva, ktorý konštrukčne kombinuje princíp ozubového a pokosového spoja. Radením nábytkového prvku vzniká v mieste stretu spoja kruhový vzor. Spoj sa vyrába na päť-osej fréze (Obr. 5).

SPOJENIE TRADÍCIE A MODERNITY, REMESLA A MODERNÝCH TECHNOLOGIÍ

Obr. 3: Komoda s ozdobným konštrukčným spojom, Tatiana Lesajová, vpravo študenti počas workshopu v Múzeu oravskej dediny skúšajú rezbárske remeslo

Obr. 4. Výsledky študentských prác z workshopu v Zuberici, kombinácia remesla a moderných technológií. Dizajn: Tamera Szomolanyi, Pavlína Kvaššayová, Dominika Schwartzová

Americký sociológ Richard Sennet kritizuje súčasnú spoločenskú tendenciu uznávať novinky, ktoré ako keby vznikali len z geniálneho nápadu. Naproti tomu zdôrazňuje princíp remesla, jeho ukotvenie v tradícii, nadväzovanie na predchádzajúce poznania a na pomalý vývoj, ktorý poctivá tvorba vyžaduje. Myšlienky úcty k tradícii, čerpania poznatkov z minulosti, ako aj ich postupné rozvíjanie a transformovanie sprevádzajú viacero historických tendencií, spojených s ľudovou kultúrou.

Mnoho tradičných remesiel ako takých vymiera, nielen vo svojej pôvodnej podobe, ale aj v podobe, akú mu dal na Slovensku ÚĽUV, často už transformované a výtvarne kultivované. Mnohí výrobcovia a majstri, ktorých zastrešoval už nežijú alebo odchádzajú do dôchodku a nemajú nasledovníkov. Na Gemeri tak napríklad odchádza šivetická keramika (s odchodom p. Františka Szarku na zaslúžený dôchodok) alebo gubárstvo⁹ s manželmi Krušpierovcami, s p. Didekovou a p. Galicovou v šiveticiach na Gemeri (Obr.) Krosná na tkanie gúb p. Didekovej je v súčasnosti možné vidieť ako exponát Mestského múzea v Jelšave. Je to symbolom toho, čo sa v súčasnosti deje s mnohými remeslami. Ich techniky, pomôcky, náradie, výrobky sú v múzeách a už nie sú používané, vo svojej pôvodnej či modernizovanej podobe. V Klenovci na Malohonte je však gubárstvo stále živé v tvorbe p. Jána Fottu, majstra ÚĽUVu, ktorý ešte tká guby s krátkym aj dlhým vlasom. Je zaujímavé vidieť, ako sa gubárstvo transformovalo - pôvodne to bola výroba kobercov /pokrovcov, prikrývkov a zimných kabátov z ovčej vlny najmä na východnom Slovensku, pod záštitou ÚĽUVu to bola výroba najmä bytového textilu. Rovnako zadymovaná keramika¹⁰, obľúbená pre svoju čiernu farbu, pričom technológia zadymovania keramiky je predchodcom glazovania - je to najstaršia technológia pálenia keramiky. Bola známa u Slovanov, rozšírená v stredoveku. Posledným aktívnym majstrom, ktorý na Slovensku vyrábala zadymovanú keramiku je Tomáš Mihok z Kurimy (okres Bardejov), Majster ľudovej umeleckej výroby za zachovávanie tradičných technologických postupov pri tvorbe zadymovanej hrnčiny. Pán Mihok už ale tiež prestal vyrábať a šiel do dôchodku. V súčasnosti na Slovensku tento unikátny druh keramiky nikto systematicky nevyrába. Väčšina remeselných zručností ako súčasť náš-

ho kultúrneho dedičstva a kultúrnej identity je zdokumentovaná etnológmi, výtvarníkmi a technikmi v publikáciách, ktoré vydalo edičné stredisko ÚĽUVu a zachytená aj kamerou v podobe dokumentárnych filmov. Vďaka tomu je možné tieto remeslá oživiť. V prvom rade ich ale treba dostať do povedomia mladej generácie tvorcov a priemyslu, vzbudiť záujem a dopyt po tradičných výrobkoch, materiáloch a technikách. Následne získať zručnosti, ideálne ešte priamo od žijúcich majstrov a rozbehnúť výrobu a podnikanie v regiónoch. Na podporu takýchto iniciatív má slúžiť interaktívna databáza Identita SK, ktorú v rámci projektu vyvíjame.

Obr. 5. Odchádzajúce remeslá, hore gubárstvo, guby p. Galicovej u nej doma v šiveticiach, vpravo krosná na tkanie gúb p. Didekovej v Mestskom múzeu v Jelšave, dole posledné kusy šivetické keramiky na dopredaj u p. Františka Szarku, vpravo p. Tomáš Mihok na jarmoku, keď ešte vyrábala zadymovanú keramiku.

VÝVOJ DATABÁZY

Jedným z hlavných výstupov projektu je budovanie interaktívnej databázy, pozostávajúcej z regionálnych a lokálnych prvkov a príkladov dobrej praxe. Databáza pokrýva 5 oblastí záujmu: architektúra, dizajn a remeslo a výroba; kultra, príroda a stravovanie/ kulinária. Tie sú ďalej členené podľa budov záujmu a väčšina záznamov v databáze má aj presné lokalizácie. Databáza vznikla, aby dokázala popísať a „ilustrovať“ regionálnu identitu v materiálnej kultúre na Slovensku, ktorá je zrkadlom geomorfologickej a sociálnej rôznorodosti regiónov. Chceme priblížiť jej pôvodnú zakonzervovanú podobu v múzeách aj tú v reálnom funkčnom prostredí - transformovanú súčas-

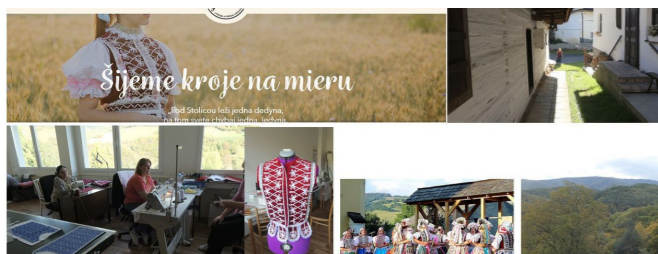
⁹ <http://www.uluv.sk/sk/encyklopedie/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/tradicne-remesla-a-domacke-vyroby/gubarstvo/>

¹⁰ <http://www.uluv.sk/product/zadymovana-keramika-8048/>, https://www.youtube.com/watch?time_continue=16&v=R3QCJ-DiqN4&feature=emb_logo

nými potrebami. Jej náplň je skoncipovaná z terénneho výskumu, rešerší v literatúre a v existujúcich databázach a jednotlivé záznamy by mohli poslúžiť ako zdroj poznania a inšpirácie pri tvorbe regionálnych stavieb, výrobkov a služieb, tak aby sa podporila výnimočná rozmanitosť jednotlivých regiónov a jedinečných lokalít na Slovensku. Jej cieľom je prispieť ku rozvoju nových foriem ohľaduplného turizmu. Databáza je členená podľa regiónov, s možnosťou filtrovania informácií aj mimo nich pre ľahšie vyhľadávanie. Bude prístupná na stránke www.projektidentita.sk¹¹.

REGIONÁLNE VÝROBKY, MODERNÝ DIZAJN A ROZVOJ REGIÓNU

Regionálny rozvoj má najmä vo vzdialenejších oblastiach najväčší potenciál práve vo vytváraní lepšej infraštruktúry pre rôzne formy uvedomeného turizmu (agroturizmus, ekoturizmus, etnoturizmus), s čím súvisí poskytovanie ubytovacích, stravovacích, ako aj zážitkových - zábavných a vzdelávacích služieb, ktoré sú poňaté s čo najväčšou mierou autenticity. Na tieto služby je možné naviazať aj vývoj, výrobu a predaj autentických regionálnych výrobkov, ktoré majú tradičný aj moderný dizajn. Súčasťou terénnych výskumov bolo aj mapovanie situácie s kulinárskymi, utilitárnymi ako aj dekoratívnymi/upomienkovými regionálnymi výrobkami. Zaujímali nás ich pôvod, dopyt, distribúcia, ekonomický dopad a akceptácia regionálnymi certifikátmi, ktoré sa snažia podchytiť autentické regionálne výrobky (napr. Regionálny produkt Hont¹²). Pri týchto označeniach zisťujeme kritériá pre ich udelenie. Výrobky tohto druhu sú spracované aj v našej databáze. Dobrým príkladom regionálneho rozvoja je obec Rejdová (Obr.6).

Obr. 6 Ukážka regionálneho rozvoja dediny Rejdová na Gemeri, kde sa nachádza zachovaná tradičná ľudová architektúra, blízkosť Slovenského raja aj Slovenského krasu, Gemerský folklórny festival ale aj Rejdovka- sociálny podnik, ktorý sa špecializuje na šitie krojov.

V mnohých turisticky zaujímavých lokalitách s autentickou materiálnou aj nehmotnou tradíciou však často nachádzame skeptický prístup a malé sebavedomie, tak potrebné pre podnikanie v regiónoch.

Pôvodná zástavba na vidieku vyžaduje modernizáciu a rekonštrukciu tak, aby mohla poskytovať komfort súčasného bývania a poskytovania služieb, najmä svojim interiérom, pri zachovaní génia lóci a lokálneho charakteru celkovej stavby. Na to je potrebná mimoriadna senzibilita, empatia a porozumenie kontextu, kde nie je uprednostnené najlacnejšie možné varianty na úkor kvality. Nápomocným môže byť fakt, ak tradičné a kvalitné riešenia sú aj šetrnejšie voči životnému prostrediu.

Neoddeliteľnou zložkou je aktivizmus v regiónoch, pričom čím má región viac problémov, tým angažovanejšiu aktivitu miestnych občianskych združení a rôznych spolkov v nich nachádzame. V mnohých regiónoch efektívne fungujú MAS, teda miestne akčné skupiny, ktorých súčasťou je pri vytváraní stratégií regionálneho rozvoja je kľúčová. Združuje ich Národná sieť miestnych akčných skupín pod Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR¹³.

Regionálny rozvoj funguje najúčinnejšie na princípe „bottom-up“, v čom sme mali možnosť sa utvrdiť počas každého nášho terénneho výskumu a workshopu.

Akú úlohu pri regionálnom rozvoji má moderný dizajn? Jeden zo stále živých smerov dizajnu je prelínanie remesla, umenia a dizajnu, pričom je ťažké povedať, kde končí jeden a začína druhý. V tomto prípade je často dizajnér zároveň výrobcou alebo naopak. Menej v sortimente regionálnych výrobkov funguje princíp, že profesionálny dizajnér niečo navrhne a výrobca to podľa jeho návrhu navrhne.

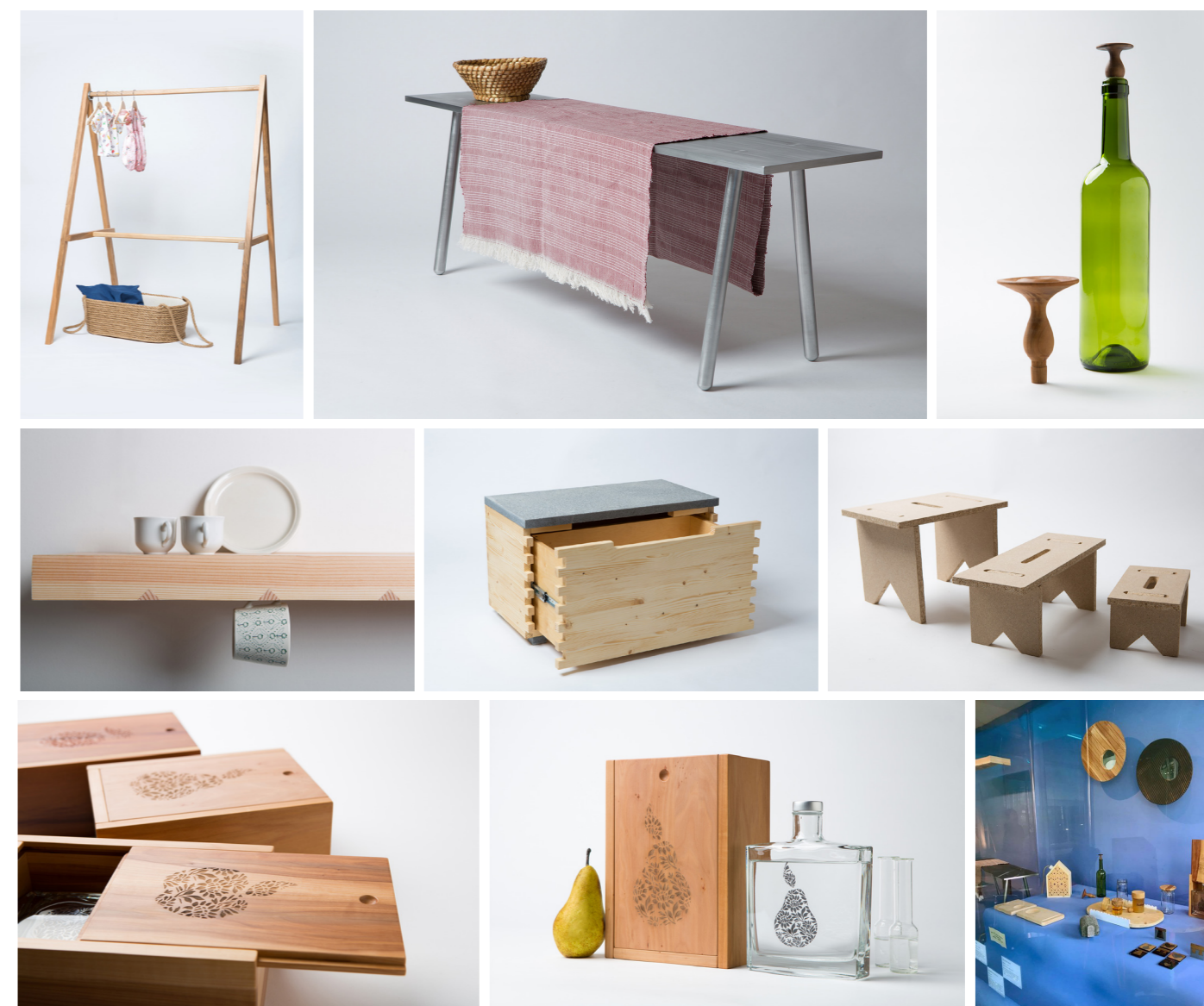
Medzi lokálnymi remeselníkmi, výrobcami suvenírov či iných regionálnych výrobkov však prevláda často istá nedôvera voči modernému dizajnu, vyplývajúca zo strachu z neznámeho.

Je preto potrebné lepšie „komunikovať“ moderný dizajn u tradičných výrobcov, zlepšiť spoluprácu medzi dizajnérmi a výrobcami – remeselníkmi, čím sa môže posunúť výroba na profesionálnejšiu úroveň a otvoriť nové trhy. To sa dá docieľiť spoločnými pilotnými podujatiami, ktoré pomôžu spoznať viac prácu toho druhého a nájsť styčné plochy, ktoré

v konečnom dôsledku prinesú benefity aj pre regionálny rozvoj. V rámci projektu prebehlo viacero workshopov, kde sa samotným navrhovaním testovali a skúmali rôzne stratégie práce s regionálnou identitou. Všetky výstupy workshopov sú postupne spracovávané ako príklady dobrej praxe v databáze.

Na Obr. 7 sú ukážky výrobkov navrhnutých profesionálmi a doktorandmi, ktoré vznikli v rámci projektu, pričom ich inšpiráciou boli regionálne prvky. Viaceré z týchto prototypov majú potenciál byť regionálnymi výrobkami a to tak, aby boli regiónom nielen inšpirované, ale sa v ňom aj lokálne produkovali a reprezentovali materiálnu kultúru daného regiónu. Je ale potrebný ďalší vývoj a najmä nadväzo-

vanie vzťahov s výrobcami in situ. Ideálnym konceptom je participatívne navrhovanie výrobkov v kombinácii výrobcu, dizajnéra, predajcu a potenciálneho užívateľa. Veľkou otázkou je miera použitia tradičných remeselných techník a moderných technológií, ktoré zabezpečujú efektívnejšiu výrobu ale pri necitlivej aplikácii aj slabšiu autenticitu. Pre začlenenie študentov do tohto tvorivého procesu boli usporiadaný workshop v Zuberici, V rámci predmetu Aplikácia dreva v dizajne sa študenti oboznámili s tradičným rezbárstvom a vytvárali vlastné výrobky, kombinované s modernými technológiami. V rámci workshopu bol uskutočnený aj terénny výskum v regióne Dolnej Oravy.

Obr.7: Prototypy výrobkov vytvorených v rámci projektu Identita sk, autori: Miriama Šalátová, Peter Daniel, Tatiana Lesajová, Martin Mjartan, Kristína Valičková, Andra Ďurianová, Adam Tóth, foto: Noro Knap; stratégie práce s regionálnou identitou, ktoré vznikli v rámci riešenia výskumu Identita sk boli prvýkrát spoločne vystavené na podujatí Design week Bratislava v júni 2019.

¹¹ Viac o databáze na: <http://www.bcclab.eu/projekty/Identita-Databaza.pdf>

¹² <https://www.produktthont.sk/>

¹³ <https://www.sietmas.sk>

Obr. 8 Komoda do predsiene, je určená na sedenie ukladanie topánok alebo iných predmetov, má použité vykláacie dviekra na kožených „päntoch“, inšpirovaná truhlicou na obylniny (vpravo), dizajn: Veronika Kotradýová.

REGIONÁLNA IDENTITA A WELL-BEING

Tradície a rituály - národné, regionálne/lokálne, komunitné, rodinné; rituály, „vracanie sa ku koreňom“ je dôležitou súčasťou nielen zachovania kultúrnej identity a socio-kulútrnej udržateľnosti, ale aj osobnostného rozvoja a duševného zdravia a wellbeing.

Tradícia a kultúra, ako zdieľané hodnoty, poznanie a preferencie, je súčasťou vedomia aj nevedomia a proces návratu ku svojmu „Ja“ a je hlavnou súčasťou budovania osobnej identity a integrity.

Dôležitou súčasťou tohto projektu je skúmanie súvislosti regionálnej identity s wellbeing, ktorá je testovaná prostredníctvom merania fyziologických reakcií (EEG senzormi). Jeho súčasťou je preskúmanie súvislosti týchto reakcií a pôvodu a sociálneho zázemia. respondentov, ako aj vnímanie dekoratívnosti, ľudovosti, modernity alebo gýču. Výsledky týchto testov budú publikované v priebehu roku 2020.

Pri popisovaní fenoménu „návratu ku koreňom“ alebo naspäť k svojmu „Ja“ môžeme stavať na teórii individuácie, zo psychoanalytických štúdií Carla Junga. V širšom kontexte môže byť individuácia definovaná ako dosiahnutie sebaktivizácie cez proces integrácie vedomého a nevedomého. Tradícia a kultúra, ako zdieľané hodnoty, poznanie a preferencie, je súčasťou vedomia aj nevedomia a proces návratu ku svojmu „Ja“ a je hlavnou súčasťou budovania osobnej identity a integrity.

Súčasťou projektu je skúmanie súvislosti regionálnej identity s wellbeing, ktorá je testovaná prostredníctvom merania fyziologických

reakcií (EEG senzormi). Jeho súčasťou je preskúmanie súvislosti týchto reakcií a pôvodu a sociálneho zázemia.

V projekte budú použité dva rôzne prístupy ku objektívnemu meraniu reakcií respondentov. Jedna prístup vychádza z už overeného spôsobu merania fyziologických parametrov, ktorý bol počas roku 2019 naďalej vyvíjaný, testovaný a publikovaný, (Obr. 8), pričom táto metodika bola medzičasom obohatená o meranie výrazov tváre (v spolupráci s Facemedia) a o meranie kortizolu zo slín (v spolupráci s Lekárskou fakultou UK Bratislava). Táto metodika merania a vyhodnocovania bola počas roku 2019 vyladovaná a publikovaná.

Druhá je spolupráca s platformou Samolab, ktorá sa v roku 2019 začala.

Na teoretickej báze boli formulované štyri základné súvislosti v rámci interakcie človeka s prostredím s regionálnymi prvkami a to:

- príľnutie - vytváranie osobnej a kolektívnej identity;
- komfort z interakcie so „známymi“ prvkami - zdieľanými v rámci kultúrnych hodnôt a znakov, archetypov a stereotypov;
- sprostredkovanie autentického zážitku;
- satisfakcia a flow pri ručných prácach a inými manuálnych činnostiach či pri inom kontakte s remeslom.

Veľký potenciál tak remeslo má aj v rámci osobnej psychohygieny, osobnostného rozvoja, posilňovania tímovej spolupráce - team buildingy a pod. To sa odzrkadľuje v ponuke remeselných kurzov ÚĽUVu vedených ich majstrami, ako aj široký výber ďalších organizácií.

ZÁVER

Problematika zachovania, prezentovania, transformácie a interpretácie regionálnej identity v materiálnej kultúre súčasného Slovenska je komplexná. Vyžaduje interdisciplinárnu metodiku skúmania. Pohľad etnológov, antropológov, regionalistov, kulturológov, teoretikov dizajnu, praktizujúcich dizajnérov/architektov, výrobcov a staviteľov na to, ako pracovať s tradičnými regionálnymi znakmi sa často líši, je však veľmi dôležité pri hľadani riešenia zohľadniť všetky odborné aspekty. Tradícia (jej produkty, aktivity a rituály) je v mnohých regiónoch Slovenska stále živá, najmä na miestach vzdialených od väčších miest a priemyslu, zápasiacich s ekonomickými problémami avšak so zachovaným lokálnym charakterom, prirodzene sa ale transformu-

je a hľadá si svoje miesto v súčasnej spoločnosti a jej materiálnej kultúre. V pôvodnej aj novej zástavbe, pri vytváraní infraštruktúry aj pri tvorbe regionálnych výrobkov je mnoho prístupov- kopírovanie pôvodných prvkov a vytváranie replík, interpretácia aj misinterpretácia. Na to potrebné, aby aj profesionálni dizajnéri a architekti boli v tejto oblasti trénovaní a rozvinuli sa u nich zručnosti potrebné pre tvorbu v lokálnom kontexte. Projekt má za cieľ podporiť tieto aktivity a vytvoriť platformu pre nachádzanie inšpirácie a zdieľanie skúseností s regionálnym rozvojom za pomoci vytvárania autentických a esteticky hodnotných výrobkov, služieb a infraštruktúry, s ohľadom na regionálny/lokálny kontext.

Článok vznikol s podporou projektu APVV 16-0567 Identita SK- spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied

LITERATÚRA

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BOŘUTOVÁ, DANA: ARCHITEKT DUŠAN SAMUEL JURKOVIČ. 1.VYD. SLOVART: BRATISLAVA, 2009, STR. 16
- HUSOVÁ B. A KOL.: ÚSTREDIE ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY, 2.VYD. ÚSTREDIE ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY: BRATISLAVA, 2001, STR. 9
- ĎURIANOVÁ, ANDREA, MENKYNOVÁ, JANKA: JANKA MENKYNOVÁ A ÚSTREDIE ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY IN: ZBORNÍK Z MEDZIODBOROVEJ DVOJKONFERENCIE IDENTITA SK A INSK -INTERIÉR NA SLOVENSKU, SPEKTRUM: BRATISLAVA, 2018 STR. 54
- HUSOVÁ B. A KOL.: ÚSTREDIE ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY, 2.VYD. ÚSTREDIE ĽUDOVEJ UMELECKEJ VÝROBY: BRATISLAVA, 2001, STR. 9
- ESTEZ PINKOLA, C., 1996. WOMEN WHO RUN WITH THE WOLVES: MYTHS AND STORIES OF THE WILD WOMAN ARCHETYPE, BALENTINES PUBLISHER, 588 PP
- GAŽOVÁ, V. (2009). ÚVOD DO KULTUROLÓGIE. BRATISLAVA, NÁRODNÉ OSVETOVÉ CENTRUM.
- GREGOROVÁ, J., ŠPAČEK, R. (2010). KULTÚRNA UDRŽATEĽNOSŤ AKO PODMIENKA KULTIVOVANEJ OBÝVATEĽNOSTI MESTA. IN: SOLÁRNE MESTÁ. BRATISLAVA, FA STU
- GAŽOVÁ, V. (1997). KRÍZA KULTÚRY. BRATISLAVA, VYDAVATEĽSTVO UNIVERZITY KOMENSKÉHO.
- GAŽOVÁ, V. (1997). AKTUÁLNOSŤ PROBLEMATIKY IDENTITY V SÚČASNEJ KULTUROLOGICKEJ REFLEXII IN: OTÁZKY ŽURNALISTIKY. - ROČ. 40, Č. 1 (1997), S. 13-18
- HAWKES, JON, 2001. THE FOURTH PILLAR OF SUSTAINABILITY - CULTURE'S ESSENTIAL ROLE IN PUBLIC PLANNING. COMMON GROUND PUBLISHING PTY LTD, FOR THE CULTURAL DEVELOPMENT NETWORK VICTORIA, ISBN 1 86335 050 0
- PODOBA, JURAJ, 2018. KONTINUITA A IDENTITA V PODMIENKACH SPOLOČNOSTÍ NESKOREJ MODERNITY. IN: IDENTITA SK A INSK - INTERIÉR NA SLOVENSKU, 4.- 5.10.2018, ZBORNÍK Z MEDZIODBOROVEJ DVOJKONFERENCIE. VYDAVATEĽSTVO SPEKTRUM STU, S. 42-49
- SENETT, RICHARD: THE CRAFTSMAN, NEW HAVEN, YALE UNIVERSITY PRESS, 2008
- VYDRA, JOSEF. ÚSTREDIE PRE ĽUDOVÚ A UMELECKÚ VÝROBU IN: BUDUJEME NA ĽUDOVEJ TVORBE, KATALÓG VÝSTAVY, TLAČOVÉ A PROPAGAČNÉ ODDELENIE ÚĽUV V PRAHE, 1949 STR. 8
- WALKER, C. J., 2010. EXPERIENCING FLOW: IS DOING IT TOGETHER BETTER THAN DOING IT ALONE? THE JOURNAL OF POSITIVE PSYCHOLOGY, 5 (1), S. 5-11.
- [HTTP://WWW.BCDLAB.EU/PROJEKTY/IDENTITA-DATABAZA.PDF](http://www.bcdlab.eu/projekty/identita-databaza.pdf)
- [HTTP://WWW.ULUV.SK/SK/WEB/CASOPIS-RUD/ARCHIV/ROK-2001/RUD-022001/VACLAV-KAUTMAN-1922-E28093-1981/](http://www.uluv.sk/sk/web/casopis-rud/archiv/rok-2001/rud-022001/vaclav-kautman-1922-e28093-1981/)
- [HTTPS://100.SCD.SK/DETAIL/720_JULIE-KOVACIKOVA-HOROVA](https://100.scd.sk/detail/720_julie-kovacikova-horova)
- [HTTPS://WWW.SLOV-LEX.SK/PRAVNE-PREDPISY/SK/ZZ/1945/110/](https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/sk/zz/1945/110/)
- [HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=1KMRVDCAKAU&t=205](https://www.youtube.com/watch?v=1KMRVDCAKAU&t=205)

FARBA FASÁD AKO NOSITEĽ IDENTITY - K METODIKE PRÍSTUPU // FACADE COLOUR SCHEMES AND IDENTITY - METHODS OF APPROACH

ANDREA URLAND

ÚSTAV DEJÍN A TEÓRIE ARCHITEKTÚRY A OBNOVY PAMIAŤOK, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

URLANDOVA@FA.STUBA.SK

KAROLINA BIALOBLOCKA

WROCLAW UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, POLAND

KAROLINA.BIALOBLOCKA@GMAIL.COM

Kľúčové slová: farebný charakter, farebná identita v architektúre

Key words: colour character, colour identity in architecture

ABSTRAKT

Príspevok sa zameriava na existujúce poznatky, výskumy a možnosť zmapovania charakteristiky prejavov farebnosti ako zdroja, ktorý môže prispieť k zadefinovaniu regionálnej, resp. miestnej identity. Opiera sa o vhodné overené metodiky na poznanie, vyhodnocovanie a navrhovanie farebnosti najmä v oblasti architektúry a urbanisticko-architektonických kontextov. Prejavy farebnosti sa menia v čase a podmienenosť takýchto zmien, poznanie posunu v oblasti preferovaných farieb umožňuje lepšie pochopiť a predvídať vzťah spoločnosti a ľudí k farbám v rámci ich uplatňovania v oblasti identity. Ťažiskovo sa výskum sústredil na prípadovú štúdiu – mestskú časť Záhorská Bystrica, ul. Československých tankistov, kde farebné mapovanie umožnilo spoznať súčasnú farebnú charakteristiku prostredia, porovnať ho s minulou farebnou identitou ľudových domov a poskytnúť podklad pre úpravy stavu.

ABSTRACT

This contribution offers a study of the existing knowledge, conducted research and possibilities of mapping characteristics of the use of colours – as a contribution to defining regional and/or local identity. It makes use of verified relevant methodologies for studying, evaluating and design of colours especially in architecture and urban-architectural contexts. Colour manifestations change in time and knowledge on the conditioning factors, the shifts in colour characteristics and preferences allows for a better understanding and foreseeing the relationship of the society and individuals to colours and their role within identity. The research focused on the case study of the central street of Czechoslovak Tankists in Zahorska Bystrica, a former village currently part of broader Bratislava. Colour mapping allowed specification of the colour character of the built environment, compare it with the past colour identity of the remnants of vernacular architecture. It offers an objective basis for possible future interventions and modifications with regard to colour schemes and identity.

ÚVOD

Predmetný výskum sa sústreďuje na mapovanie prejavov farebnosti ako súčasť regionálnej, resp. miestnej identity. Prioritne sa zameriava na stavebné dedičstvo a architektonické diela nedávnej minulosti a súčasnosti a využíva možnosť oprieť sa o existujúce skúsenosti a metodiky. Na Slovensku bola vyvinutá metodika pre koncepčné riešenie farebnosti v rámci pamiatkových obnov s dôrazom na nálezový materiál historickej farebnosti a na

krajinné a urbanistické prostredie a súčasný stav historického stavebného fondu – príklady návrhu farebných riešení obnov historických budov a urbanistických priestorov v Banskej Štiavnici, ale aj v Dolnom Kubíne. Táto metodika sa opiera o vybrané osvedčené zahraničné skúsenosti a reaguje na naše špecifické prostredie a potreby. (Urlandová, 1992-2006). Zo zahraničných metodík je vo vzťahu ku skúmaniu farebnej identity relevantná najmä „geografia farebnosti“ (J.P.Lenclos). Užitočné sú aj

škandinávské skúsenosti mapovania tradičnej farebnosti architektúry, ako aj úspešné pokusy o zdokumentovanie farebnosti mesta resp. urbanistických priestorov napr. v centre Ríma (B. Lange), historický vývoj a návrh farebnosti mestskej časti Buda v Budapešti (A. Nemcsics), výskumy a návrhy farebného riešenia pre centrá talianskych miest Turín a ďalších (C.Brino a kol.), mestá Nice, Zurich, či zachytenie farebných charakteristík Saského kraja a jeho kultúry v Nemecku (E.Bendin, A. Mehnert, F.Mehnert).

Farebná identita sa môže prejavovať aj typickými paletami farieb alebo vzťahmi medzi farbami viažucimi sa na celé územie alebo sídlo. Farby a spôsob ich použitia sa stávajú jednoznačným rozpoznávacím znakom, pre ktorý je takýto súbor alebo sídlo známe. Mnohé lokality v Európe typickú farebnosť architektúry považujú za súčasť svojej identity, genia loci a starajú sa o jej zachovanie podporovaním spontánnych ale aj regulovaných postupov. Farebný charakter takýchto obcí, mestských častí, súborov okrem historickej, kultúrnej a ďalších hodnôt, podčiarkuje ich jedinečnosť a atraktivitu.

K SÚČASNÉMU STAVU NA SLOVENSKU

Na Slovensku nie je bežnou praxou osobitne sa zaoberať farebnosťou v oblasti staviteľstva na miestnej či regionálnej úrovni (skúmanie, analýzy, poznanie a následné koncepčné využitie pri posilňovaní resp. podčiarkovaní identity). Minulosť, t.j. obdobie socializmu s prevládajúcimi achromatickými farbami a proces globalizácie s novými produktami a nekonečným výberom farebných možností narušili tradície, ktoré sú dodnes popretierané a často už takmer nepoznané. Mení sa vkus ľudí, ich individuálne nároky a chápanie originality, authenticity.

Autentických farieb povrchov a povrchových úprav objektov je zachovaných už veľmi málo. Mnohé sa stratili v dôsledku prirodzeného starnutia, inde boli úmyselne odstránené a nahradené novými. Z tohto hľadiska majú veľký význam najmä strašie štúdie a výskumné práce, prieskumy, nakoľko mali možnosť zachytiť aj to, čo sa už do dnešných dní nezachovalo. Záznamy o farebnosti u mnohých stavieb tak existujú len v archívoch alebo výskumných správach jednotlivcov. Sú väčšinou slovné popisované, bez doloženia exaktne špecifikovanej farebnosti, preto majú len orientačný charakter. Oprieť sa ešte možno o niektoré čiastkové publikované výskumné práce – napr. farebnosť historických drevených okien (Z.

Ševčíková: Okno – remeslo, technika, umenie. 1990, MSPSOP), tradície výmalby v architektúre vo forme čiastkových informácií ako napr. v Národopisnom atlase, farebnosť architektúry v jednotlivých historických obdobiach u nás (Ševčíková, Haberlandová, 1993). Poznatky sú teda čiastočné, neucelené a rozptýlené po rôznych výskumoch.

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA ZÁHORSKÁ BYSTRICA

Územie, stavby na ňom a okolité prostredie sú často jedinečné a majú osobitnú farebnú charakteristiku. Farebná charakteristika či identita určitého prostredia resp. územia sa dá zistiť a zachytiť metódou farebného mapovania (colour mapping), ktorú vyvinul J.P. Lenclos a následne zdokonalil T. Porter.

Zber informácií prebieha vizuálne, študuje sa farebná „atmoféra“, na ktorú vplyva aj svetlo, prírodné prvky a predovšetkým povrchy stavebných diel, architektúry. Na dokumentáciu je vhodné použiť jeden zo štandardizovaných farebných systémov vizuálneho merania farieb. Okrem vizuálnych meraní in situ je dobré, ak sú k dispozícii sondážne výskumy fasád, prípadne archívne informácie o historických podobách a úpravách fasád z hľadiska materiálov a farebnosti.

Výsledkom farebného mapovania je databáza farebnosti daného prostredia. Zo získaných meraní je možné urobiť analýzy charakteru farebnosti, typických znakov. Keďže ide o objektívne kvantifikované vyjadrenie, je vo väčšine prípadov možné presnejšie stanoviť rozhodujúce znaky farebného charakteru v minulosti, súčasnosti ako aj jeho želanej podoby v budúcnosti. Farebné palety možno zadefinovať pre dané územie v rámci zámeru zachovania farebnej identity skupiny budov, územia a pod. Táto metodika zisťovania farebnej identity skupín budov, prostredí prípadne území bola použitá pre vybranú ucelenú centrálnu časť urbanistického priestoru bývalej obce, dnes mestskej časti primeraného rozsahu.

V Záhorskej Bystrici, mestskej časti Bratislavy, sa študovali materiály a farby využívané v ľudovej architektúre ako aj v súčasných stavebných prejavoch. Zadefinovaním farieb možno dosiahnuť, že obnovy, úpravy ako aj nová výstavba na danom území môže reagovať na kontext a prispievať k identite miesta z hľadiska farebnosti.

Predmetom práce bola ulica Československých tankistov vymedzená prevažne dvojpodlažnými budovami, medzi ktorými sú aj objekty ľudovej architektúry obce z 19. a prvej

polovice 20. storočia. Terénny výskum prebiehal ťažiskovo v októbri a novembri 2018. Nehodnotil tvarový ani objemový charakter budov, ale zameriaval sa čisto na farebnosť. Zo 146 budov bolo možné objektívne zachytiť farebnosť 90 budov (k ostatným nebol možný prístup pre oplotenie a iné obmedzenia). V tejto fáze sa mapovali farby stien.

Zo spracovaného počtu budov malo 66 chromatickú povrchovú úpravu, 15 bolo bielych prípadne takmer achromatických s podtónom a 9 malo prirodzenú farbu omietky v sivej farbe alebo v žltom tóne. Dokumentovanie sa realizovalo v systéme NCS za denného svetla (spolupráca: Karolína Bialoblocka).

Dokumentácia zachytáva zvlášť južnú a zvlášť severnú stranu ulice. Zo starších podkladov boli k dispozícii evidenčné listy pamätihodností mesta Bratislava (MÚOP, 2009), kde sú zaznamenané tri domy – dva na južnej strane ulice (č.74 a č. 106) a jeden na severnej strane ulice (č.43) ako reprezentanti ľudovej architektúry. Na fotodokumentácii majú dva z nich

modrú a jeden žltú fasádu. K samotným farbám domov listy nič neuvádzajú.

Následná analýza získaných údajov o súčasnej farebnosti uličného priestoru priniesla tieto výsledky.

Pre južnú stranu ulice sú typické monochromatické fasády, výnimočne bichromatické. Tóny sú ťažiskovo z prvého kvadrantu NCS kruhu, t.j. od žltého po červený, pričom typické tóny sú širšieho rozptylu, od Y až Y70R. Druhý a tretí kvadrant nie sú zastúpené a vo štvrtom kvadrante sa hodnoty sústreďujú okolo G30Y a G90Y, až po Y. Ide však len o 6 fasád. Odtiaľ sú sústredené v hornom rohu farebného trojuholníka. Sú pre ne typické veľmi nízke obsahy čiernej od 05-15%, ťažiskovo však 10% a výnimočne 20 až 35%. (len 5 fasád) Chromatickosť má rozptyl 05-35%, pričom jednoznačne prevládajú chromatickosť 05 až 20%. V porovnaní so staršou dokumentáciou možno konštatovať, že sa tradičné modré tóny úplne stratili z priečelí na južnej strane ulice (napr. dom č.106).

Obrázok 1 Časť zdokumentovanej farebnosti plôch fasád južnej strany ulice. Karolína Bialoblocka
Figure 1 Facade colour schemes of a part of the Southern street side. Karolína Bialoblocka

Obrázok 2 Časť zdokumentovanej farebnosti plôch fasád severnej strany ulice Karolína Bialoblocka
Figure 2 Facade colour schemes of a part of the Northern street side. Karolína Bialoblocka

Severná strana ulice sa tiež vyznačuje monochromatickými fasádami, výnimočne bichromatickými. Farebné tóny sú z dvoch kvadrantov – prvého a druhého, t.j. Y-R a R-B, pričom za prevládajúce možno označiť tóny v

rozptyle od Y10R až do Y40R, v menšom rozsahu Y65R až Y90R a R75B až R90B. Odtiaľ sú sústredené v úzkom pásme v hornej časti trojuholníka. Obsahy čiernej sa pohybujú od 05-10% a chromatickosť od 05-30%. Asi tri

prípady sa vymykajú z tejto množiny. Na tejto strane bolo možné zdokumentovať menší počet fasád. Uplatňujú sa početnejšie achromatické farby.

Pri porovnaní výsledkov pre obe strany ulice je zrejme, že:

- severná strana je menej pestrá, jednak s výskytom achromatických plôch fasád a jednak s farbami s nižším obsahom čiernej a väčším rozptylom nízkej chromatickosťi. Jej charakteristika je daná tónmi z prvého a druhého kvadrantu. Najvýznamnejším znakom je nízky obsah čiernej – prevláda jednoznačne 05% (potom 10%) a nízka chromatickosť farieb v rovnomernom rozptyle 05-10-20-30%.

- južná strana je pestrejšia, tóny sú z kvadrantov prvého a štvrtého, pričom obsah čiernej je ťažiskovo 10% (potom 05%) a chromatickosť je rovnomerne zastúpená v rozptyle medzi 05-10-20%.

Spoločnými znakmi sú prevaha tónov z prvého kvadrantu, pričom na južnej strane sú to tóny v rozmedzí Y-Y70R (70% rozptyl) a na severnej len Y10R-Y40R (30% rozptyl) a nízky obsah čiernej vo farbách. Chromatickosť je podobná na oboch stranách ulice, t.j. 05-20%. Ojedinele sa vyskytujú vyššie chromatickosťi,

a to okolo 35 resp. 45%

Možno pozorovať prítomnosť achromatických fasád. Čo sa týka tónov, nevyskytuje sa ani jeden príklad z tretieho kvadrantu. Jasne najpočetnejšie sú tóny s obsahom žltej, a to buď spolu s červeným tónom (prevažuje), alebo so zeleným. Pre celú ulicu je typická nízka chromatickosť fasád, 05-20%, v menšom zastúpení 30%, a nízke obsahy čiernej 05-10%.

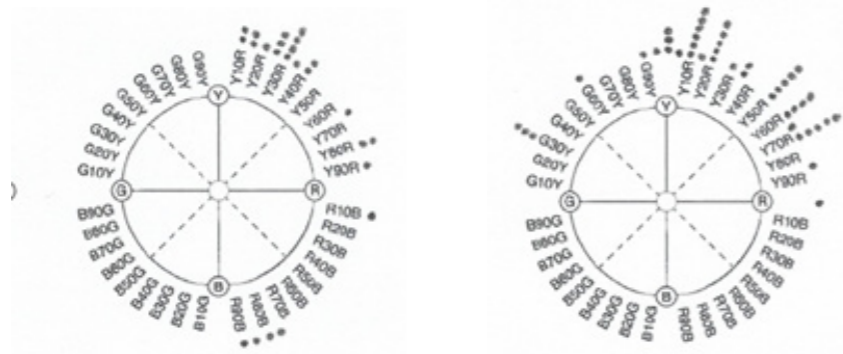
Z dostupných materiálov tiež vyplýva, že pôvodná ľudová architektúra bola farebne iná, doložené príklady ľudových domov preukazujú modrú farbu na uličných fasádach. Táto na dnešných obnovených fasádach nie je uplatňovaná. Priemerná chromatickosť fasád bola pôvodne trochu vyššia.

V porovnaní so záznamami z 90tych rokov 20. storočia – s prvým zachytením farebného charakteru fasád časti ulice v roku 1990. (Urlandová, obr.2) je zrejme, že došlo k posunu od prevládajúcich vyšších obsahov čiernej a nižšej chromatickosťi k zníženiu obsahu čiernej ako aj k posunu v tónoch od modrých k prvému kvadrantu Y-R.

Touto istou metódou v ďalšej fáze treba vyhodnotiť farebnosť striech, okien a dverí, oplotení a prípadne prvky drobnej architektúry a

Obrázok 3 Evidenčné listy pamätihodností mesta Bratislavy, ul. Československých tankistov 106, 74 (južná) a 43 (severná) časť, ľudové domy. Zdroj: muop bratislava .sk 17.9.2009, Zuzana Zvarová, MÚOP
Figure 3 Vernacular houses at No.106, 74(Southern side), Street of Czechoslovak Tankists in Zahorska Bystrica. Listing forms of monuments. Source: muop bratislava .sk 17.9.2009, Zuzana Zvarová, MÚOP

Tauľka 1 Prehľad tónov severnej (vľavo) a južnej (vpravo) strany ulice

Table 1 Overview of the facade hues of the Northern (left) and Southern (right) side of the street

ZÁVER

Mnohé miesta a mestá sa v súčasnosti snažia svoju tradičnú farebnosť a farebnú identitu chrániť, obnovovať a udržiavať. Je to možné, pokiaľ sú známe typické farebné charakteristiky a pokiaľ sa buď spontánne na základe vžitej tradície alebo v inom prípade usmerneniami podporuje. Takto špecifikovaná farebná

charakteristika umožňuje porovnať so stavmi v minulosti a budúcnosti, zisťovať, či sa farebnosť podieľa na tradíciách, kontinuite a identite miesta a vyhodnocovať odchýlky. Umožňuje tiež farebnú koordináciu v prospech vytvorenia atmosféry prostredia a harmónie podľa vstupných informácií a požiadaviek či cieľov.

Príspevok vznikol s podporou projektu APVV 16-0567 Identita SK - spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied.

STU Science City Colour Laboratory

LITERATÚRA

LANCASTER, M. (1996). COLOURSCAPE. LONDON ACADEMIC EDITIONS, P. 63

LENCLOS, J.-P., LENCLOS, D. (1995) LES COULEURS DE L'EUROPE. GEOGRAPHIE DE LA COULEUR. PARIS PUBLICATIONS DU MONITEUR, P. 236.

[HTTP://MUOP.BRATISLAVA.SK/ASSETS/FILE.ASHX?ID_ORG=600176&ID_DOKUMENTY=3983](http://muop.bratislava.sk/assets/file.ashx?id_org=600176&id_dokumenty=3983), 3.11.2019

INTERIÉR 2019//
INTERIOR 2019

DUŠAN KOČLÍK, KATARÍNA MORÁVKOVÁ

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

DUSAN.KOCLIK@STUBA.SK

KATARINA.MORAVKOVA@STUBA.SK

Kľúčové slová: identita, interiér, interiérová škola, interiérová tvorba, kultúrne dedičstvo

Key words: identity, interior, interior school, interior design, cultural heritage

ABSTRAKT

Projekt sa tematicky dotýka málo prebádanej interiérovej tvorby osobností slovenskej architektúry. Je základným výskumom o vzniku a vývoji slovenskej interiérovej školy, priblíži dielo autorov, ktoré je dôležitou súčasťou nášho kultúrneho a duchovného dedičstva. Interiér z oblasti architektúry najrýchlejšie zastaráva morálne, technicky, má veľmi krátku životnosť. V minulosti to boli desaťročia, dnes z dôvodov ekonomických a módných sú to roky, mesiace, kedy dochádza k aktualizácii interiéru. Výskum sme rámcovali na druhú polovicu 20. storočia a súčasnosť. Súčasnú a najbližšiu minulosť je zmapovaná pomerne dôsledne, avšak informácie nie sú sústredené na jednom mieste, preto jedným z cieľov je diela interiérovej tvorby selektovať a následne zostaviť ich databázu.

ABSTRACT

This project examines less researched works of important Slovak architects in the field of interior design. It presents the foundational research on the birth and development of Slovak interior school, describes works of the most eminent figures, which consists an important part of our cultural and spiritual heritage. Architectural interior becomes outdated mostly concerning the moral and technological aspects, its lifespan is very short. In the past it was decades, in present it is for economical and stylish reasons years, months, when the interior is being actualised, often also functionally. The research have so far been oriented towards the second half of the 20th century and the present. The present and the nearest past is mapped comparatively well, though the information is not centralised in one source. Thus one of the goals is to select the interior design works and compile their database.

Projekt predstavuje základný výskum o vývoji a smerovaní slovenskej interiérovej tvorby, ako aj vzniku a vývoji slovenskej interiérovej školy v 20. storočí. Tematicky sa dotýka málo preskúmanej, možno aj zabudnutej tvorby významných osobností slovenskej architektúry od 20. storočia až po súčasnosť. Hlavným cieľom je vytvorenie otvorenej digitálnej databázy, ktorá zhromaždí významné diela interiérovej tvorby. Bude prezentovať diela osobností pôsobiacich v interiérovej tvorbe, ktoré sú dôležitou súčasťou nášho kultúrneho a duchovného dedičstva. Webová stránka s databázou a v budúcnosti aj publikácia, budú výsledkom systematického zberu, mapovania, triedenia a selekcie dochovaných diel, ako aj archívnych dokumentov a projektov 20. storočia až do

súčasnosti. Výskum poskytne komplexný pohľad na architektonickú tvorbu v interiéri na Slovensku, ktorá nebola doteraz ucelene publikovaná.

Architekt a autor mnohých významných interiérov, profesor Vojtech Vilhan, v časopise Projekt 7/1982 spomína výstavu Interiér na Slovensku uskutočnenú v roku 1976, ako prvý pokus sústrediť už skoro nedostupný materiál z mnohých objektov a od mnohých autorov z tejto oblasti architektonickej tvorby. Rovnako ako táto výstava, aj náš projekt má zámer sústrediť fotografické záznamy z rôznych archívov a od autorov projektov interiérov. Podarilo sa nám fotograficky zdokumentovať viaceré priestory, v ktorých zásahy užívateľa

nezmazali autorove zámery, prípadne vďaka nedostatku financií na „rekonštrukciu“ alebo „renováciu“ zostali zachované takmer v pôvodnom stave. Výstava, ktorú spomína prof. VILHAN bola putovná a vzhľadom na vtedajšie mediálne možnosti bola najvhodnejšou prezentáciou pre širokú verejnosť. Vytvorenie webovej databázy sa vzhľadom na aktuálny rozsah zachovaných aj existujúcich diel, dostupnej projektovej dokumentácie, prípadne len pôvodnej fotodokumentácie, ukazuje ako najvhodnejší. Významným okamihom na dianie v interiérovej tvorbe bol vznik oddelenia architektúry pri Odbore inžinierskeho staveiteľstva Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Po príchode profesora J. E. Koulu, ktorý viedol predmety architektonicky vnútorného zariadenia a úžitkových predmetov, na nej vznikali prvé formulácie zásad interiérovej tvorby, ktorá tlmočila predstavy a ciele medzivojnovnej architektonickej avantgardy. Architekt Koula sformoval zásady interiérovej tvorby a v dobrom poznačil všetkých poslucháčov vznikajúcej architektonickej školy na Slovensku. Jeho poučenia sa začali prelínať s novými kritériami, hľadaním výrazových prostriedkov vtedajšieho socialistického realizmu. Poslucháči, budúci architekti začali prejavovať záujem aj o ľudovú architektúru, v ktorej spoznávali jej utilitárnosť, účelovosť objektov aj prvkov, spojenie funkčnosti s krásnom. V tom období sa začínali formulovať princípy interiérovej tvorby ako súčasti komplexného architektonického diela, ale aj ako svojtnej oblasti architektonickej tvorby. V cieľoch, ktoré naznačil profesor Koula pokračovali absolventi v ateliéroch v praxi. Okrem katedier na Fakulte architektúry SVŠT mal významnú úlohu vznik ateliérov so zameraním na interiérovú tvorbu na Vysokej škole výtvarných umení pod vedením profesorov Dušana Kuzmu a Vojtecha Vihana.

Odborná aj laická spoločnosť si uvedomuje význam kvality interiéru ako rozhodujúceho kritéria hodnoty architektonického diela. Objednávka interiéru bola často riešená mimo architektonického diela, s čím sa stretávame veľaokrát aj v súčasnosti. Kvalita realizácie jednotlivých interiérov bola závislá nielen od invenčných schopností a umeleckého vnímania architektov, ale bola výrazne ovplyvnená skromnými realizačnými možnosťami doby. Slabou dostupnosťou vhodných, danému účelu primeraných, variantných materiálov, či už konštrukčných alebo povrchových a samozrejme remeselnou zručnosťou jednotlivých

realizačných zložiek. Realizácia si vyžadovala dlhší čas aj väčšiu námahu. Absencia dostupnosti kvalitných typových prvkov a mobiliáru na trhu v časech socializmu mala aj isté pozitíva. Autori interiérov museli jednotlivé časti riešiť ako atypické detaily, čím prvky mobiliáru, časti stavebného interiéru aj celé priestory získavali kvalitu až umeleckého diela. Podhľad, osvetlenie, obklady stien, prvky sedenia, barové a obslužné pulty, sa realizačne riešili v spolupráci s umeleckými sklármi a dielňami umeleckých remesiel, ktoré boli zárukou kvalitne zrealizovaného konečného výrobku. Niekedy sa podarilo autorom skĺbiť použitie dostupného sortimentu s individuálne navrhnutými prvkami v priestoroch, ktoré si svojou vážnosťou zdôraznenie vyžadovali. V 70-tych rokoch sa začína používať termín „vložená architektúra“ alebo „vložený interiér“, nie vždy s pozitívnym chápaním. Pri rekonštrukciách niektorých budov sa postupovalo, zjednodušene povedané, dvomi smermi. Buď sa použili nové tvary, súčasné materiály s rešpektom k danému priestoru alebo naopak prvky a materiály s charakterom historizmu, reminiscencie. K ideálnemu stavu dochádzalo pri symbióze architektúry objektu a interiéru, keď interiér svojou kvalitou neprevyšoval úroveň architektúry a naopak.

Zaujímavý príklad zo zahraničia, ktorý ilustruje podobný výskum v oblasti architektúry, hoci zameraný širšie môžeme uviesť prípad z USA, kde je podobný výskum inštitucionalizovaný a existuje oficiálny štátny orgán „Americký národný register historických miest“ (U.S. National Register of Historic Places). Tento register obsahuje a klasifikuje rôzne typy architektúry na území USA. Eviduje viac ako 40 štandardných štýlov, ktoré majú často len jednu, niekedy viac spoločných vlastností, prípadne majú množstvo spoločných presahov, čiže vo výsledku kategorizuje tisíce konkrétnych architektonických diel v spoločných skupinách a podskupinách. Príklad zo Spojených štátov je vhodný aj v tom, že architektonická história USA sa začala písať až v 16. storočí, čo je v porovnaní, napríklad s Európou, časovo krátky úsek. O to dôležitejšia je existencia registra a snaha zachovať čo najviac diel, dokonca aj takých, ktoré by sme u nás možno ani nepovažovali za historicky významné. Register sa však nešpecializuje na záznam čisto interiérovej architektúry, ale mapuje všetky dôležité historické miesta. Hoci územie Slovenska má svoju minulosť z čias Uhorska a Rakúsko-Uhorska, pre samostatné Slovensko je dôležité chrániť

dôležité historické miesta podobne ako pre USA, pretože ich tiež nemáme mnoho. Túto úlohu u nás plní Pamiatkový úrad Slovenskej Republiky, ktorý ale samostatnú kategóriu Interiéru ako pamiatky neuvádza. Z Európy uvidíme príklad orgánu pod názvom Britský inštitút interiérového dizajnu (BIID - The British Institute Of Interior Design), ktorý je najvýznamnejšou profesionálnou organizáciou pre dizajnérov interiérov v Spojenom kráľovstve. Organizácia bola založená v roku 1966 ako združenie interiérových dekoratórov a dizajnérov (IDDA). V roku 2001 sa IDDA zlúčila s globálne uznávanou medzinárodnou asociáciou Interior Design Association UK Chapter (IIDA), ktorá vytvorila Britskú asociáciu dizajnu interiérov (BIDA - British Interior Design Association). Štátny tajomník uznal BIDA ako najvýznamnejší orgán v tejto oblasti v roku 2009 a udelil mu štatút inštitútu, takže sa stal britským inštitútom pre vnútorný dizajn. Od roku 2013 používa skratku BIID. Inštitúcia má charakter komory a má predovšetkým garantovať profesionalitu interiérových dizajnérov a samozrejme registruje a zaznamenáva diela svojich členov. Na veľmi podobných princípoch fungujú aj ďalšie združenia európskych štátov, napríklad Združenie interiérových dizajnérov Nemecka (Bund Deutscher Innenarchitekten - BDIA), Talianske združenie interiérových dizajnérov (Associazione Italiana Progettisti di Interni - AIPI) alebo Francúzska rada pre interiérových architektov (Le Conseil Français des Architectes d'Intérieur - CFAI) a ďalšie. Príklady týchto inštitúcií uvádzame ako porovnanie prístupu v iných štátoch, kde je interiér už chápaný ako autonómna kategória a nie len krátkodobá súčasť architektúry či dizajnu. Tieto oficiálne štátom podporované inštitúcie fungujú ako odborný garant svojich členov, čo znamená ochranu pre zákazníka a zároveň vysoký kredit interiérovým architektom a dizajnérom a celého odboru interiéru. U nás takáto ochrana neexistuje, čo v praxi znamená, že interiérovú tvorbu môže vykonávať ktokoľvek. A predovšetkým, nijaká legislatíva nechráni interiér ako samostatné dielo ako je to napríklad v architektúre, kedy každá zmena musí byť odobrená pôvodným autorom. Téma interiér sa zvyčajne nesprievádza komplexne a samostatne, bez nadväznosti na architektúru. Interiér z oblasti architektúry asi najrýchlejšie zastaráva, morálne, technicky, z dôvodu opotrebovania a preto má veľmi krátku životnosť. V minulosti sme mohli hovoriť o desaťročiach, dnes z dôvodov ekonomických a módných hovoríme o rokoch / mesiacoch,

kedy je nutné vykonať aktualizáciu interiéru, častokrát aj funkčnú. Samozrejme súvisí to aj s tým, že architektúra dneška je pomerne často iba škrupina, ktorá obaľuje voľný priestor, do ktorého môžeme vložiť akúkoľvek funkčnú náplň. Zaujímavé však je, že stavby kde je náplň typologicky striktná a ku správne fungovaniu ani nedovoľuje „nekonečný“ počet alternatív zariadenia, sa dnes u nás takmer ani nestavajú. Kedy ste počuli že bola postavená nová pošta, požiarna zbrojnica, alebo dom smútku? Na jednej strane sa nám množstvo historických interiérov zo sféry bytovej a komerčnej skoro vôbec nezachovalo, na strane druhej nachádzame práve v stavbách so špecifickým zameraním a vo vlastníctve štátu pomerne dochované pôvodné realizácie na rôznej úrovni kvality. Interiérové diela z minulosti sa zachovali vo veľmi malom množstve, prípadne len ich časti. Hoci mohli byť aj integrálnou súčasťou architektonického riešenia, nepovažovali sa za hodnotné, alebo už nedostačovali požiadavkám a tak sme stratili skoro celé 20. storočie vývoja interiéru na Slovensku. Po roku 2000 s nástupom internetu sa stav informovanosti a možnosti archivácie, ukladania informácií zmenil a zaznamenávanie funguje, dá sa povedať, dokonale. Dnes dokonca skôr hrozí, že sa výskumník stratí v informačnom balaste.

Doterajšie výsledky výskumu nám určili niekoľko smerov do ktorých môžeme interiéry kategorizovať. Prvou skupinou je interiér ako integrálna súčasť architektúry, čo znamená, že hovoríme skôr o interiéri stavebnom, ktorý je z väčšej časti neoddeliteľne spojený so stavbou [1.]. Druhou je interiér autonómny či autentický,

Obrázok 1: Interiér ako neoddeliteľná súčasť architektúry. Hotel Junior CKM, Bratislava; autori stavby: D. Bystrický, I. Ďurdiak; autori interiérov: I. Slameň, B. Somora, C. Rovňák a M. Uher. Rok kolaudácie 1982. Foto Tibor Škandík
Figure 1: Interior as an integral part of architecture. Hotel Junior CKM, Bratislava; authors: D. Bystrický, I. Ďurdiak; authors of interiors: I. Slameň, B. Somora, C. Rovňák and M. Uher. Year of building approval 1982. Photo by Tibor Škandík

ktorému stavba určuje priestor, ale ide o vloženú funkciu ktorej dizajn častokrát ignoruje charakter a vzhľad stavby [2.]. Treťou sú interiéry občianskych stavieb ktoré

Obrázok 2: Vložený interiér. Sobášna sieň Zichyho paláca v Bratislave. Autori interiéru Rastislav Janák, Oľga Janáková, Anna Tomašáková. Rok kolaudácie 1990. Foto Dušan Kočlík.
Figure 2: Embedded interior. Marriage Hall of Zichy Palace in Bratislava. The authors of the interior Rastislav Janák, Oľga Janáková, Anna Tomašáková. Year of approval 1990. Photo Dušan Kočlík.

sa nám zachovali ako dedičstvo socializmu a často krát ponúkajú do väčšej či menšej miery zachované a kvalitatívne vysoké, na dnešné pomery cenovo náročné, takmer nerealizovateľné riešenia [3.]. Osvedčilo sa nám výskum metodicky zame-

Obrázok 3: Zachovaný unikátny interiér novej budovy Matica Slovenskej, dnes Slovenskej národnej knižnice v Martine. Architekti stavby Dušan Kuzma a Antón Cimmermann. Autori interiéru Gabriéla Cimmermannová a Vojtech Vilhan. Rok kolaudácie 1975. Foto Dušan Kočlík.

Figure 3: Preserved unique interior of the new building Matica Slovenska, now Slovak National Library in Martin. Architects of the building Dušan Kuzma and Antón Cimmermann. Interior designers Gabriéla Cimmermannová and Vojtech Vilhan. Year of acceptance 1975. Photo Dušan Kočlík.

rať predovšetkým na druhú polovicu 20. storočia a na súčasnosť. Súčasná a najbližšia minulosť je pomerne ľahko dostupná, avšak informácie nie sú prístupné na jednom mieste. Staršie diela sme vymedzili iba približne do 50. rokov 20. storočia, pretože sa nám pomer-

ne dobre darí komunikovať so žijúcimi autorami a v mnohých prípadoch sme získali prístup k ich archívom a informáciám. Prvá polovica 20. stor. sa pravdepodobne nachádza už iba v archívoch a dobových periodikách a dostupnosť informácií už bude stále približne na rovnakej úrovni obtiažnosti. Zvolili sme stratégiu uverejňovať iba interiéry a autorov, ktorých diela boli napríklad ocenené, prípadne publikované v relevantných časopisoch (cena Cezar, časopisy Arch, Projekt, Knižné publikácie, monografie). Takto sme dosiahli chronológiu pri mapovaní a tiež sú tieto diela spoľahlivým recenzovaným prehľadom vývoja skúmanej oblasti. súčasne nám obmedzená selekcia produkuje chybu, vtedy ak nám cez pomyselné sito prepádajú možno originálne a hodnotné diela, ktoré môžeme poznať hoci neboli nikdy publikované a ocenené a do databázy sa nedostanú. Nedá sa vylúčiť, že ich zaradíme v budúcej fáze výskumu. Veľmi striktno sa tiež zameriavame na interiérovú tvorbu a preto sa môže stať, že aj významní architekti do databázy nebudú zaradení v prípade, že interiér bol v ich tvorbe iba okrajovou záležitosťou.

Dnes možno tvrdiť, že nielen nedostatok finančných prostriedkov, ale aj určitá úcta ku kvalite existujúcich diel je dôvodom, že aj v súčasnosti môžeme, síce už len ojedinele,

ru, často zámerne nechajú priestory chátrať a korektná renovácia je zamenená nevhodnými úpravami, prípadne kompletnou rekonštrukciou bez zachovania akýchkoľvek prvkov, až deštrukciou. Častokrát nový alebo tzv. vynovený interiér nedosahuje ani zlomok úrovne toho pôvodného. Aj interiér, a dovolíme si tvrdiť, že jeho veľmi špecifická podoba, ktorú

tvorili slovenskí architekti je súčasťou kultúrneho dedičstva. Je preto dôležité sa snažiť o jeho ochranu, aj keď v mnohých prípadoch už iba o archiváciu, či záznam rôznych tlačovín a výkresov.

Literatúra:

1. BAHNA, Ján: Tak bežal čas, Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 2014, ISBN 978-80-88757-88-7
2. ČERNO, Peter: Interiér na Slovensku. Projekt 2-3/204 - 205/ 77, str. 3-7, Vyd. Obzor, r. 1977
3. VILHAN Vojtech: Konceptia interiérovej tvorby na Slovensku v poslednom období. Projekt 7/259/ 82, str. 3-7, Vyd. Obzor, r. 1982
4. VILHAN Vojtech: O interiéri, výstavnickej tvorbe a designe v architektúre: Projekt 5/267/83, str. 49, Vyd. Obzor, r. 1983

Elektronické zdroje:

<https://biid.org.uk/>
<https://bdia.de/>
<http://www.aipi.it>
<http://www.cfai.fr/>
<https://www.nps.gov/subjects/nationalregister/what-is-the-national-register.htm>

KONŠTRUKČNÝ SPOJ AKO PRIDANÁ ESTETICKÁ HODNOTA// WOOD JOINT AS AN ADDED AESTHETIC VALUE

TATIANA LESAJOVÁ, PETER DANIEL

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

TANALESAJOVA@GMAIL.COM

PETER.DANIEL@STUBA.SK

Kľúčové slová:

Key words:

ABSTRAKT

Konštrukčné spoje dreva nemajú len utilitárnu funkciu, no nepochybne sa podieľajú aj na celkovom vzhľade produktu. Skúmanie preferencií drevených konštrukčných spojov z vizuálneho hľadiska bolo realizované na troch samostatných výskumoch. Ich výsledky preukázali, že priznané spoje majú miesto v súčasnom dizajne, no ich preferencia respondentmi je významne ovplyvňovaná práve ich formou. Modernosť, respektíve tvarová originalita, je žiadanejšia oproti tradičným, formálne známym spojom. Posledný, štvrtý výskum, porovnáva dva spoje – doteraz medzi respondentmi najobľúbenejší, pokosový spoj a originálny konštrukčný spoj. Oba spoje boli, pri hodnotení, súčasťou reálneho produktu – komody. Ako sa preukázalo, originálny spoj zvýšil hodnotu produktu z viacerých subjektívnych hľadísk rozhodujúcich o celkovej preferencii produktu.

ABSTRACT

Woodworking joints not only have a utilitarian function, but are also undoubtedly involved in the overall appearance of the product. The visual examination of the preferences of woodworking joints was carried out on three separate studies. Their results showed that the visible joints are part of the contemporary design, but their preference by the respondents is significantly influenced by their form. Modern shape and originality is more desirable than traditional, well-known joints. The last, fourth study, compares two joints – the simple miter joint – yet the most popular among the respondents and the original structural joint. Both joints were, in the evaluation, part of the real product – chest of drawers. As has been shown, the original visible joint has increased the subjective value of the product which is an important part in overall preference of the product.

ÚVOD

Dnes je opäť vidieť snahu navrátiť jedinečnosť výrobkom práve oživovaním remesla. Skúmaním tradičných konštrukčných spojov sa otvárajú nové možnosti ich uplatnenia, mnohé z nich sa dnes reprodukujú aj za pomoci moderných technológií [1], ale tiež sú aj inšpiráciou pre vznik nových dizajnov. Pritom je veľmi dôležité, aby sa v dizajne, i takom, ktorý istým spôsobom odkazuje či nadväzuje na tradíciu, pristupovalo k navrhovaniu s dôrazom na aktuálnosť výrobku.

„Remeslo nie je potrebné zakonzervovať v zmysle tradičných technologických postupov a tradičných foriem, dizajn môže byť významným spojovacím článkom remeselnej a prie-

myselnej výroby. Remeslo je teda potrebné inovovať dizajnom, inak sa prestane vyvíjať.“ [2]

Individualita, unikát – tieto pojmy zostávajú atraktívne aj v dnešnej uponáhľanej spoločnosti a preto existuje priestor s nimi pracovať. Samozrejme, unikátny produkt nevzniká pre masu, ale isto si nájde svojho zákazníka. Dobrý, aktuálny dizajn má potenciál vytvárať nové hodnoty a pozitívny „vzťah“ medzi produktom a jeho užívateľom a vytvára pridanú hodnotu – emóciu.

VÝSKUMY

Ako teda pristupovať k navrhovaniu nových konštrukcií? Čo dnes ľudia považujú za vizuálne príťažlivé a do akej miery sú pre nich dôležité kvalitatívne stránky produktu, respektíve spojov? Na tieto otázky odpovedajú štyri výskumy, ktoré obsahovo nadväzujú na výsledky staršieho výskumu pod názvom Spoj ako dekór [3], ktoré sa zaoberali vizuálnym komfortom a boli realizované prostredníctvom dotazníkov. V poradí tretí výskum zároveň porovnáva názory respondentov Slovenska s referenčnou vzorkou zahraničných respondentov. Na to, aby bolo možné zistiť, či respondenti preferujú jedinečné spoje, ktoré sú viditeľné a aký je ich názor na ne v otázkach dôvery v konštrukciu a iné vlastnosti, bolo nevyhnutné vybrať typických zástupcov spojov.

VÝSKUM Č. 1

V prvej fáze výskumu bolo dôležité zistiť, či respondenti z hľadiska estetiky, funkčnosti a haptiky preferujú vizuálne priznané spoje dreva pred skrytými, pričom hypotéza bola formulovaná nasledovne: „Ľudia preferujú viditeľné drevené spoje pred skrytými“.

Pre potreby výskumu boli teda skonštruované tri zhodné stolčeky, ktoré sa líšia iba v spôsobe spájania dielcov. Stolčeky boli označené ako A, B a C, pričom je možné ich charakterizovať nasledovne: Stolček A spoj na pokos – skrytý, bez viditeľného previazania prvkov (Obr. 1); Stolček B s rybinovým spojom s tradičnou geometriou (Obr. 2); Stolček C so spojom na tupo s viditeľnými spájacími prvkami – kolíkmi (Obr. 3).

Odhalený spoj, ktorý vo výskume reprezentoval rybinový spoj, ľudia jednoznačne preferujú v otázke pevnosti konštrukcie. Z odpovedí 55 respondentov získal Stolček B dôveru až 78% ľudí, v rámci otázky zameranej na haptiku väčšina respondentov opäť volila rovnaký spoj – konkrétne 44% respondentov. Haptika spoja hrá pritom významnú úlohu pri posudzovaní komfortu.

Po vizuálnej stránke respondenti siahali po jednoduchosti, až 73% si vybralo Stolček A. Klasický rybinový spoj – Stolček B získal vizuálnu preferenciu 25,5% respondentov. V otvorenej otázke sa viacerí vyjadrili, že rybinový spoj vnímajú ako staromódny, no zároveň načrtli, že ich preferencia danej kategórie spojov sa môže zmeniť so zmenou spoja, ktorý ju reprezentuje. Niektorí tiež poznamenali, že vyho-

tovenie rybinového spoja z biodosky nepovažujú za vhodné, pretože jej výrazná kresba a viditeľné jadro na hrane popierajú možnosť spoja vyniknúť. Za vizuálne nezaujímavý vyhodnotili respondenti spoj kolíkom, respektíve Stolček C, ktorý získal iba 1,8%.

Hypotéza prvého výskumu sa potvrdila. Ľudia preferujú odhalené konštrukcie so vzájomným prienikom – konkrétne z dvoch skúmaných hľadísk z troch. Či môžu mať takéto konštrukcie prvenstvo i z vizuálneho hľadiska, bolo overené v ďalších výskumoch.

Obrázok 1 Stolček A
Figure 1 Stool A

Obrázok 2 Stolček B
Figure 2 Stool B

Obrázok 3 Stolček C
Figure 3 Stool C

VÝSKUM Č. 2

V rámci výskumu č. 1 sa ukázalo, že napriek tomu, že preferencia odhaleného spoja je jednoznačná, respondenti ho preferujú z konštrukčného a haptického hľadiska, výskum č. 2, s rovnakým počtom respondentov – 55, zase ukázal, že pri rozhodovaní o kúpe produktu u väčšiny respondentov – až 60,5% zohráva rolu vizuálna preferencia.

V rámci druhého výskumu bol počet spojov, o ktorých dotazník pojednával, zredukovaný na dvoch zástupcov hlavných kategórií – skrytý a viditeľný spoj. Tieto kategórie zároveň, podľa výsledkov predošlého dotazníka, vyšli ako najúspešnejšie po vizuálnej stránke. Stále

však bolo potrebné pracovať s otázkou, či je spoj s viditeľným prienikom, pri jeho tvarovej modifikácii, konkurencieschopný minimalistickému pokosovému spoju. Hypotéza bola formulovaná nasledovne: „Zmena spoja, ktorý reprezentuje skupinu odhalených spojov za iný, tvarovo modernejší, zmení rozhodovanie respondentov o vizuálnej príťažlivosti v prospech tejto skupiny.“

Kategória skrytého spoja zostala pre úspech v minulom výskume zastúpená opäť rovna-

kým pokosovým spojom – v dotazníku č.2 nazvaný Spoj A (Obr. 4), kategória s viditeľným spojom bola zastúpená ozubovým spojom s rovnobežnými čapmi, ktorý je prakticky variáciou rybinového spoja z predošlého výskumu – Spoj B (Obr. 5). Oba boli vyhotovené z masívnych drevených dosiek s jemnejšou kresbou ako pri predošlom výskume, tentokrát iba ako rohový spoj dvoch dosiek, nie ako stolík, aby pozornosť respondentov bola zacielená iba na dizajn spoja.

Obrázok 4 Spoj A
Figure 4 Joint A

Obrázok 5 Spoj B
Figure 5 Joint B

Podľa výsledkov dotazníka, sa respondenti po modifikácii spoja čiastočne zbavili opísaného pocitu staromódnosti a jeho vizuálna preferencia stúpila na 41,8%. To potvrdzuje, že na výbere spoja, jeho dizajne a materiálom prevedení výrazne záleží. Ozubový spoj vďaka kolmým čapom pôsobil na ľudí jednoduchšie či modernejšie a napriek tomu, že neprinesol v rámci dizajnu oproti predošlému rybinovému spojovi prakticky nič progresívne, v očiach respondentov výrazne stúpol po vizuálnej stránke.

Z hľadiska konštrukcie a haptiky druhý dotazník iba potvrdil výsledky toho predošlého – preferenciu viditeľného spoja. Až 90,9% respondentov dôveruje konštrukčnej kvalite ozubového spoja, 70,9% respondentov ho preferuje aj z hľadiska haptiky.

VÝSKUM Č. 3

Tretí výskum porovnáva názory respondentov Slovenska s referenčnou vzorkou zahraničných – nemeckých, rakúskych a švajčiarskych respondentov. Toto porovnanie je zaujímavé najmä z pohľadu rozdielu vývoja remesla v krajinách, kde práca s drevom mala kontinuálny vývoj oproti Slovensku, kde bol vývoj na dlhé desaťročia prerušený.

Význam opakovaného preverovania vizuálnej preferencie potvrdili i výsledky tretieho výskumu. Podľa neho si 92% slovenských respondentov a 82,5% zahraničných respondentov myslí, že konštrukčný spoj má potenciál vizuálne vylepšiť produkt. Výskum č. 3 bol opäť

zameraný na vizuálnu preferenciu skrytých a odhalených spojov.

Hypotéza pre tretí výskum, ktorého sa zúčastnilo 125 respondentov zo Slovenska, bola formulovaná podľa výsledkov výskumu č. 2, respektíve rozdielov vo výsledkoch výskumov č. 1 a 2: „Na základe výberu tvarovo originálnych spojov, ktoré reprezentujú skupinu viditeľných spojov, preferencia tejto skupiny oproti predošlým výskumom narastie“.

Vo výskume č. 3 bola kategória odhalených spojov zastúpená až dvoma spojmi – unikátnymi konštrukciami navrhnutými pre daný výskum. Spoj B (Obr. 7), ako je v dotazníku č. 3 nazvaný, je spoj so subtílnou geometriou, spoj C (Obr. 8) s rytmicky opakovaným oblúkom je vizuálne výraznejší. Kategória v hodnotení opäť stojí proti jednoduchému a elegantnému spojovi na pokos – Spoj A (Obr. 6).

Obrázok 6 Spoj A
Figure 6 Joint A

Obrázok 7 Spoj B
Figure 7 Joint B

Obrázok 8 Spoj C
Figure 8 Joint C

Respondenti opäť zvolili pokosový spoj z ponúkaných troch spojov za víťaza po vizuálnej stránke, no tentokrát s 39,29%. Druhý v poradí sa umiestnil výrazný spoj s oblúkmi – spoj C s 32,2%, za spoj B – hlasovalo najmenej – 28,5% respondentov. Je zrejme, že percentá, ktoré hovoria o vizuálnej preferencii spojov reprezentujúcich skupinu s odhaleným prienikom dielcov, sa výmenou za tvarovo atraktívnejšie takmer blížia k obľúbenému pokosovému spojovi.

Ak tento výsledok porovnáme s prvým prieskumom, kde proti sebe taktiež stáli tri spoje a pokosový spoj získal väčšinu hlasov respondentov – až 73%, je tento výsledok kľúčovou informáciou o nahliadaní ľudí na spoj po vizuálnej stránke.

Pre porovnanie trendov bol rovnaký dotazník realizovaný i v zahraničí na referenčnej vzorke štyridsiatich respondentov z Nemecka, Rakúska a Švajčiarska. Tieto krajiny boli vytypované na základe pretrvávajúcej tradície práce s drevom, zároveň však i na základe vysokej úrovne súčasnej architektúry a dizajnu, ktoré často preberajú tradičné znaky a využívajú ich ako nosné prvky návrhov – medzi nimi i konštrukčné spoje. Tieto fakty pomohli pri

formulovaní hypotézy pre dotazník zahraničných respondentov: „Na základe kontinuálnej tradície práce s drevom krajín zahrnutých do výskumu, budú respondenti viditeľné spoje hodnotiť pozitívnejšie po vizuálnej stránke ako slovenskí respondenti“.

Po vyhodnotení sa hypotéza síce potvrdila, ale preferencia viditeľných spojov však nie je výrazne väčšia ako pri slovenskom výskume. Napriek nevelkému rozdielu vo výsledkoch, pokosový spoj A (35,5%) a originálny spoj C (35,2%) tentokrát získali takmer identické umiestnenie.

Okrem vyhodnocovania vizuálnej preferencie spojov mali respondenti za úlohu priradiť dané spoje do vybraných prostredí (Obr. 9), do ktorého sa podľa ich názoru charakterom hodia. Prostredia boli vybrané ako progresívni reprezentanti súčasných interiérových štýlov na Slovensku – minimalistický, vidiecky, škandinávsky a vintage. Výsledky slovenského výskumu a zahraničnej referenčnej

vzorky sa takmer zhodovali. Pokosový spoj respondenti jednoznačne umiestňovali do minimalistických prostredí a novonavrhovateľný spoj C umiestňovali najmä do moderného vidieckeho prostredia a v druhom rade i do prostredia vintage s tradičnou materialitou. Tento výsledok upozorňuje na fakt, že väčšina respondentov vníma odhalené ako odkaz na tradicionalizmus, no zároveň ho pozitívne prijímajú v súčasnom dizajne, ale naviazanom na tradičné prostredie. Je potrebné však poznamenať, že všetky fázy výskumu boli realizované najmä s respondentmi, ktorí žijú v mestách, kde je v súčasnosti silným trendom minimalistický interiér. Podľa výskumu č. 3 si respondenti myslia, že do minimalistického prostredia patria výrobky s minimalistickými spojmi a aj to môže byť dôvodom, prečo veľké množstvo respondentov zvolilo pokosový spoj za vizuálne najatraktívnejší. Tak, ako je spoj naviazaný na prostredie, tak je prostredie naviazané na aktuálny trend.

Interiér 1

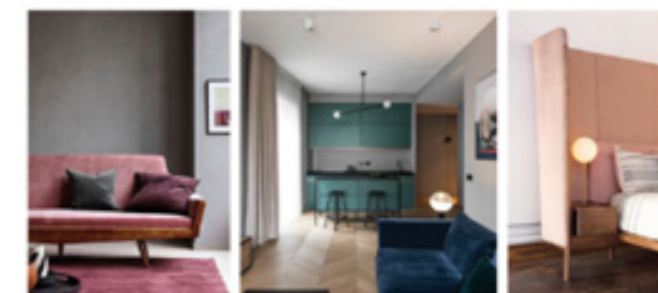
Interiér 3

Interiér 2

Interiér 4

Obrázok 9 Prostredia vyobrazené v slovenskom i zahraničnom dotazníku
Figure 9 Environments from the Slovak and foreign questionnaire

VÝSKUM Č. 4

Počas troch výskumov sa upravovaním viditeľného spoja podľa preferencií respondentov – na modernejší a tvarovo originálny podarilo dosiahnuť takmer rovnakú vizuálnu preferenciu výsledného oblúčikového spoja (vo výskume č. 3 – Spoj C) a respondentmi obľúbeného pokosového spoja.

V poslednom výskume – výskume č. 4, ktorého sa zúčastnilo 106 respondentov zo Slovenska, bolo zisťované, aká bude vizuálna pre-

ferencia výrobkov, ktoré tieto dva obľúbené spoje využívajú a akú ďalšiu hodnotu vďaka nim produkt získa. Hypotéza bola definovaná nasledovne: viditeľný konštrukčný spoj zhodnocuje výrobok na viacerých úrovniach – na vizuálnej i emočnej – vo väčšej miere ako spoj skrytý.

Pre posledný dotazníkový výskum bola navrhnutá a vyrobená komoda, ktorej zásuvky boli konštruované prostredníctvom viditeľného oblúčikového spoja – jeho použitie malo významnú dekoratívnu funkciu, spoj bol hlav-

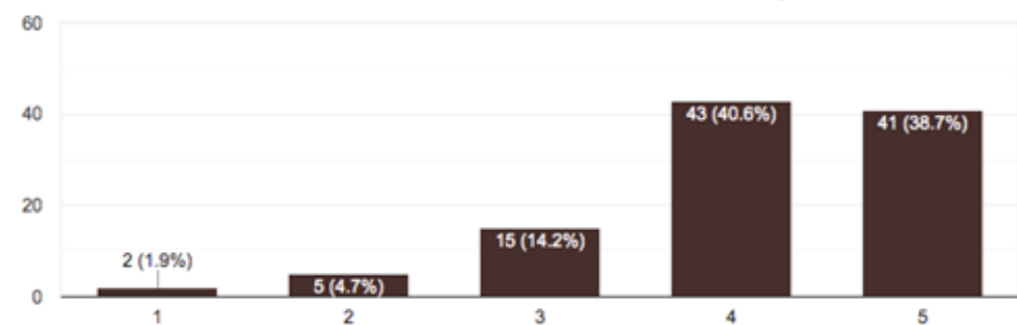
ným prvkom dizajnu. Komoda s viditeľným ozdobným spojom – Komoda A (Obr. 10), bola

porovnávaná s identickou komodou – Komoda B (Obr. 11), ktorá však využívala skrytý – pokosový spoj.

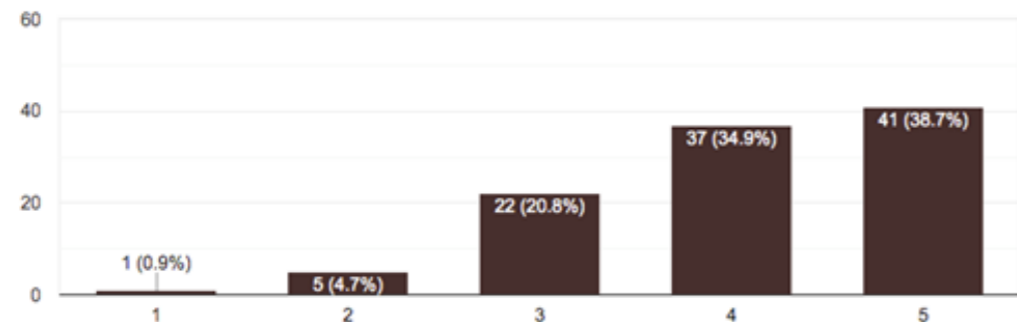

Obrázok 10 Komoda A
Figure 10 Chest of drawers A

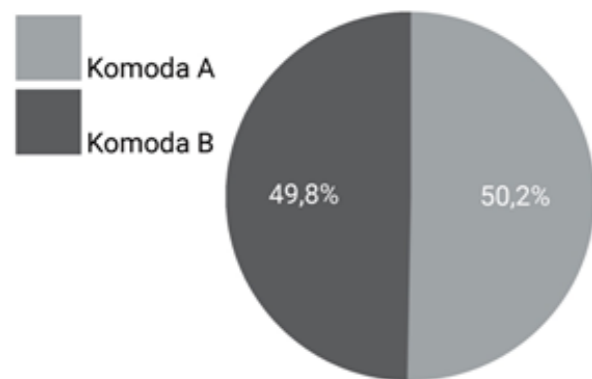
Obrázok 11 Komoda B
Figure 11 Chest of drawers B

Obrázok 12 Komoda A, bodové hodnotenie respondentov miery vizuálnej preferencie (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 12 Chest of drawers A, point evaluation – visual preference of the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

Obrázok 13 Komoda B, bodové hodnotenie respondentov miery vizuálnej preferencie (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 13 Chest of drawers B, point evaluation – visual preference of the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

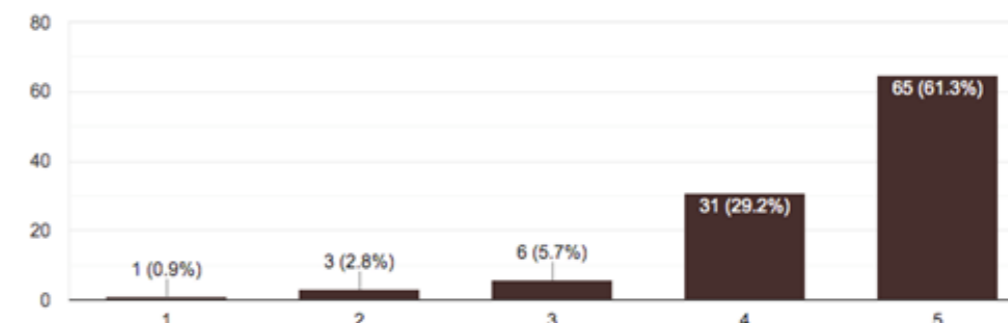

Obrázok 14 Komoda A, B vizuálna preferencia respondentov
Figure 14 Chest of drawers A, B, visual preference of the respondents

Okrem vizuálnej preferencie (Obr. 12, Obr. 13 a Obr. 14) boli vyhodnocované i emócie a vlastnosti, ktoré respondentom hodnotené objekty spôsobujú, evokujú. Z výsledkov je zrejmé, že Komoda A s ozdobným spojom vyvoláva väčšiu interakciu s respondentom založenú na emóciách ako Komoda B bez viditeľného spoja.

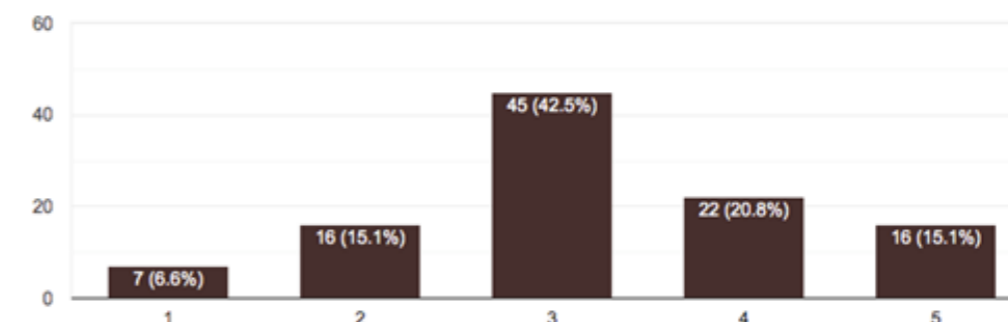
Až 61,3% respondentov ohodnotilo Komodu A ako zaujímavú najvyšším počtom bodov na

stupnici a dokopy získala až 89,4% celkového možného bodového počtu, pričom Komoda B získala iba 64,5%, presné bodové ohodnotenie komôd je možné vidieť na Obr. 15 a Obr. 16. Ak tieto dva výsledky z bodových stupnic porovnáme v jednom grafe – Komoda A v ňom obsadila 58,1% a Komoda B 41,9% (Obr. 17), čo predstavuje najväčší rozdiel vo výsledkoch v porovnaní dvoch komôd v rámci jednotlivých otázok dotazníka.

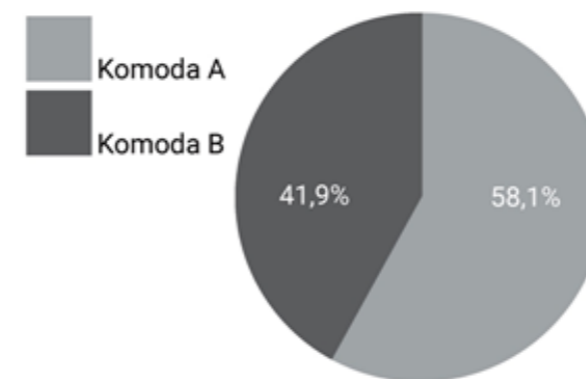
Obrázok 15 Komoda A, bodové hodnotenie respondentov miery zaujímavosti (1 – najmenej, 5 – najviac)

Figure 15 Chest of drawers A, point evaluation – level of interest by the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

Obrázok 16 Komoda B, bodové hodnotenie respondentov miery zaujímavosti (1 – najmenej, 5 – najviac)

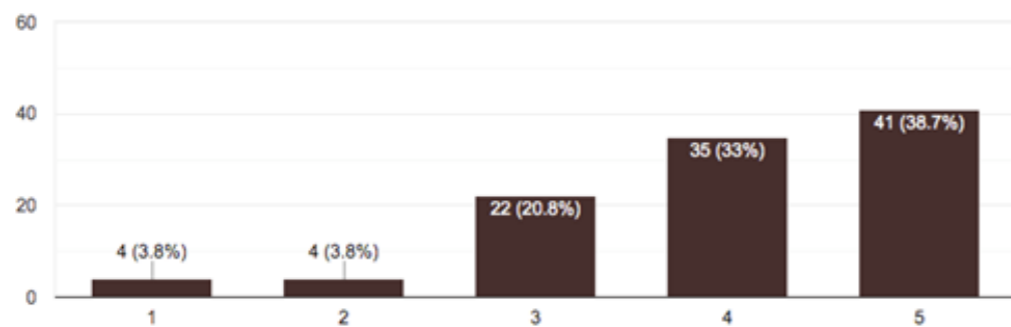
Figure 16 Chest of drawers B, point evaluation – level of interest by the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

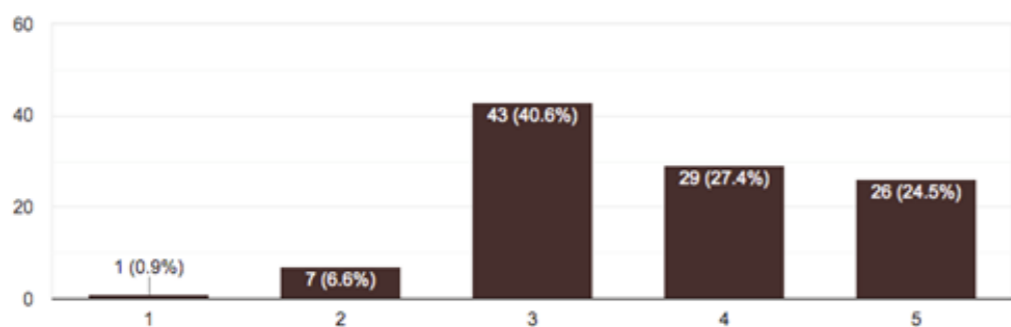
Obrázok 17 Komoda A, B porovnanie vlastností – zaujímavosť
Figure 17 Chest of drawers A, B, interest preference of the respondents

Pozitívne emócie – radosť pociťovali respondenti s Komodou A na 79,8%, pri Komode B bol výsledok o čosi nižší – 73,6 %. Rozloženie bodového hlasovania je možné vidieť na Obr. 18 a Obr. 19, porovnanie komôd, respektíve intenzitu pozitívnych emócií, ktoré komody vyvolávajú je možné vidieť v jednom grafe na

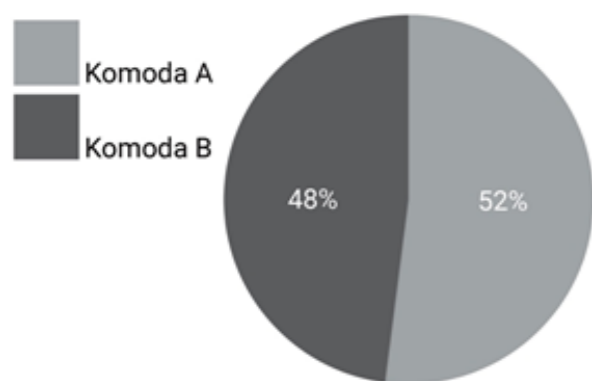
Obr. 20. Hodnotené emócie sa čiastočne podieľajú na tvorbe celkovej hodnoty produktu, ktorá je síce subjektívna, no veľmi významná v súvislosti s voľbou produktu a jeho životným cyklom – s ochotou užívateľov uchovať si výrobok dlhšie.

Obrázok 18 Komoda A, bodové hodnotenie respondentov – miera vyvolávania pozitívnych emócií (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 18 Chest of drawers A, point evaluation – positive emotions by the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

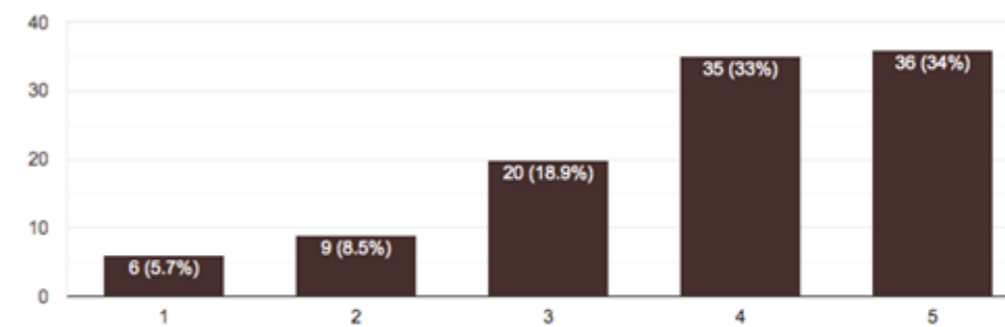
Obrázok 19 Komoda B, bodové hodnotenie respondentov – miera vyvolávania pozitívnych emócií (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 19 Chest of drawers B, point evaluation – positive emotions by the respondents (1 – minimum, 5 – maximum)

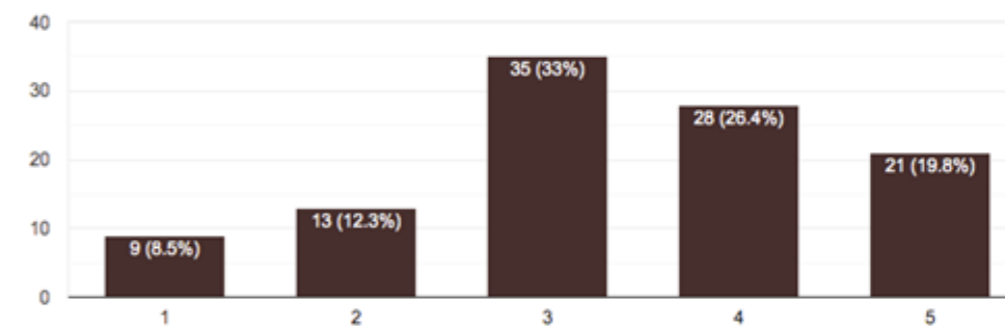
Obrázok 20 Komoda A, B porovnanie vlastností – vyvolávanie pozitívnych emócií
Figure 20 Chest of drawers A, B, evoking of positive emotions

Na zhodnotenie výrobku konštrukčným spojom bola zameraná samotná otázka v dotazníku – respondenti mali na stupnici označiť, ako veľmi zvolené spoje zvyšujú celkovú hodnotu dizajnu, respektíve produktu. Oblúčikový spoj podľa respondentov zvyšuje hodnotu Komody A až o 76,2%, pokosový spoj zhodno-

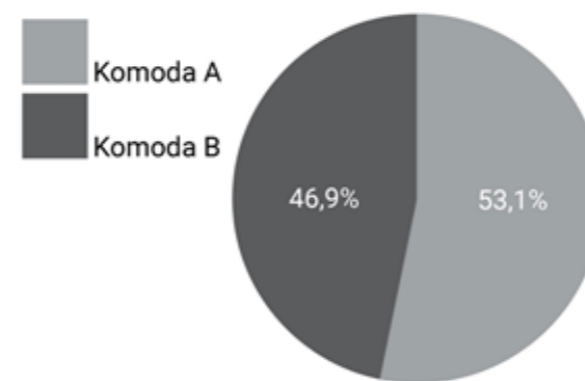
cuje Komodu B o 67,4%. Rozloženie bodového hlasovania respondentov je možné vidieť na Obr. 21 a Obr. 22, porovnanie komôd, respektíve mieru zvýšenia hodnoty produktu použitým spojom je možné vidieť v jednom grafe na Obr. 23.

Obrázok 21 Komoda A, bodové hodnotenie respondentov – miera zvýšenia hodnoty produktu spojom (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 21 Chest of drawers A, point evaluation – increase of the value of the product (1 – minimum, 5 – maximum)

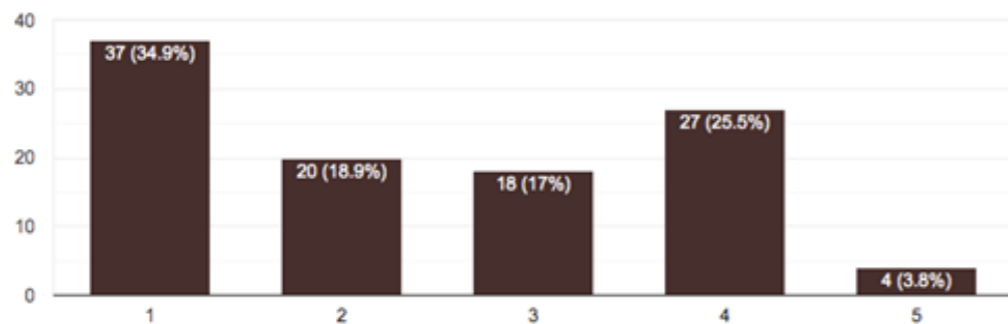
Obrázok 22 Komoda B, bodové hodnotenie respondentov – miera zvýšenia hodnoty produktu spojom (1 – najmenej, 5 – najviac)
Figure 22 Chest of drawers B, point evaluation – increase of the value of the product (1 – minimum, 5 – maximum)

Obrázok 23 Komoda A, B porovnanie vlastností – miera zvýšenia hodnoty produktu spojom
Figure 23 Chest of drawers A, B, increase of the value of the product

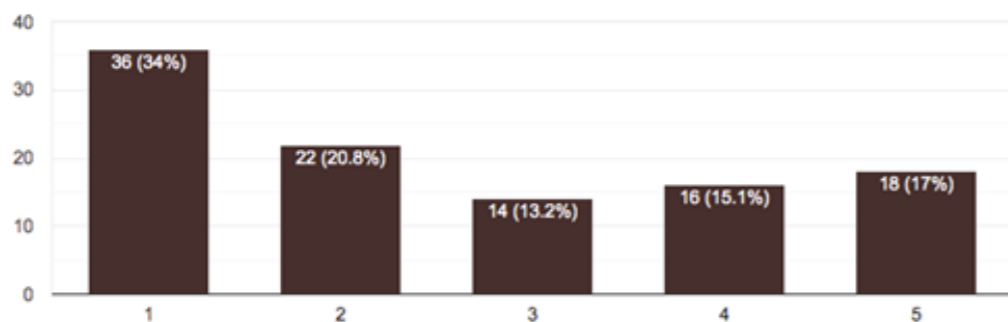
Z výsledkov predošlých výskumov vyplýva, že spoje, ktoré sú viditeľné a majú zložitejšiu konštrukciu, respondenti hodnotia ako tradičionalistické, v niektorých prípadoch dokonca nemoderné. S vývojom originálneho viditeľného spoja sa podarilo čiastočne prekonať tieto výsledky, či predsudky respondentov. Pri predposlednom výskume oblúčikový spoj respondenti stále priradzovali do tradičného prostredia, zároveň si však vedeli spoj predstaviť ako súčasť moderného dizajnu. Posledná otázka bola preto zameraná na mieru tradicionalizmu samotného výrobku, ktorého dizajn je do veľkej miery určovaný spojom (Komoda A) a výrobku, kde spoj nie je

viditeľný (Komoda B). Výsledky boli na základe informácií získaných v predošlých výskumoch neočakávané. Obe komody sa približne s rovnakým výsledkom v očiach respondentov približovali viac ku modernosti ako ku tradicionalizmu. Je možné, že vplyv na výsledky mala aj použitá mierka spoja – oblúčikový spoj z predošlého výskumu bol využitý na komode vo výrazne väčšej mierke, aby vytváral dominantný prvok. Z toho vyplýva, že viditeľný konštrukčný spoj, ktorý respondenti vnímajú na istých úrovniach ako tradičionalistický, môže charakter tradicionalizmu úplne opustiť v súvislosti s jeho využitím – spôsobom zapracovania do produktu.

Obrázok 24 Komoda A, bodové hodnotenie respondentov – miera modernosti a tradicionalizmu (1 – moderné, 5 – tradicionalistické)

Figure 24 Chest of drawers A, point evaluation – level of modernity and traditionalism of the product (1 – modern, 5 – traditionalistic)

Obrázok 25 Komoda B, bodové hodnotenie respondentov – miera modernosti a tradicionalizmu (1 – moderné, 5 – tradicionalistické)

Figure 25 Chest of drawers B, point evaluation – level of modernity and traditionalism of the product (1 – modern, 5 – traditionalistic)

ZÁVER

Výskumy potvrdili, že využívanie tradičných prvkov ako sú konštrukčné spoje v súčasnej architektúre a dizajne je stúpajúcim trendom, no ľudia na Slovensku i za hranicami – v Rakúsku, Nemecku a Švajčiarsku, ich stále radia viac do prostredia, odkiaľ pochádzajú a kde je tradičná materialita prirodzene dominantne zastúpená. Zároveň však oveľa pozitívnejšie reagujú na abstrahovaný prepis tradičného spoja do súčasnej podoby. Spoj v očiach verejnosti má vysoký potenciál vizuálne vylepšiť výrobok, no ľudia sa prikláňajú k tvarovo originálnym spojom, ktoré sa vzdávajú od tradič-

ných tvarov evokujúcich staromódnosť. Odhalené spoje sú zároveň vysoko dôveryhodné, čo sa týka trvácnosti konštrukcie a obľúbené pre ich haptické vlastnosti.

Pri navrhovaní nových konštrukcií je dôležité mať na mysli kontexty – okrem funkčných vlastností je potrebné zvážiť, do akého prostredia je výrobok určený a rovnako dbať na tvarovú originalitu spoja. Iba tak je možné dosiahnuť požadovaný cieľ a vytvoriť pridanú hodnotu produktom – emóciu, ktorá rýchlo nevyprchá.

Literatúra:

[1] Bullar, J., The Complete Guide to Joint-Making, Guild of Master Craftsman Publications Ltd, England, pp 94-97, 2013.

[2] Uhrín T., Drevo, dizajn a tradícia, ÚLUV, Slovakia, vol. 1, pp 17, 2012.

[3] Kotradyová, V., Komfort v mikroprostredí, Premedia group, Slovakia, vol. 1, pp. 111, 2015.

SÚČASNÝ INTERIÉR MODULÁRNYCH ŠTUDENTSKÝCH OBYTNÝCH BUNIEK:

EFEKTIVITA - INVENCIA - UŽÍVATEĽSKÝ KOMFORT//

CONTEMPORARY INTERIOR OF MODULAR STUDENT HOUSING: EFFICIENCY - INVENTION - USER COMFORT

EDITA VRÁBLOVÁ

ÚSTAV OBYTNÝCH STAVIEB, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

QVRABLOVA@IS.STUBA.SK

Kľúčové slová: modulárna architektúra, študentská obytná bunka, vysokoškolský domov

Key words: modular architecture, student residential cell, hall of residence

ABSTRAKT

Pre modulárne vysokoškolské domovy je charakteristická integrácia minimálneho množstva menších spoločných priestorov, preferuje sa efektívne využívanie exteriéru ako priestoru pre sociálnu interakciu ako aj samotná plocha študentských izieb. Spoločné terasy, pasáže a nádvoria predstavujú potenciál pre ekonomicky efektívne riešenie podpory sociability. Progresívne modulárne (kapsulové, kontajnerové) vysokoškolské domovy integrujú plochy pre sociálnu interakciu študentov priamo do dispozície študentských obytných buniek s maximálnym využitím prislúchajúcich exteriérových plôch. Dispozično-prevádzkové riešenie obytných buniek sa oproti užívaným konvenčným formám tradičných internátov mení. Atraktívne interiéry modulárnych študentských buniek prispievajú k trvalej udržateľnosti a zvýšeniu hodnoty vysokoškolského domova. Základom je dobre organizovaný pôdorys, ktorý je jasný a funkčný, aj s prihliadnutím na vizuálne efekty, zaujímavé priehľady. Kvalitná a nadčasová architektúra modulárnych internátov má byť kompromisom medzi prefabrikáciou modulárnych buniek a požiadavkami na nadčasovú estetiku a formu.

ABSTRACT

Modular university homes are characterized by the integration of a minimum number of smaller shared areas, instead it is preferred to efficiently use the exterior as a space for social interaction, as well as the space of the student rooms themselves. Shared terraces, passages and courtyards represent an economically effective solution of supporting sociability. Progressive modular (capsule, container) university homes integrate areas for social interaction of students directly into the layout of student dwelling cells with maximum use of the associated exterior areas. The layout and operational design of residential cells is changing compared to the conventional forms of traditional boarding schools. The attractive interiors of modular student cells contribute to permanent sustainability and enhance the value of the university home. The basis is a well organized build plan that, along with being clear and functional, takes into account visual effects, including interesting views. The quality and timeless architecture of modular college homes is intended to be a compromise between prefabricating modular cells and the requirements for unique timeless aesthetics and form.

PRIESTOROVÝ ŠTANDARD INTERIÉRU UBYTOVACEJ BUNKY ŠTUDENTSKÉHO DOMOVA

Pojem „standard“ predstavuje podľa výkladových slovníkov dosiahnutú, ustálenú, bežnú úroveň, ako aj ustálenú alebo priemernú formu. [1] Zaužívaný priemer priestorových charakteristík študentskej ubytovacej bunky

(v európskom meradle) môžeme definovať na základe analýz konvenčných a modulárnych ubytovacích úsekov vysokoškolských domovov. V prvom rade by však štandardom malo byť dobre koncipované prostredie vyhovujúce individualite užívateľa/študenta, ktoré prispieva k dosiahnutiu maximálnych výkonov a spokojnosti, pri minimálnom zdravotnom

zaťažení. V konvenčných vysokoškolských domovoch v súčasnosti (budovaných tradičnými stavebnými technológiami) činí pomer plôch priestorov tvoriacich typickú ubytovaciu bunku prevažne 63 : 37 %, kde vyššia hodnota predstavuje plochu obytnej miestnosti študenta, nižšia plochu príslušenstva (hygiena, predsienka s kuchynkou a podobne). Šírka jednolôžkovej študentskej izby sa pohybuje najčastejšie v rozmedzí 2,75 - 4,25 m, priemerom je hodnota 3,4 m. Hĺbka celej ubytovacej bunky je priemerne 6,85 m. Celková plocha študentskej ubytovacej bunky (izba a príslušenstvo sumárne) je v priemere 23 m² - ak sa jedná o jednolôžkovú izbu.[2]

Rozmery modulárnych ubytovacích jednotiek sú však podriadené nosnosti dopravných prostriedkov ako aj rozmerovým štandardom prepravy. Doprava na cestných komunikáciách má stanovené objemové a technické parametre, ktoré je potrebné dodržiavať aj v prípade prepravy nadmerného nákladu. Modulárne ubytovacie jednotky po výrobe vo fabrike sú vo väčšine prípadov prepravované kamióňmi alebo nákladnými autami. Dopravu prepravných kontajnerov po ceste sa rozumie preprava na cestných kontajnerových návesoch spojených s ťahačmi. Maximálny objem modulárnych buniek je preto ovplyvnený legislatívou platnou v danej krajine. Dopravu nákladov možno rozdeliť na nadrozmernú a nadmernú, prepravca prepravovaného nadrozmerného nákladu presahujúceho štandardy musí mať špeciálne povolenia, čo je pre prepravu veľkého množstva ubytovacích jednotiek takmer nereálne.

PREVLÁDAJÚCE PÔDORYSNÉ TYPY MODULÁRNYCH ŠTUDENTSKÝCH UBYTOVACÍCH BUNIEK

V súčasnej architektúre sa vyprofilovali dva prevládajúce pôdorysné typy modulárnych ubytovacích buniek. Ich rozdielnosť vyplýva aj zo špecifik využitej nosnej konštrukcie: pre modulárne bunky vyrobené na báze nosnej konštrukcie transformovanej z existujúceho prepravného kontajnera je charakteristické druhé pôdorysné usporiadanie. Prvý pôdorysný typ je špecifický utilitárnou skladbou dvoch priestorov: študentskej izby a kúpeľne. Izby sú prevažne jednolôžkové. Súčasťou ubytovacích buniek je plošne minimalizované hygienické zariadenie a v priestore samotnej izby je integrovaný kuchynský kút. Priemerná plošná výmera úžitkového priestoru celej ubytovacej bunky sa pohybuje v roz-

medzi 17 m² až 56 m², prevláda výmera 20-25 m² - čo predstavuje štandard kompatibilný s ubytovacími bunkami konvenčných vysokoškolských domovov. Štandardom je šírka izby približne 3m (šírka väčšia ako 3,30 je z dôvodu náročnosti transportu výnimočná). Nevýhodou je v mnohých prípadových štúdiách priamy vstup do izieb z exteriéru, ako aj znížená možnosť sociálnej interakcie v priestore izby z dôvodu nečlenenia priestoru na súkromnú a „polosúkromnú“ zónu (vstupuje sa v podstate priamo do spálňovej časti).

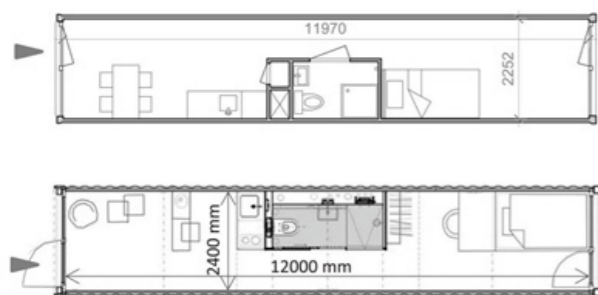
Obrázok 1 Prvý pôdorysný typ modulárnych študentských ubytovacích buniek: charakteristické dispozično-prevádzkové usporiadanie priestorov. Modulárne ubytovacie bunky študentských domovov: Spacebox v Utrechte, DUWO v Delfte a modulárneho internátu v Barcelone. (Zdroje: HOLLAND COMPOSITES. Prefabricated living modules [online]; FRIEDMAN, A. Innovative student residences: new directions in sustainable design, s. 41; GOULA, A. 57 Viviendas Universitarias En El Campus De L'Etsav [online].)

Figure 1 The first floor plan type of modular student accommodation cells: the characteristic layout. Modular accommodation cells of dormitories: Spacebox in Utrecht, DUWO in Delft and modular hall of residence in Barcelona. (Sources: HOLLAND COMPOSITES. Prefabricated living modules [online]; FRIEDMAN, A. Innovative student residences: new directions in sustainable design, s. 41; GOULA, A. 57 Viviendas Universitarias En El Campus De L'Etsav [online].)

Pre druhú pôdorysnú schému je typické usporiadanie, v ktorom je ubytovacia bunka rozdelená na dva menšie obytné priestory orientované k protihľým fasádám objektu. V strede pôdorysu je medzi nimi integrovaná kúpeľňa. Kuchyňa so stolovaním predstavujúca menšiu obytnú miestnosť je oddelená od spálne na opačnej strane. Dispozícia je takto rozdelená na súkromnú nočnú a „polosúkromnú“ dennú zónu - ktorá slúži aj na stretávania sa v menšej skupine. Do bunky sa priamo vstupuje cez kuchynku zo stolovaním. Pre dané modulárne bloky je typický dlhý a úzky pôdorys. Vstupný priestor s kuchynkou plní zároveň funkciu akustického a hygienického filtra obytného priestoru, symbolicky supluje zádverie. Nespornou výhodou uvedeného konceptu je priamy kontakt interiéru so zdieľaným exteriérom (prostredníctvom presklenej fasády

orientovanej do pavlače), dennej zóny obytnej bunky s interaktívnym priestorom spoločnej horizontálnej komunikácie. Schéma podporuje stretávanie sa študentov priamo v izbe: v jej „obývacej časti“, spálňa zostáva súkromným teritóriom ubytovaného.

Typické úzke tvary ubytovacích buniek priemerne zaberajú plochu 25 - 30 m², čo predstavuje minimálne navýšenie dimenzií v porovnaní s prvým typom pôdorysnej schémy. Vnímateľný priestor je síce pocitovo veľkorysejší v prvom „konvenčnom“ type, avšak neponúka zónovanie izby a zachovanie intimity nočnej časti.

Obrázok 2 Charakteristické úzke pozdĺžne pôdorysy druhej skupiny ubytovacích buniek. Modulárne ubytovacie bunky študentských ubytovacích komplexov Keetwonen v Amsterdame a Frankie & Johnny v Berlíne. (Zdroj: autor.)

Figure 2 Characteristic narrow longitudinal plan views of the second group of accommodation cells. Modular accommodation cells of student accommodation complexes Keetwonen in Amsterdam and Frankie & Johnny in Berlin. (Source: author.)

UŽÍVATEĽSKÝ KOMFORT MODULÁRNEJ OBYTNEJ BUNKY

Kvalita interiérového dizajnu študentskej izby má veľký vplyv na všeobecnú spokojnosť ubytovaných s vysokoškolským domovom a ich rozhodnutí o pozitívnej spätnej väzbe. Študentská ubytovacia bunka predstavuje hlavný determinant spokojnosti s ubytovacím zariadením. Podľa štúdie M. Heilweila je jedným so základných ukazovateľov spokojnosti s ubytovaním identifikácia sa s prostredím: študenti požadujú izby ktoré si môžu „personalizovať“: mierne upraviť podľa svojich predstáv a požiadaviek, napríklad premiestnením nábytku, dekorovaním.[3] Výstavba vysokoškolských domovov z modulárnych buniek podlieha špecifickým požiadavkám a procesom od fázy navrhovania až po výslednú realizáciu objektu. Architekti v mnohých prípadoch podporujú participatívne plánovanie - už v procese navrhovania reagujú na požiadavky a názory študentov, ako budúcich užívateľov stavieb.

„Cieľom participácie nie je zavrhnúť investičný zámer, ale nájsť formou diskusií optimálne riešenia obytného prostredia.“ [4]

Interiér modulárnych študentských buniek je zväčša zariadený flexibilným, ľahko udržiavateľným nábytkom. Priamo vo fabrike je integrovaný komplexný blok kúpeľne ako aj kuchynský kút. Nábytok a povrchové úpravy sa realizujú v rôznych alternatívach: ako komplexne zariadený interiér navrhovaný na mieru, realizovaný ako integrovaná súčasť prefabrikovanej bunky, alebo je po osadení bunky na stavenisko priestor zariadený typovým nábytkom. V niektorých prípadových štúdiách je ubytovacia bunka realizovaná bez nábytku, prípadne bez povrchových úprav stien, študenti si izbu zariaďujú sami - podľa vlastných predstáv. Výhodou plne integrovaného interiéru je vyššia kvalita spracovania detailov, nižšia cena vyplývajúca zo sériovej výroby, nevýhodou je nemožnosť premiestňovania nábytku podľa predstáv študentov. Voľba stupňa prefabrikácie interiéru závisí od kapacity vysokoškolského domova, objemu plánovanej investície ako aj regionálnych špecifik. Nevyhnutnosťou prefabrikovaného nábytku a zariadenia je jeho odolnosť. Ako zdôrazňuje Peter Daniel: „povrchová úprava musí počas životnosti nábytku spĺňať okrem estetických aj funkčné (ochranné) nároky. Tie sú na rozdiel od pocitových, skutočne individuálnych názorov, objektívne a aj merateľné.“ [5]

Integrovaný zabudovaný nábytok má tendenciu zaberat menej priestoru, čo umožňuje lepšiu využiteľnosť plôch menších miestností. Menšia plošná výmera znižuje náklady na výstavbu a najmä prevádzku budovy a napriek integrácii náročnejších interiérových zariadení sú potom tieto stavby konkurencieschopné voči tradičným objektom. Zabudovaný nábytok však vyžaduje náročnejšie a presné plánovanie. „Vstavané skriňové steny sú momentálne najvhodnejším riešením ukladania predmetov dennej spotreby v zmysle sezónneho aj dlhodobého skladovania. Jediná nevýhoda je nulová možnosť zmeny - variabilita umiestnenia v priestore.“[6] Nevýhodou integrovaného zabudovaného nábytku je neschopnosť ho premiestňovať, „individualizovať“ študentskú izbu. Určitým riešením je nábytok flexibilný (otáčavé, vysúvacie, sklápaťelné kusy), vďaka ktorému je možné prispôbovať izbu prevádzke počas dňa a noci. „Architektúra je služba, ktorá by mala zabezpečiť potreby svojich užívateľov.“ [7]

Obrázok 3 Realizácie študentských izieb v modulárnych vysokoškolských domovoch v rôznych stupňoch prefabrikácie interiéru. Drevený nábytok izby v internáte Woodie v Hamburgu bol plne integrovaný vo fabrike. V študentskej bunke internátu Frankie & Johnny v Berlíne je prefabrikovaný priestor kúpeľne so zabudovaným úložným nábytkom ju obopínajúcim. (Zdroj: Woodieify your life [online]; EBA Berlin (Eichbuschallee) [online].)

Figure 3 Realization of modular student dormitory cells in various stages of interior prefabrication. The wooden furniture of the room at the Woodie dorm in Hamburg was fully integrated in the factory. In the student cell of the Frankie & Johnny Dormitory in Berlin, there is a prefabricated bathroom space with built-in storage furniture surrounding it. (Source: Woodieify your life [online]; EBA Berlin (Eichbuschallee) [online].)

Charakteristická modulárna prefabrikovaná študentská izba má oproti hlavnému vstupu veľké okno cez celú plochu čelnej fasády. Rozmerné presklenia okien poskytujú priestoru dostatok denného svetla do typických dlhých úzkych priestorov. Do izieb sa vstupuje buď z uzavretej chodby alebo priamo z exteriéru - z pavlače. Absentujúci filter zádveria síce prináša tepelné straty v zimnom období, v lete však napomáha pričnému vetraniu izieb.

ZÁVER

Ubytovacie úseky modulárnych vysokoškolských domovov sú charakteristické efektívnym radením prefabrikovaných buniek pozdĺž horizontálnej komunikácie - najčastejšie vo forme exteriérovej pavlače. Bunky sú orientované (v efektívnych riešeniach) kratšími stenami k spoločnej komunikácii. Skladba ubytovacích buniek s pôdorysom členeným na dve menšie obytné plochy (dlhé úzke pôdorysy buniek) neumožňuje schému usporiadania v dispozičnom trojtrakte: ubytovacia bunka - komunikácia - ubytovacia bunka, nebol by zabezpečený dostatočný prísun denného svetla do jednej časti bunky. Riešením je odsadenie protiahlej rady buniek, vytvorenie spoločného nádvorja, ktoré zároveň podporuje sociálnu interakciu študentov. Vhodnosť voľby pôdorysnej schémy ubytovacieho úseku vyplýva z charakteristik pozemku, počtu ubytovaných. Nedá sa však konštatovať, že typologická forma pozostávajúca s kratších modulov (s nečlenenou izbou) je efektívnejšia, nakoľko pri danej forme sa zvyšujú nároky na tvorbu spoločných priestorov, izba nepo-

zostáva z „intímnej“ a spoločenskej zóny. Architektonické navrhovanie však prináša celú radu variant zoskupení modulárnych obytných študentských jednotiek do funkčného celku, je dôležité nájsť správnu mieru vo vzťahu efektívnosť - invencia - užívateľský komfort. „Vzájomné pôsobenie architektúry a dizajnu chápe prostredie ako vnútorne podmienený predmetovo-priestorový celok, ako fenomén čisto hmotný a fyzický.“[8]

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] ŠALINGOVÁ-IVANOVÁ, Mária - MANÍKOVÁ, Zuzana. Slovník cudzích slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990, s. 854. ISBN 80-08-00006-6.
- [2] VRÁBLOVÁ, Edita. Bývanie vysokoškolských študentov. In: Praktická príručka funkčných a technických požiadaviek na výstavbu. Bratislava: Verlag Dashöfer, 2009, s. 15. ISSN 1335-8634.
- [3] HEILWEIL, Martin. The influence of dormitory architecture on resident behavior. In Environment and Behavior. ISSN 00139165, December 1973, Vol. 5, No. 4, s. 381.
- [4] CZAFÍK, Michal. Participatívne plánovanie pri tvorbe obytného prostredia. In Komplexná obnova bytových domov. ISBN 978-80-227-4488-1, 2015, s. 115.
- [5] DANIEL, Peter. Povrchové úpravy. In Interér. ISBN 80-227-1866-1, 2003, s. 43.
- [6] KOČLÍK, Dušan a kol. Detail v interiéri. Bratislava: STU, 2015, s. 124. ISBN 80-227-1866-1.u
- [7] BACOVÁ, Andrea - PUŠKÁR, Branislav. Definition of problems and needs - quality modules for housing. In Architecture in Perspective 2015. ISBN 978-80-248-3802-1, 2015, s. 31.
- [8] HRONSKÝ, Michal. Dizajn v interiérovej tvorbe. In Interér. ISBN 80-227-1866-1, 2003, s. 163.

NOVÁ TYPOLÓGIA INTERIÉRU ŠPECIALIZOVANÉHO PRACOVISKA NEONATOLÓGIE// NEW TYPOLOGY OF THE INTERIOR OF A SPECIALIZED DEPARTMENT OF NEONATOLOGY

BRANISLAV PUŠKÁR

ÚSTAV ARCHITEKTÚRY OBYTNÝCH BUDOV, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

BRANISLAV.PUSKAR@STUBA.SK

DUŠAN KOČLÍK

ÚSTAV INTERIÉRU A VÝSTAVNÍCTVA, FAKULTA ARCHITEKTÚRY STU, BRATISLAVA

DUSAN.KOCLIK@STUBA.SK

Kľúčové slová: nemocničné prostredie, predčasne narodený novorodenec, transformácia nemocničných zariadení, inklúzia rodičov

Key words: hospital environment, premature newborn, transformation of hospital facilities, inclusion of parents

ABSTRAKT

Rozvoj priestorového riešenia nemocničných zariadení na Slovensku v posledných desaťročiach nedostatočne uspokojuje očakávania pacientov a personálu. V posledných rokoch sa počet predčasne narodených detí na Slovensku zvýšil až o 30%. Tento stúpajúci trend je celosvetovým problémom. Príčinou neskoršieho poškodenia mnohých dôležitých mozgových štruktúr u predčasne narodených detí sú faktory z perinatálneho obdobia, ako stresujúce podnety z jednotky intenzívnej starostlivosti (hluk, svetlo, bolesť, necitlivá manipulácia a separácia od matky). Výskumy ukazujú, že to môže v budúcnosti viesť k poruchám kognitívneho a emocionálneho vývinu predčasne narodených detí. Využitie včasnej intervenčnej stratégie zo strany rodičov spolu s behaviorálnymi ošetrovateľskými postupmi, už od prvých dní hospitalizácie na jednotkách intenzívnej starostlivosti, pomáhajú dlhodobú prognózu predčasne narodených detí zlepšiť. Unikátny architektonický nástroj transformácie nemocničných oddelení podporujúci sociálnu inklúziu je metóda Starostlivosť zameraná na rodinu (Family-centered care).

ABSTRACT

The development of spatial design of hospital facilities in Slovakia over the past decades has not sufficiently met the expectations of patients and staff. In recent years, the number of premature births in Slovakia has increased by up to 30%. This upward trend is a global problem. Later damage to many important brain structures in preterm infants is caused by perinatal factors such as stressful stimuli from the intensive care unit (noise, light, pain, insensitive manipulation and separation from the mother). Research shows that this can lead to future cognitive and emotional disturbances in preterm infants. The use of early intervention strategies by parents together with behavioral nursing procedures, from the very first days of hospitalization in intensive care units, have helped to improve the long-term prognosis of preterm infants. A unique architectural tool for the transformation of hospital wards supporting social inclusion is the Family-centered Care method.

Slovenské zdravotnícke zariadenia nemajú dostatočné podmienky pre návrh, tvorbu a včlenenie centier starostlivosti o novorodenca do štruktúry zdravotnej starostlivosti, ale potreba ich tvorby je vzhľadom na vzrastajúci počet predčasne narodených detí naliehavá. Napriek tejto situácii sa na Neonatologickom oddelení Novorodeneckej kliniky M. Rusnáka v Nemocnici sv. Cyrila a Metoda Univerzitnej nemocnice v Bratislave snažia vytvoriť podmienky pre svojich zverencov a ich matky vyčlenením časti oddelenia pre adaptáciu. Pilotným zámerom chcú poukázať na dôležitosť adaptácie neonatologického oddelenia a poskytnúť impulz pre ostatné oddelenia podobného typu na

Slovensku. V máji 2018 bola Fakulta architektúry STU oslovená, aby sa spolupodieľala na tvorbe novej typologickej jednotky v rámci pracoviska Neonatologickej jednotky intenzívnej starostlivosti (NJIS) presnejšie jednotky Starostlivosť o matku a dieťa (ďalej len SMD) (Mother and Child Care -MCC). NJIS reaguje na opakujúce sa scenáre, kedy boli do intenzívnej starostlivosti prijaté predčasne narodené deti bez integrácie rodičov do liečebného procesu dieťaťa. Riešením aktuálnych potrieb môže byť prístup „Starostlivosti zameranej na rodinu“, ktorý zahŕňa prístupy integrácie rodinných príslušníkov do liečebného procesu.

PODMIENKY PRE TVORBU ODDELENÍ PODPORUJÚCICH STAROSTLIVOSTI ZAMERANEJ NA RODINU NA SLOVENSKU

Pre integráciu prístupu Starostlivosť o matku a dieťa na Slovensku je potrebná akceptácia výnosu Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 09812/2008-OL z 10. septembra 2008 o minimálnych požiadavkách na personálne zabezpečenie a materiálno - technické vybavenie jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení a vyhlášky 84/2016 Z. z. Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky z 27. januára 2016, ktorou sa ustanovujú určujúce znaky jednotlivých druhov zdravotníckych zariadení podľa § 7 ods. 6 zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. V súčasnosti platná legislatíva Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky neobsahuje vlastnú definíciu a usmernenie pre tvorbu špecializovaného pracoviska Starostlivosť o matku a dieťa (ďalej iba SMD), ktoré je zvyčajne súčasťou neonatologického oddelenia. V tomto dokumente sa nachádza jedna všeobecná zmienka o zariadení izby, tzv. rooming-in, pre ubytovanie matky a dieťaťa. Preto bolo potrebné porozumieť princípu SMD a pri návrhu čerpať z platných a pripravovaných noriem a predpisov EU - European standards of care for newborn health.

Pochopenie percepčných schopností novorodenca je cieľom Family-centered care (FCC), prístupu k tvorbe prostredia nemocničných oddelení zameraného na optimalizáciu výsledkov zdravotnej starostlivosti, prostredníctvom aktívneho zapájania členov rodiny pri poskytovaní emocionálnej, sociálnej podpory v liečebnom procese. Rodinní príslušníci, najmä rodičia sú prirodzenými obhajcami novorodenca, pre ktorého sú dôležité emocionálne, sociálne a vývojové potreby. Prístup Starostlivosti zameranej na rodinu umožňuje zníženie stresu novorodencov aj rodičov. Podľa docentky Michèle Preyde z Univerzity v Guelphe: „Rodičia, ktorí sa zapojili do programu Family-centered care (FCC), zažili menej úzkosti a depresívnych pocitov ako rodičia, ktorí mali skúsenosť so štandardným oddelením.“ Správny architektonický návrh nemocničného oddelenia, zohľadňujúci inklúziu rodičov do liečebného procesu dieťaťa, má okrem sociálneho, zdravotného dopadu aj ekonomický dopad na zdravotnícke zariadenia.

Príklady zo zahraničia podobných, alebo totožných oddelení MCC nám ukazujú, že štandardom je u nás stále nedosiahnuteľná premisa „jeden pacient - jedna izba“. Oddelenia Starostlivosť o matku a dieťa sú hybridom civilného ubytovania a nemocničnej izby. Sú určené na rekonvalescenciu už

zdravého dieťaťa pred prepustením, ktoré je však stále nutné lekársky pozorovať, avšak bežná starostlivosť o dieťa už spočíva na matke. Ďalším režimom prevádzky MCC je poskytnúť priestor pre spoločný čas dieťaťa a matky, ktorá nie je ubytovaná, avšak potrebujú dočasné útočisko v priestoroch nemocnice. V príkladoch zo zahraničia boli izby vybavené detskou postieľkou a kreslom pre kľokankovanie, často krát v nej chýbala posteľ a suplovalo ju rozkladacie kreslo alebo pohovka. Indikuje to istú mieru slobody pre rodičov, ktorí majú možnosť rozhodnúť sa aký čas sa zdržia v priestoroch nemocnice. Ďalším vybavením nemocnice je integrované pracovné miesto pre sestru, kde napríklad prebieha váženie alebo iná obhliadka dieťaťa. Tento mobiliár má atribúty medicínskeho zariadenia s rôznymi prístrojmi pre výkon ošetrovania.

ZÁVER

Význam integrácie najnovších vedeckých poznatkov a pripravovanej Európskej legislatívy v tejto oblasti, umožňuje vytvorenie oddelenia podľa detailných požiadaviek nemocničného personálu a pacientov. Neonatologické oddelenia priateľské k rodinám predstavujú najnovšie trendy v starostlivosti o novorodencov. Úpravy priestorov sú síce spočiatku finančne náročné, ale výsledky z hľadiska nákladov na hospitalizáciu poukazujú na skrátenie dĺžky hospitalizácie, čo v konečnom dôsledku vedie ku finančnej úspore. Podstatné je zlepšenie prognózy predčasne narodených detí nielen z krátkodobého aspektu, ale aj z hľadiska dlhodobých výsledkov. Aplikácia prístup „family centered care“ približuje vybavenie zdravotníckych zariadení na Slovensku k svetovým štandardom neonatologických oddelení vo svete.

LITERATÚRA

CHOVANCOVÁ, D. Dlhodobá prognóza predčasne narodených detí – význam včasnej intervenčnej stratégie. In: Psychologica XLIV. UK 2016, ISBN 978-80-8127-158-8, s. 104-111

PICKLER,R.H., WETZWL, P.A., MEINZEN-DERR, J., TUBBS-COOLEY, H.L, MOORE,M. Patterned feeding experience for preterm infants: A randomized control trial protocol. Trials, PMID: 26041365, s.255.

PREYDE M, ARDAL, F: Effectiveness of a parent “buddy” program for mothers of very preterm infants in a neonatal intensive care unit. CMAJ 168:969-973, 2003, s.107.

<https://newborn-health-standards.org/>

ZDRAVÉ DOMY//
HEALTHY HOUSES

CANELO PROJEKT// THE CANELO PROJECT

BILL & ATHENA STEEN

MTEHMEB CRIALNLOE LLOA NPER,O EJLEGCINT, ELGIN, ARIZONA, USA

CANELOPROJECT@GMAIL.COM

WWW.CANELOPROJECT.COM

ABSTRAKT

Zámerom Projektu Canelo a publikácie The Straw Bale House bolo preskúmať a vyvinúť systém steny zo slamených balov, ktorý by plne integroval hlinené materiály vrátane omietok, farieb, sochárstva a podláh. Výsledkom bol hybridný konštrukčný systém stien z balov slamy, špeciálne navrhnutý na prácu v kombinácii s hlinenými materiálmi. Náš prístup bol z veľkej časti prispôbený miestu, kde žijeme, juhozápadnému regiónu Spojených štátov, avšak s minimálnym množstvom úprav ho možno prispôbiť rôznym klimatickým podmienkam a podmienkam. Náš systém je cenovo dostupný a relatívne jednoduchý na použitie pre každého, kto má základné stavebné zručnosti. Prvá časť prezentácie bude zameraná na históriu slameného stavania, vývoj systému. Druhou časťou bude audiovizuálna prezentácia očami Atheny, ktorá rozpráva príbeh o tom, ako sa hĺna stala súčasťou systému, ktorý v súčasnosti používame.

ABSTRACT

The Canelo Project and publication of The Straw Bale House, was the intention to explore and develop a straw bale wall system that fully integrated earthen materials, including plasters, paints, sculpting and floors. The result has been a hybrid structural straw bale wall system, specifically designed to work in combination with earthen materials. Our approach has been largely tailored to the place where we live, the southwestern region of the United States, however with a minimal amount of adjustments it can be adapted to a wide variety of climates and conditions. Our system is very affordable and relatively simple to build for anyone that has the most basic construction skills. The first part of presentation will focus on the history of straw bale, how the system evolved. The second part will be an audio-visual presentation through Athena's eyes that tells the back story of how clay became a part of the system we presently use.

INTRODUCTION

From the very beginning of The Canelo Project and publication of our first book The Straw Bale House, it was our intention to explore and develop a straw bale wall system that fully integrated earthen materials, including plasters, paints, sculpting and floors. For the most part we have been successful in our efforts, the result being a hybrid structural straw bale wall system that has been specifically designed to work in combination with earthen materials. Our approach has been largely

tailored to the place where we live, the southwestern region of the United States, however with a minimal amount of adjustments it can be adapted to a wide variety of climates and conditions. Our system is very affordable and relatively simple to build for anyone that has the most basic construction skills. This is a two part presentation, the first part will focus on the history of straw bale, how the system evolved along with a look at some of the individuals and families that helped make our work possible. The second part will be an audio-visual presentation through Athena's eyes

that tells the back story of how clay became a part of the system we presently use.

THE STORY

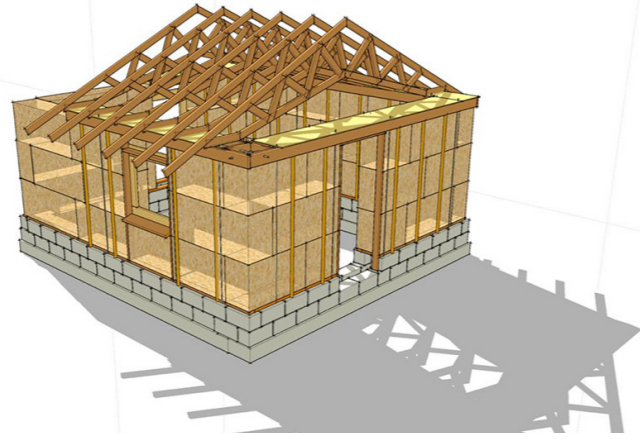
Our desire to work with clay was not really influenced by environmental concerns. Having been raised in the southwestern United States, specifically Arizona and New Mexico and having lived in adobe homes, it was the aesthetics and feel that influenced us most. We had come to straw bale via slightly different paths that ranged from a need for inexpensive housing to looking at bales as a way to build thick energy-efficient walls that had enormous aesthetic possibilities.

Our early straw bale efforts were pretty basic. There wasn't much to go on, history and information was scarce. There had been an article in the 1974 cult classic book Shelter about hay bale houses written by Roger Welsch, a senior correspondent for CBS Sunday Morning News and Fine Homebuilding Magazine had done a feature article in 1983 about a house built by Jon Hammond in Northern California. Matts Myrman and his partner Judy Knox made an exploratory trip to Nebraska to research past history. Between us, Athena and I, our co-authors of The Straw Bale House David Bainbridge and David Eisenberg, along with Matts and Judy, we shared all the information and ideas we could. Guidelines on how to build were basically non-existent. In the beginning, Load-bearing and Post and Beam were the two categories assigned to bale buildings to define how they had been built. To a large degree those descriptions persist unto today. Somehow it happened that the buildings that were thought to be load-bearing were described as "Nebraska Style" although a variety of building methods were used during the early years. Whatever the case, it was a free-for-all when it came to building techniques and figuring out the "how-to" of it all. We got together with our friend David Bainbridge and Matts and put on a workshop in 1990 at our home in Canelo, Arizona. We combined load-bearing and post and beam in the same building. At best one could describe our planning as ultra basic, sorely lacking in details. Thankfully it was simple enough that the resulting chaos was mild. 29 years later that little building remains in beautiful condition and is actively used. Looking back I would say that the era when

this took place was just about idea. Life was still relatively simple and straw bale seemed like an exciting, easy and inexpensive way of buildings. The 60s weren't too far behind us, there remained a dream of buying a small piece of land in the country, building a place of one's own and having an organic garden. David Bainbridge, Athena and I put together a 50 page booklet on newsprint called Plastered Straw Bale Construction, that was our beginning. When an article in Mother Earth News magazine announced that our booklet was for sale, we were flooded with orders over the next six months. It was then we decided to write The Straw Bale House. Within a four year period enough houses and buildings had appeared that writing a book seemed like a really good idea. That book was essentially a survey of what had been done as well as a future agenda for earthen materials and lime plasters. At the same time, Matts Myrman got together with Steve McDonald of Gila, New Mexico, who had become famous for his \$7.50 a square foot straw bale home, and wrote a how-to book that was titled Build it with Bales. Once those books were published straw bale buildings started appearing everywhere. Some really nice buildings were done in that time period and a whole lot of let's call them "not so good" ones.

Over the next 15 years our experimentation really began. Everyone seemed to have an idea about what the best building technique was for straw bales. If it seemed like a good idea we tried it. If there was what seemed like a great earthen plaster recipe or a stabilizer, we tried them all. In some ways it was the enlightened period of straw bale construction. The Last Straw Journal featured all the latest news, there was a listserv discussion on the newly emerged internet where anyone and everyone could offer their latest idea or shoot down someone's else's really bad or questionable strategy. It was truly informative and brought to the table everyone from the pure novice to the ultra qualified engineer. In our world, little by little we began unfolding the system which is the subject of our presentation. With the publication of our book The Straw Bale House we went to work in the city of Ciudad Obregón, Sonora, Mexico for Save the Children Foundation. Those were formative years for us. Lack of building codes, a team of resourceful and talented locals and rich base of natural materials made it a perfect playground to experiment with whatever

we wanted to do. Much of what we learned there we still practice today. Bits and pieces that we had used over the years came together gradually and before we knew it what we had was a straw bale system that borrowed both from the load-bearing idea and the in-fill or post and beam methods. At that point it could not be called one or the other. It was good enough that we have changed very little over the past 15 years. We have refined various aspects of it, added a few new features, but basically it remains the same. First of all it's possible to say that we use the bales as load-bearing components. We've always liked compression and finally we settled for using threaded steel rods to compress the bale walls. Nothing else gave us the equivalent. The earliest testing for straw bale code approval in Tucson, Arizona and Pima County, used a single piece of 1/2 inch threaded rod in the middle of the bales, approximately every 6 feet. For ease and better performance we reduced the size of the threaded rods to 3/8 inch and began using them in pairs either side of the wall. We improved the box beam to cover the tops of the walls to allow for this type of compression. By accident we discovered it made detailing the ceiling and outside eave interface with the tops of the walls much easier. Insulating it was also greatly facilitated. We have refined it a little over time but it is basically the same. Floating window frames or bucks as they are called were always a nightmare and one day it obvious that it was a rather ridiculous idea to be cutting off small pieces from 2x lumber to make these frames. We thought to ourselves why not simplify and run the window and door frames from foundation to box beam and use them as part of the structural support. So we did. It made a great deal of sense but it created a potential problem which had always been a topic of discussion in the straw bale community and that was

differential settling. That meant if you used irregularly placed structural supports along a straw bale wall in conjunction with an earth plaster, the bales might settle unevenly. We solved this several different ways. First of all we were compressing the bales so thoroughly that it was very difficult for them to settle further, but more importantly we started using pairs of one inch bamboo along the walls in a structural capacity. We had given up using internal pins with the bales years before and switched to using them on the outside of the bales. At this point our whole system came together. Before compressing the bales we pre-determined the amount of compression we wanted to achieve. We then pre-cut the window and door frames so that the box beam ultimately connected with those supports. We did the same with the bamboo and made a connection between the foundation and the box beam. They filled in the spaces along the walls where there was no other structural support. In essence they became mini-posts and were incredibly strong because they were braced against the bales. Therefore no differential settling was possible - the bales, window and door frames, bamboo all worked together to support the roof. The final structural support component was the plaster. It had been determined that plaster could play a structural support role in the building, even earth plaster was acceptable. We simply made sure that the plaster was supported by the foundation and connected to the box beam at the top of the wall. That was all that was needed. At that point our system seemed nicely redundant. We made sure that the foundation provided enough protection for the earth plaster and the bales by keeping the stem wall high enough above the existing grade. Earth plasters will not tolerate lack of window sills so we have spent a great deal of time exploring options. Those two details have been critical to success. We have always plastered directly to the bales without the need of any lath or netting. From the very, very beginning we began using earthen plasters that had a very high straw content. This made it possible to achieve a great deal of thickness and kept the plasters from cracking. Of course good roof overhangs were essential and when possible, porches even better. These are the basic components that make up the system we use. With these in place we were free to incorporate all the aesthetic components we desired. Sculpting was possible, plaster finishes of all types as well, our buildings became

little works of art. We drew from every source possible to learn techniques and mixes. We have borrowed extensively from our Mexican friends, multiple craftsmen from Japan, European friends, it can be said that are plaster work is a composite of friends and family over the course of our straw bale years. Our two older sons, Benito and Arjuna (Oso), have become active builders in their own right and I am certain will continue to improve what we have done. Given their talent and skills it will be fun to watch. We are very clear that this is a system that we developed in the context of the environment where we live and materials that are easily available. We are not under the illusion that it is the best system possible, but rather it is something that works for us and was what we felt to be the best option available. The bottom line is that straw has great potential as a structural and insulating building material. Conveniently straw bales were available virtually everywhere when we began and thus was born "straw bale construction." Obviously, in the time to come other options will be conceived and put into practice. For us one of the most appealing systems is Eco Cocon which uses pre-fab panels. It has many advantages and yet at the same time several limitations that are largely logistical. In the larger sense, we are really talking about natural fibers as a whole whether it be hemp or some other. All that is required is a little bit of imagination to unlock the future of new ways to build.

VÝZKUM, VÝVOJ A VÝUKA JAKO PODPORA PRO ROZŠIŘOVÁNÍ HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ V ČR// RESEARCH, DEVELOPMENT AND TEACHING AS SUPPORT FOR EXPANSION OF BUILDINGS USING EARTHEN MATERIAL IN THE CZECH REPUBLIC

ZDENĚK VEJPUSTEK¹, IVANA ŽABIČKOVÁ², JAN RŮŽIČKA³, JAN MÜLLER⁴

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ, SDRUŽENÍ HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ, ČESKÁ REPUBLIKA
HTTP://WWW.HLINA.INFO/

Klíčové slová: hlína, jíl, materiál, výzkum, vývoj, výuka
Key words: earth, clay, material, research, development, teach

ABSTRAKT

Používání hliněného stavebního materiálu za posledních 20let v ČR neustále stoupá. Nezanedbatelný vliv na tento trend má výzkum, vývoj a výuka v této oblasti. Výzkum a vývoj definuje reálné vlastnosti a meze použití hlíny, čímž napomáhá rozšiřovat povědomí o výhodách tohoto materiálu ve stavebnictví. Výsledky zkoušek hliněných konstrukcí následně umožňují zařadit hlínu mezi běžné a standardně používané materiály a dočasně tak překlenout i současnou absenci norem. Kombinace teoretické a praktické výuky hliněného stavitelství má nezastupitelné místo v rozšiřování počtu řemeslníků schopných kvalitně a na vysoké odborné úrovni s hliněným materiálem pracovat. Přispívá také k rozšiřování ověřených informací o možnostech a způsobu použití hlíny mezi stavebními technikami a projektanty jak v rámci novostaveb, tak i oprav a rekonstrukcí. Článek prezentuje současný stav výzkumu, vývoje a výuky v ČR. V článku jsou uvedeny praktické příklady a jejich vliv na úroveň a rozvoj hliněného stavitelství.

ABSTRACT

The use of earthen building material in the Czech Republic has been steadily increasing in the last 20 years. Research, development and teaching in this field have a significant impact on this trend. Research and development defines the real properties and limits of earthen material usage, helping to raise awareness of the benefits of this material in the construction industry. The results of tests of earthen constructions subsequently enable to incorporate earthen material among common and standardly used materials and thus temporarily overcome the current absence of standards. The combination of theoretical and practical teaching of earthen material use has an irreplaceable role in expanding the number of craftsmen able to work with earthen material in high quality and high professional level. It also contributes to the dissemination of proven information about the possibilities and ways of using earthen material among construction technicians and designers both within new builds, as well as repairs and reconstructions. The article presents the current state of research, development and teaching in the Czech Republic. Practical examples and their influence on the level and development of buildings using earthen material are presented.

¹ Ing. Zdeněk Vejpustek, Ph.D., Brno University of Technology, Faculty of Architecture, Department of Engineering, Poříčí 5, 639 00 Brno, vejpustek@vejpustek.cz

² Doc. Ing. Ivana Žabičková, CSc., Brno University of Technology, Faculty of Architecture, Department of Engineering, Poříčí 5, 639 00 Brno, zabickova@gmail.com

³ Ing. Jan Růžička, Ph.D., Czech Technical University in Prague, Faculty of Civil Engineering, Department of Building Structures, Thákurova 7, 166 29 Praha 6; University Centre for Energy Efficient Buildings of the CTU in Prague, Department of Architecture and Environment, jan.ruzicka@fsv.cvut.cz

⁴ Ing. Jan Müller, Ph.D., Brno University of Technology, Faculty of Civil Engineering, Institute of Building Structures, Veveří 331/95, 602 00 Brno, muller.j@fce.vutbr.cz

ÚVOD

V České republice má hliněné stavitelství dlouholetou tradici, na kterou se v posledních desetiletích podařilo úspěšně navázat [01]. Objem stavebních prací pro projektanty, výrobce, i zhotovitele hliněných materiálů a konstrukcí se každým rokem zvyšuje. Nezanedbatelný vliv na tento trend má výzkum, vývoj a výuka v této oblasti.

Článek informuje o organizacích a akcích, které se výzkumem, vývojem a výukou v oblasti hliněného stavitelství v České republice dlouhodobě zabývají. V článku je uveden stávající stav včetně historických návazností s výhledem do budoucna.

1 VÝZKUM A VÝVOJ V OBLASTI HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ

Výzkum a vývoj je prováděn jak na univerzitách a ve výzkumných centrech, tak i v rámci jednotlivých výrobců hliněných směsí. Cenné podněty pro oblast výzkumu a vývoje přináší i praktické zkušenosti řemeslníků pracujících s hliněným stavebním materiálem. Všechny tyto skupiny se daří propojovat, což přináší efektivní postup v rámci zkoumaných problematik. K setkávání akademiků a praktických hlinářů dochází na odborných konferencích a v rámci hlinářských organizací (např. SHS).

1.1 VÝZKUM V RÁMCI UNIVERSIT A VÝZKUMNÝCH CENTER

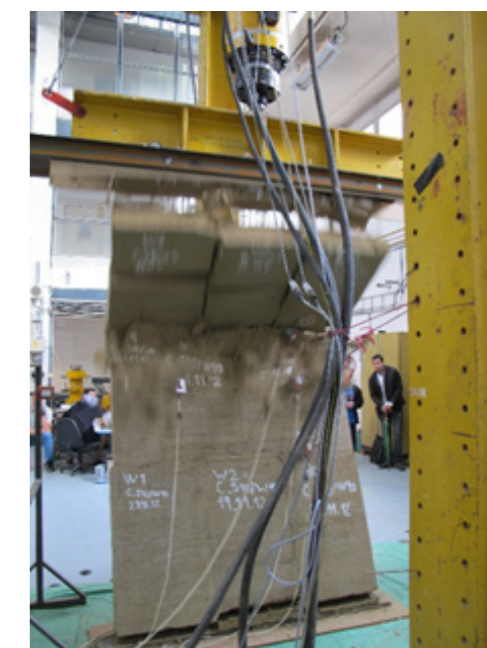
Kontinuální výzkum hliněného stavebního materiálu probíhá v největší míře na stavebních vysokých školách a výzkumných centrech spojených s tradičními univerzitami. Do výzkumu se však zapojují i různé výzkumné organizace a ústavy a instituty, obvykle na základě jednorázových projektů či zkoušek. Z výzkumných center pro ukázkou uvádíme podrobnosti o výzkumu a vývoji na ČVUT v Praze a VUT v Brně.

Výzkum a vývoj na ČVUT v Praze
Výzkum a vývoj v oblasti hliněného stavitelství probíhá v rámci ČVUT zejména na dvou pracovištích – na Fakultě stavební ČVUT v Praze a jako součást výzkumných aktivit Univerzity centra energeticky efektivních budov UCEEB ČVUT a to jednak v rámci disertačních prací a jednak v rámci grantových projektů. Výzkumné aktivity se soustřeďují primárně na využití hliněných konstrukcí v moderním

stavebnictví a architektuře v rámci výzkumu přírodních stavebních materiálů a zahrnují oblasti:

- Mechanické vlastnosti a odolnost konstrukcí z nepálené hlíny
- Vliv jílových materiálů na kvalitu vnitřního prostředí
- Hliněné konstrukce a environmentální hodnocení stavebních konstrukcí a LCA

První výzkum mechanických vlastností moderních konstrukcí z nepálené hlíny na ČVUT se datuje od poloviny 90. let v souvislosti s první vlnou renesance zájmu o přírodní materiály. Řada experimentů byla provedena mj. v souvislosti s realizací Rybářské bašty v Průhoncích (arch. Suske, SEA architects, 1997), prvního novodobého projektu využívajícího konstrukce z nepálené hlíny. Druhou vlnu zájmu odstartovaly povodně v Čechách v roce 2002. Výzkum se zabýval různými metodami stabilizace nepálených cihel, vlivem jílu na mechanické vlastnosti (Růžička, 2006) a možnostmi technologického zpracování moderních konstrukcí z nepálené hlíny (Havlík, 2017) (obr. 01). V současnosti se kromě experimentálních metod uplatňují i metody numerického modelování konstrukcí z nepálené hlíny. Kromě mechanických vlastností a způsobů stabilizace byly zpracovávány i výzkumné projekty v oblasti požární bezpečnosti konstrukcí z využitím jílových materiálů. Pro praxi je významným výsledkem výstup z projektu MPO

Obrázek 01 Experiment stanovení únosnosti nosné stěny z prefabrikovaných dusaných panelů [02]
Figure 01 Experimental verification of load bearing capacity of load bearing wall consisting of prefabricated rammed earth panels [02].

Efekt (obr. 02) z roku 2010 „Vybrané vlastnosti přírodních a dalších stavebních materiálů, stavebních prvků a budov“ (Růžička, Pokorný, 2010), jehož výsledkem je kromě jiného Protokol o zkoušce požární odolnosti nosné stěny ze slaměných balíků s jílovými omítkami. Tento protokol je volně ke stažení na stránkách pracoviště Katedry konstrukcí pozemních staveb, FSv ČVUT v Praze [02] a je možno jej použít i v praxi pro stavební řízení.

Důležitou oblastí výzkumu v současnosti je vliv hliněných konstrukcí na kvalitu vnitřního prostředí a tepelně vlhkostní mikroklima (Diviš, Růžička, 2019). V rámci výzkumných projektů jsou sledovány jednak sorpční vlastnosti jílových materiálů a jednak chování stavebních konstrukcí s jejich využitím z hlediska tepelně vlhkostních procesů (obr. 03). Významným benefitem hliněných konstrukcí jsou jejich environmentální vlastnosti. Výzkum v oblasti stanovování environmentálních kritérií, vývoji metodik pro environmentální hodnocení konstrukcí a LCA patří k významným oblastem výzkumu v rámci FSv a UCEEB ČVUT. Výsledky z této oblasti mohou významným způsobem motivovat pro širší využití hliněných konstrukcí v praxi.

VÝZKUM A VÝVOJ NA VUT V BRNĚ

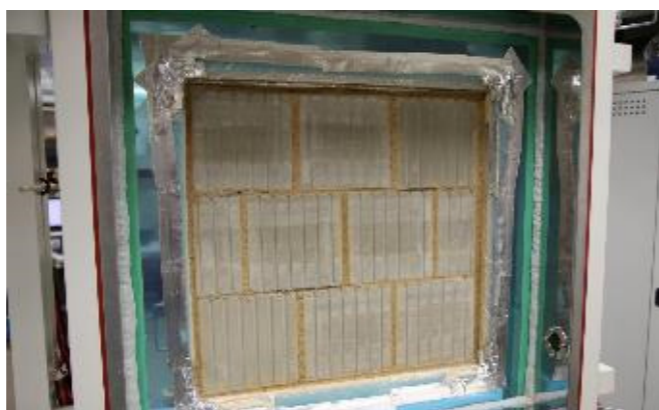
Výzkum chování hlíny ve stavbách na VUT v Brně je prováděn hlavně v rámci doktorského studijního programu. Výsledky ohledně vlhkostního chování hlíny v budovách jsou k dispozici z Fakulty stavební, Ústavu pozemního stavitelství (Müller 2011, [05]). Mechanické a jiné vlastnosti hliněných cihel, sloupů a krátkých stěn byly zkoušeny na Ústavu stavebního zkoušení v letech 1996-1997 a znovu v roce 2008 (obr. 04). Dlouhodobé výsledky ohledně použití hlíny v budovách jsou k dispozici ze série doktorských prací z Fakulty architektury [06]. Do budoucna se očekává experimentální výzkum hlíny i v nově otevřeném výzkumném centru ADMAS v Brně se zaměřením na trvanlivost a požární odolnost.

1.2 APLIKOVANÝ FIREMNÍ VÝZKUM A VÝVOJ

V České republice existuje několik výrobců hliněných směsí určených pro stavebnictví. Většina výrobců kontinuálně vyvíjí a testuje své hliněné směsi, čímž posouvá znalosti a zkušenosti s výrobou a použitím stavební hlíny. Jedná se hlavně o hliněné omítky, ale lze pořídit také hliněné cihly a další stavební materiál. Z výrobců materiálu lze jmenovat dlouhodobě

Obrázek 02 Požární odolnost nosné stěny ze slaměných balíků s hliněnými omítkami v rámci projektu MPO Efekt „Vybrané vlastnosti přírodních a dalších stavebních materiálů, stavebních prvků a budov“ (2010) [03].
Figure 02 Fire resistance of load bearing wall from straw bales with clay plasters within the project MPO EFEKT “Selected properties of natural based materials, structural elements and buildings” (2010) [03].

Obrázek 03 Stanovení sorpční capacity stěny z hliněných cihel pomocí testu dynamické sorpce v klimatické komoře [04].
Figure 03 Fire resistance of load bearing wall from straw bales with clay plasters within the project MPO EFEKT “Selected properties of natural based materials, structural elements and buildings” (2010) [04].

Obrázek 04 Praskliny při porušení sloupu ve střední šířce a střední tloušťce doprovázené dalšími poruchami. Během výzkumu byly testovány různé velikosti stěn, jílové materiály, vazby zdiva a vliv vlhkosti. Obrázek ukazuje sloupek 600/150/900 mm.
Figure 04 Pillar breaking cracks at mid-width and mid-thickness accompanied by other faults. Various wall sizes, clay materials, walls bonding pattern and the influence of moisture content were tested during the research. The picture shows pillar 600/150/900mm.

působící hlinářské firmy Picas, Hliněný dům, Claygar, ale nové výrobky vyvíjejí i některé další společnosti. Jejich spolupráce s řemeslníky zajišťuje zpětnou vazbu ohledně aplikace, fungování a trvanlivosti použitých hliněných směsí. Řemeslníci, kteří se dlouhodobě specializují na práci s hlínou, se obvykle dále odborně vzdělávají a prochází odborným růstem. Tyto jejich aktivity směřují nejen k rozvíjení stávajících hlinářských technik, ale také k technologickému vývoji v oblasti provádění hliněných staveb. Řemeslníci a realizační firmy se sdružují z důvodu sdílení profese a často i životních hodnot. Skupiny lze najít na stránkách výrobců hliněných směsí nebo na stránkách hlinářských sdružení.

2 VÝUKA V OBLASTI HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ

2.1 VÝUKA NA UNIVERSITÁCH

Výuka použití hliněného stavebního materiálu na univerzitách je obvykle spojena s osobami provádějícími také výzkum a vývoj v této oblasti. Kromě vybraných škol a předmětů hliněný stavební materiál zasahuje i mezioborově a lze ho tedy najít ve výuce nížeji uvedených škol.

VÝUKA HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ NA VUT V BRNĚ

Na Fakultě stavební VUT v Brně je možno se s nepálenou hlínou seznámit v předmětu Trvale udržitelná výstavba, který seznamuje studenty magisterského studia s ekologicky orientovanými možnostmi návrhu budov.

Letos zde startuje nový studijní obor – Environmentálně vyspělé budovy. V rámci tohoto oboru jsou v magisterském stupni studia dva předměty, kde budou součástí výuky i informace o hliněných konstrukcích - Multikriteriální hodnocení pozemních staveb a Ekologické stavebnictví. Hlavně vzhledem k chybějící průmyslové standardizaci nepálené hlíny není v tomto oboru zavedena výuka v předmětech zaměřených na statiku nebo stavební materiály.

Fakulta architektury VUT v Brně zařazuje informace o hliněných stavbách do předmětů Stavební materiály, Nosné konstrukce II a Poruchy a sanace staveb v bakalářském a magisterském studijním programu. V předmětu Nosné konstrukce II jsou zařazeny i polní zkoušky hlíny, které studenti přímo se vzorky vlastních hlín provádějí. Nově na Fakultě ar-

Obrázek 05 Tvorba hliněných dekorací na sloupech Ústavu stavitelství Fakulty architektury VUT v Brně v rámci programu MOST.

Figure 05 Creation of earthen decorations on columns of the Department of Engineering, Faculty of Architecture, Brno University of Technology within the framework of the MOST project.

Obrázek 06 Letní škola přírodního stavitelství na FSv ČVUT v Praze ve spolupráci s UCEEB ČVUT (Volf, Diviš 2018).

Figure 06 Summer school on natural based materials at FCE CVUT in Prague in cooperation with UCEEB ČVUT (Volf, Diviš 2018)

chitektury v rámci programu MOST (Moderní a otevřené studium techniky) probíhají za účasti pedagogů a studentů workshopy zaměřené na praktické provádění hliněných staveb a dekoračních technik - jednalo se o stavbu španělské hliněné pece, použití hliněných dekorací na omítkách a malířské techniky s použitím přírodních materiálů. V doktorském studijním programu jsou vypisována témata rovněž pro hliněné stavby, jako je např. v současné době „Technické limity užití hliněného materiálu v architektonické tvorbě“ a „Ekonomické a sociální limity užití hliněného materiálu ve vybraných zemích“.

VÝUKA NA FAKULTĚ STAVEBNÍ ČVUT V PRAZE V OBLASTI HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ

Moderní hliněné konstrukce jsou nedílnou součástí přehledu materiálových a technolo-

gických možností již v rámci základních kurzů předmětů Konstrukce pozemních staveb na bakalářském stupni studijních programů Architektura a stavitelství, Stavební inženýrství a Stavitelství na Fakultě stavební ČVUT v Praze. Pro tyto programy je od zimního semestru 2019/20 připraven nový volitelný předmět Přírodní stavební materiály, kde je věnována konstrukcím z nepálené hlíny a vlastnostem jílových materiálů podstatná část. Na předmět pak v letním semestru bude navazovat volitelný předmět praktické výuky Přírodní stavební materiály v praxi, který je koncipován jako letní škola stavění z přírodních materiálů. Předmět byl zařazen do řádné výuky pro dvou ročníků pilotní praktické výuky, kde byl koncept předmětu ověřován. Studenti zde mají možnost si vyzkoušet vybrané techniky v praxi a lépe pochopit specifické konstrukční a technologické souvislosti (obr. 06).

Environmentální charakteristiky těchto materiálů jsou pak prezentovány na magisterském stupni oboru Budovy a prostředí v rámci předmětu Integrované navrhování budov. Kromě toho jsou hliněné moderní hliněné konstrukce předmětem studentských prací v rámci Specializovaných projektů na tomto oboru i v rámci bakalářských a magisterských prací.

2.2 VÝUKA NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH STAVEBNÍHO ZAMĚŘENÍ

Výuka probíhá v rámci předmětů zaměřených na zděné konstrukce, nicméně její komplexnost závisí na možnostech dané školy. Přestup znalostí a moderního využití nepálené hlíny pro výuku na středních školách je přímo propojen s výukou na školách vysokých a je nepříznivě ovlivněn absencí hlinářských norem. Zlepšení této situace se očekává i díky nově schválenému mezinárodnímu projektu "ACT ECO - learn ecobuilding for all".

Zajímavou příležitostí pro rozšiřování obecného povědomí a osvěty o hliněných konstrukcích je zcela inovované vydání učebnic pro střední průmyslové školy stavební, které je aktuálně zpracováváno na Katedře konstrukcí pozemních staveb FSv ČVUT v Praze. V kompletně přepracovaném vydání jsou prezentovány a systematicky začleněny jak historické hliněné konstrukce, tak příklady a použití moderních hliněných konstrukcí a jílových materiálů.

2.3 VÝUKA NA UČILIŠTÍCH STAVEBNÍHO SMĚRU

Výuka na učilištích byla donedávna pouze okrajová. Toto se pomalu zlepšuje díky relativně nové profesní kvalifikaci Zhotovitel hliněných staveb. Způsob výuky a dostupnost relevantních informací je hlavním cílem nově schváleného projektu "ACT ECO - learn ecobuilding for all".

2.4 CERTIFIKOVANÁ VÝUKA VE SDRUŽENÍ HLINĚNÉHO STAVITELSTVÍ (SHS)

Výuka hliněného stavitelství v SHS probíhá prostřednictvím dvou typů kurzů, evropských kurzů pod ECVET a národních kurzů pod NSK. Zájemci se v nich seznamují s celým průřezem problematiky hliněného stavitelství od materiálu přes jednotlivé technologie výstavby, povrchových úprav po rekonstrukce a recyklace hliněného materiálu. Výuka v kurzech ECVET „Poznej · hlínu“ („Learn · Earth“) V roce 2009 byla zahájena výuka v kurzech „Poznej · hlínu“ („Learn · Earth“) s certifikátem ECVET Hliněné stavby v centru praktické výuky v Hostimí nedaleko Moravských Budějovic, kde se koná v rozšířené podobě bez přerušení dodnes. Výuka hliněného materiálu, hliněných omítek, návrhů interiérů a dekorací byla rozšířena v roce 2015 o kurz zděných konstrukcí, v roce 2016 o kurzy dusaných stěn a rekonstrukcí hliněných staveb. Kurzy „Poznej · hlínu“ byly vytvořeny ve spolupráci s dalšími evropskými zeměmi a absolventi jsou hodnoceni v souladu s evropským kreditem ECVET Hliněné stavby. SHS, z.s., jako člen "Memoranda o porozumění" (MoU), má oprávnění vydávat osvědčení o zkoušce platné v Evropě ve všech institucích spojených s Memorandem. Zkoušky z těchto kurzů probíhají v úrovni 3 nebo 4 podle výběru uchazeče. Certifikáty ECVET v úrovni 3 jsou vhodné pro řemeslníky, v úrovni 4 pro lektory.

Přehled kurzů probíhajících v současné době:

M	Hliněné materiály
B1	Hliněné zdivo
B3	Dusaná hlína
C	Hliněné omítky
D	Návrh interiérů
O	Dekoratívni prvky
R	Rekonstrukce, údržba a opravy hliněných staveb
E	Ekonomika, marketing

VÝUKA V REKVALIFIKAČNÍCH KURZECH

ZHOTOVITEL HLINĚNÝCH STAVEB

Vytvoření rekvalifikačních kurzů si vyžádala situace, která nastala s narůstajícím množstvím řemeslníků pracujících s hlínou, kteří se sice měli možnost ve svém oboru vzdělávat v kurzech Poznej hlínu, ale toto vzdělávání nebylo českými úřady uznáváno. Pod Národním ústavem vzdělávání České republiky jsou registrovány 3 profesní kvalifikace Zhotovitel hliněných staveb – zedník (kód 36-111-H), Zhotovitel hliněných staveb – omítkář (kód 36-112-H) a Zhotovitel hliněných staveb – dekorátor omítek (kód 36-113-H), z nichž první dvě vytvářejí úplnou profesní kvalifikaci, třetí z nich – dekorátor omítek - je kvalifikace rozvíjející kvalifikaci omítkář. K získání profesní kvalifikace Zhotovitel hliněných staveb je nutno složit zkoušky dle Národní soustavy kvalifikací dále jen NSK. Úspěšné splnění dílčích kvalifikací ZHS zedník a ZHS omítkář dává podklad k získání vázané živnosti, ke zkoušce ZHS dekorátor se může přihlásit pouze absolvent zkoušky ZHS omítkář Autorizací od Ministerstva průmyslu a obchodu k profesním zkouškám dle zákona č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání všech tří výše uvedených dílčích kvalifikací Zhotovitel hliněných staveb v současnosti disponuje pouze Sdružení hliněného stavitelství, z.s., které tyto zkoušky od roku 2017 pořádá. Vzhledem k prolínání se profesní kvalifikace Zhotovitel hliněných staveb s ECVET „Poznej·hlínu“(ECVET je základ pro Zhotovitele hliněných staveb, který je rozšířen o požadavky MŠMT a MPO) je mohou úspěšní absolventi zkoušek získat i certifikát o složení mezinárodní zkoušky

Obrázek 07 Zkouška dle Národní soustavy kvalifikací (NSK) pro získání profesní kvalifikace Zhotovitel hliněných staveb, Hostim, září 2019.

Figure 07 Examination according to the National Qualifications Framework (NSK) for obtaining a professional qualification Earth / Clay building maker, Hostim, September 2019.

ECVET „Poznej·hlínu“ v odpovídajícím stupni a rozsahu.

2.5. AKCE ZAMĚŘENÉ NA PŘEDÁVÁNÍ INFORMACÍ O HLINĚNÉM STAVITELSTVÍ

Na provádění hliněných staveb a konstrukcí je přímo zaměřena každoroční akce "Hliněné sdílení". Momentálně se připravuje její páté pokračování na Fakultě architektury v Brně. Rozsahem se jedná o blok krátkých přednášek primárně řemeslníků a firem pracujících s hlínou. Cílem je seznámit řemeslníky a širokou veřejnost s prováděním hliněných staveb. Jednotliví přednášející seznamují posluchače se svými hlinářskými projekty, způsoby řešení problémů na stavbě i s výsledky po provedení. Vstupné je dobrovolné a mezi posluchači v současnosti převažují hlavně zájemci o stavbu či opravu svých domů za pomoci hliněného stavebního materiálu.

Obrázek 08 Hliněné sdílení, listopad 2017
Figure 08 Earth Sharing event, November 2017.

Na vědecký výzkum hliněného stavebního materiálu je každé dva roky zaměřena česká část konference "Zdravé domy". Tato akce spolupřátaná s našimi slovenskými kolegy se koná pod záštitou Fakulty architektury v Brně. Česká část konference se postupně vyvinula z obecné konference o přírodním a ekologickém stavění na prezentaci současného vědeckého a výzkumného vývoje v oblasti hliněných staveb a dává i výrazný prostor orgánům památkové péče, realizačním firmám a výrobcům hliněného materiálu. Jednodenní exkurze umožňuje návštěvníkům seznámit se s výstavbou nových hliněných staveb i s rekonstrukcemi historických památkových objektů. Na vývoj hlinářského oboru je zaměřeno "Národní setkání hlinářů". Jedná se o uzavřené

setkání pozvaných osob a organizací, které zásadním způsobem ovlivňují trh a diskurs oblasti hliněných staveb v České republice. Zástupci univerzit, výzkumu, výrobců materiálu, prováděcích firem, památkářů a vzdělávacích institucí na setkání řeší současný stav oboru a odhady vývoje do budoucna. Dojedná se možná spolupráce mezi zúčastněnými subjekty. Setkání probíhá nepravidelně dle požadavků a situace v oboru.

Speciální akce zaměřené na předávání informací o hliněném stavitelství je seminář pro autorizované inženýry a techniky ve spolupráci s ČKAIT. Seminář byl vyžádán vedením krajských organizací ČKAIT a zajišťuje ho SHS. Seminář je zaměřený na všeobecné informace potřebné pro návrh a certifikaci hliněných staveb autorizovanými osobami čímž částečně vyplňuje nedostatek validních informací o hliněném stavebním materiálu mezi autorizovanými odborníky věnující se projekci a realizaci staveb. Obvyklý počet autorizovaných osob účastnících se semináře je 50-100.

V České republice je velké množství dalších akcí (setkání, konference, meetingy), které se různou měrou dotýkají tematiky hliněných staveb a konstrukcí, nicméně žádná z nich není přímo zaměřena pouze na hlínu. Z nejvýznamnějších lze zmínit Příběhy domů (Praha), Přírodní stavby od A do Z (Ochoz u Brna), Stavby z přírodních materiálů/The Natural Homes Conference (Praha), Zachraňte stodoly (Hrubá Vrbka), a další.

2.6 WORKSHOPY

Workshopy jsou primárně zaměřeny na praktické provedení daného úkolu, obvykle stavby nebo části stavby. Kvalitu a předávané informace na workshopu ovlivňuje provozovatel a není svázána či kontrolována požadavky jiných institucí.

Slamák.info pořádá třídní workshopy zaměřené na práci se slaměnými balíky a tlustou hliněnou omítkou. Jedná se o „putovní“ akce, kdy workshop probíhá přímo na konkrétní stavbě s konkrétními úkoly. Cílem je tedy nejen se něco naučit, ale také něco hodnotného vybudovat.

Spolek Baobaby z Hostišové u Zlína pořádá kromě příležitostných workshopů, zaměřených na přírodní stavitelství, také každoroční konferenci Natural Homes Conference v Praze a festival Baobaby-Fest přímo v Hostišové.

Občanské sdružení Ekovesnice z Velké nad Veličkou nabízí na stránkách slamenedomy.cz a ekovesnice.cz workshopy zaměřené na

práce na konkrétním domě formou aktivní táborové dovolené. Kromě toho nabízejí také osvětové přednášky a semináře na téma sláma, hlína a jejich použití při stavbě rodinného domu v Praze, Brně, Bratislavě a Košicích. Tyto semináře vede Petr Skořepa.

Firma Picas manželů Navrátilových z Hradčan u Tišnova pořádá od jara do podzimu jednodenní školení, zaměřená na práci s barevnými a dekorativními omítkami pomocí různých technik. Tato školení vede přímo Michal Navrátil a používá při nich jím vyráběné hliněné omítkové směsi.

Uspořádat workshop na téma hliněné omítky přímo na stavbě nabízí také řemeslníci, jako jsou Martin Papež, Bohdan Nebesař, Ondřej Netík, Jan Pospíšil a další.

Hlinařské akce pořádá také Národní památkový ústav. Tyto akce jsou zaměřeny na konkrétní památkově chráněné objekty. Pravidelně se každý rok opakuje workshop „Zachraňte stodoly“, během kterého probíhá oprava jedné tradiční hornácké zemědělské usedlosti - památkově chráněné stodoly v obci Hrubá Vrbka. Nejnovějším workshopem byla například oprava hliněných konstrukcí a malované výzdoby v Lysovicích na Vyškovsku ve spolupráci s firmou Hliněný dům.

S hliněným stavitelstvím jsou spojena ekocentra po celé ČR. Lze například zmínit Sluňákov u Olomouce, Kapráluv mlýn v Moravském krasu, Otevřená zahrada či Veronica v Brně, nebo Ekocentrum PALETA v Pardubicích. V posledním jmenovaném například letos proběhla přednáška a následný workshop zaměřený na různé hliněné konstrukce a jejich provádění přímo na domku ekocentra. Tento domek bude následně sloužit jako zdroj informací pro laickou veřejnost s plánovaným zapojením základních škol.

Školení nebo nějakou formu technické podpory k svým produktům obvykle dodávají všichni výrobci hliněných směsí a často také dovozci či zástupci zahraničních výrobců.

2.7 INFORMACE VOLNĚ SDÍLENÉ ELEKTRONICKY

Většina organizací, které se nějakým způsobem zabývají hliněným stavitelstvím má své internetové portály, kterými šíří základní informace o hliněném stavebním materiálu. Ucelenost a kvalita těchto informací je různá, závisí na organizaci a jejím zaměření. Vzájemně ověřené informace o hlíně jsou k dispozici na evropské stránce s ECVET „Learn·Earth“. Rozšiřováním vzájemně schválených a ověřených

informací se zabývá nově schválený mezinárodní projekt „ACT ECO - learn ecobuilding for all“, kterého se za ČR účastní Sdružení hliněného stavitelství, z.s. Výsledkem budou mimo jiné i volně stažitelné výukové materiály.

2.8 SPOLKY A ZÁJMOVÁ SDRUŽENÍ

K rozšiřování informací o hliněném stavitelství přispívají významnou měrou také spolky a zájmové sdružení. Zásadním přínosem je vzájemná diskuse členů, která předává zkušenosti a rozvíjí úspěšné techniky z praxe.

Přímo na oblast hlíny je zaměřeno Sdružení hliněného stavitelství, z.s. (SHS). Členové SHS pokrývají kompletní oblast hliněného stavitelství, což umožňuje efektivní spolupráci a na vědomostech a zkušenostech založený rozvoj oboru. Mezi členy patří výzkumníci z univerzit a výzkumných center po celé České republice, akademičtí pracovníci věnující se výuce stavebních inženýrů a architektů, pracovníci státní památkové péče, architekti a projektanti tvořící návrhy pro novostavby i rekonstrukce hliněných domů, specializovaní řemeslníci a stavbaři, ale i běžní majitelé a stavitelé hliněných staveb. Členská základna SHS se postupně mění ve prospěch členů zabývajících se hliněným stavitelstvím profesionálně. Zásadní pro činnost SHS je shromažďování ověřených informací o současném stavu a způsobu provádění hliněného stavitelství v České republice. SHS je velmi aktivní v oblasti mezinárodní spolupráce, a to jak na úrovni projektů, tak i v rovině spolupráce s místními hlinařskými organizacemi v EU. V rámci mezinárodní spolupráce probíhá nejenom porovnávání těchto informací v celoevropském měřítku, ale i sledování evropských trendů jak v hliněném stavitelství, tak i ve způsobu vzdělávání hlnařů. Sdružení poté může splnit základní cíl, kterým je předávání korektních informací o hliněném stavitelství všem zájemcům jak z laické tak i z odborné veřejnosti. Tento cíl je naplňován jak pořádáním různých hromadných akcí pro odbornou i laickou veřejnost, tak i pořádáním výukových kurzů a osvěty směřované ke konkrétním zájemcům o hliněné stavby. Mezinárodní projekty zaměřené na hlínu, ve kterých figurovalo SHS:

- INTERREG IIIA - A study into the German-Czech Transfer of Scientific Knowledge about Ecological and Region-specific Building (DE-CZ)

- INTERREG IIIA - Towards the future through the past - Natural materials in the regional building culture” (CZ-SK)

- CLAY TODAY - Czech project OP RLZ Natural and earthen materials in modern and traditional structures (CZ)

- HLINARCH Professional Qualification for Working with Natural and Sustainable Building Materials (partners CZ, SK, SI, A)

- LearnWithClay. Project Leonardo da Vinci LearnWithClayPartnership (multinational project)

- Project Leonardo da Vinci Learn Earth 2 (multinational project)

- PIRATE - Provide Instructions and Resources for Assessment and Training in Earth building

- LLP programme - (multinational project)

V ČR působí další spolky a organizace, které se určitou mírou své činnosti věnují hliněnému stavitelství. Obvykle jsou zaměřeny na přírodní stavby, kam hlína nezanedbatelnou mírou patří. Tyto organizace pak předávají informace o použití hlíny ve svých stavbách a často mají i přesah na obecné užívání hlíny. Organizují obvykle různé typy setkání zájemců o přírodní stavby (workshop, meetingy, konference) a distribuuji informace (obvykle na webových či facebookových stránkách). Z nejvýznamnějších lze uvést Spolek Baobaby, Slamák.info, Občanské sdružení Ekovesnice.

ZÁVĚR

V České republice je výzkum, vývoj a výuka hliněného stavitelství prováděn na všech školních i pracovních úrovních. Řemeslníci pracující s hlínou mají možnost se vzdělávat jak v rámci workshopů, tak i certifikovaným způsobem. Studenti škol se s hliněným stavebním materiálem potkávají od učebních oborů po doktorské studijní programy. Kontinuální výzkum v oblasti hliněných staveb je prováděn jak v rámci doktorských prací, tak i v rámci výzkumných ústavů či specializovaných výzkumných pracovišť.

V rámci oborových sdružení (např. SHS) i tematicky na hlínu zaměřených veřejných akcí se daří vyměňovat si zkušenosti mezi řemeslníky, projektanty, výzkumníky, pracovníky památkové péče a zahraničními odborníky. Tento široký záběr umožnil vytvořit, certifikovat a provozovat učební obor Zhotovitel hliněných staveb, který je součástí českého vzdělávacího systému a je propojený s celoevropským systémem kvalifikací ECVET.

Hlavním cílem do budoucna je rozšiřování validních informací o hliněném stavitelství mezi odbornou i laickou veřejnost. Cílem je také

pokračovat v započatých akcích a umožnit všem zájemcům získávat relevantní informace a dovednosti jak formou veřejně dostupných informací, tak i možností navštívit vhodný kurz či výuku. Vzhledem k velkému zájmu o projekční podklady k navrhování hliněných konstrukcí se připravuje otevření kurzů pro projektanty hliněných konstrukcí. Spolu s tou-

to prací se profesní sdružení dlouhodobě snaží o vytvoření nebo převzetí standardu (normy) pro návrh hliněných nosných i nenosných konstrukcí.

REFERENCES

- [01] Žabičková, I. (2003) Hliněné stavby, ERA, ISBN 978-80-86517-21-6.
- [02] Ruzicka, J., Havlik, F., Richter, J., Stanek, K. (2015) Advanced Prefabricated Rammed Earth Structures – mechanical, building physical and environmental properties. in Rammed Earth Construction – Cutting-Edge Research on Traditional and Modern Rammed Earth. Tylor&Francis Group, London UK, ISBN 978-1-138-02770-1
- [03] Protokol o zkoušce požární odolnosti nosné obvodové stěny ze slaměných balíků, projekt 122 142 0507: „Vybrané vlastnosti přírodních a dalších stavebních materiálů, stavebních prvků a budov“, program EFEKT, MPO ČR, 2010, www.kps.fsv.cvut.cz
- [04] Ruzicka, J., Divis, J., Stanek, K., Havlik, F., Richter, J. (2016) The influence of natural clays and earthen structures on the relative humidity of internal microclimates, in: Lehm 2016 (digital conference proceedings)
- [05] Müller, J. (2011) Vliv obkladových panelů z nepálené hlíny na tepelně-vlhkostní mikroklima podkrovní, Ph.D. Thesies, Brno University of Technology
- [06] Karasová, A. (2010) Rekonstrukce hliněných staveb v regionu Haná, Brno University of Technology.

INTERNETOVÉ ODKAZY:

Sdružení hliněného stavitelství z.s.
www.hlina.info

Zhotovitel hliněných staveb – zedník (kód 36-111-H)
https://www.narodnikvalifikace.cz/kvalifikace-692-Zhotovitel_hlinenych_staveb_zednik/revize-1179,

Zhotovitel hliněných staveb – omítkař (kód 36-112-H)
https://www.narodnikvalifikace.cz/kvalifikace-691-Zhotovitel_hlinenych_staveb_omitkar/revize-1178

Zhotovitel hliněných staveb – dekorátér omítek (kód 36-113-H)
https://www.narodnikvalifikace.cz/kvalifikace-690-Zhotovitel_hlinenych_staveb_dekorater_omitek/revize-1177

Ekocentra
<http://www.ekocentra.cz/ekocentra/>

MOST - Moderní a otevřené studium techniky, CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002430
<https://www.vutbr.cz/vav/projekty/detail/27883>

MODERNÉ PROJEKTY S NABÍJANOU HLINOU// MODERN PROJECTS WITH RAMMED EARTH

HANNO BURTSCHER

EARTHMAN.AT, EARTH ACADEMY KIRCHBERG, AUSTRIA

CONTACT@EARTHMAN.AT

EARTHMAN.AT

ABSTRAKT

Nabíjaná hlina ako stavebná technika existuje tisíce rokov a počas histórie bola menená a vylepšovaná kultúrami na celom svete. Energia potrebná na vytvorenie nabíjaných hlinených štruktúr je zlomkom energie potrebnej na výrobu štandardných stavebných materiálov, ako sú napríklad pálené tehly alebo betón. Spomedzi hlinených techník má nabíjaná hlina najvyššiu pevnosť v tlaku a je ideálna pre nosné steny a podlahové prvky. Svojou hustotou cca 2,3 t / m³ sa približuje betónu. Steny z nabíjanej hlíny sú vyrobené zo 100% prírodných materiálov: íl, piesok a štrk a jej výhody demonštruje rastúce povedomie: ako ideálne riešenie pre inovatívne budovy budúcnosti. Prezentácia ukazuje nabíjanú hlinu v modernej architektúre v spolupráci s Martinom Rauchom / LehmTonErde, ako napríklad: Centrum bylín pre firmu RICOLA vo Švajčiarsku, 160 ton hlíny na 22. poschodí v Paraguaji, výstavba domu Martina Raucha alebo renovácia domu Hanna Burtschera v Rakúsku.

ABSTRACT

Rammed earth as a building technique goes back thousands of years and has been modified and improved by cultures all over the world. The energy needed to create rammed earth structures is a fraction of the energy required to produce standard building materials, such as fired bricks or concrete. With a high density (approx. 2,3t/m³) approximating concrete, rammed earth has the highest compression strength amongst the earth techniques and is ideal for load bearing wall and flooring elements. Rammed Earth walls are made-up of 100% natural materials: clay, sand and gravel and its benefits demonstrate growing awareness: as an ideal solution for innovative buildings of the future. The presentation shows rammed earth in modern architecture, in cooperation with Martin Rauch/ LehmTonErde, such as: RICOLA KRÄUTERZENTRUM in Switzerland, 160 tons of earth on 22nd floor in Paraguay, building Martin Rauch's house or renovating of Hanno Burtscher's house in Austria.

INTRODUCTION

Rammed earth is the strongest amongst the earth technique and with the density of 2500kg/m³ (similar to conventional concrete) rammed earth has the highest density amongst the earth techniques. The rammed earth technique has a 3000 years history and was used by cultures all over the world.

20 years ago I started to work with earth as a construction material. I was mainly working with Martin Rauch thus the focus was on construction with rammed earth.

Martin Rauch is worldwide known as the pi-

ioneer of rammed earth. Due to the fact that Martin Rauch was pushing the boundaries in rammed earth construction ever since, many projects built by him and the LehmTonErde company are keystone-projects which clearly demonstrates what the possibilities are.

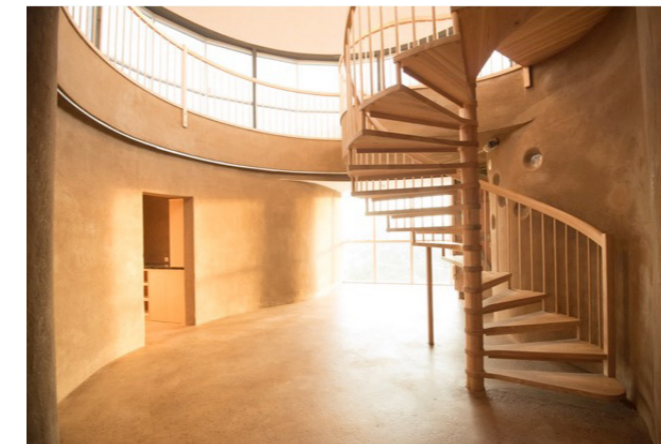
EXAMPLES OF RAMMED EARTH USE IN HISTORY

Rammed earth is an old technique, which has been used for several thousands years and it is still used by many different cultures around the world. The way of rammed earth

construction technique was more or less similar around the world and there was not a real change happening until the present moment. Contemporary industrial conditions forces us and at the same time enables us to produce rammed earth prefabricated rammed or even poured and produced more effectively with the help of machinery.

NAME OF PART 2

There are many good examples of contemporary projects by Austrian companies LehmTonErde and earthman which demonstrate that the natural building technique rammed earth goes along with the contemporary architectural expression. Rammed earth constructions with architects such as Herzog&deMeuron or Snøhetta are very important keystone projects which inspires and motivates people interested in conscious constructions.

Obrázok 1 Hlina v súčasnej stavbe
Figure 1 Earth in the contemporary building

The 3000 tons containing herb storage unit for Ricola in Switzerland is inspiring.

Obrázok 2 hlinená nabíjaná stena v škôlke so skrýšou pre deti
Figure 2 Rammed earth wall in kindergarten with a shelter for children

Obrázok 3 Nabíjaná hlina - sklad bylín pre výrobcu Ricola vo Švajčiarsku

Figure 3 Rammed earth building - storage for herbs for Ricola company in Switzerland (Ricola-Kräuterzentrum)

but the project is not representing the current situation of the average person.

What reflects the situation of thousands of people worldwide is a conventional construction built with concrete blocks and a steel reinforced concrete slab. This was exactly the situation of the project of the architect Hanno Burtscher. It is a renovation in the Austrian alps where he cleared the house of almost 100 tons of concrete and instead added 85 tons of clay. Although the project is still in construction phase, the health benefit of earth in the built environment is already perceivable. The most important statement is that beside the electrical and plumbing part, which is being executed by professional companies, all the different earth construction techniques are getting executed mainly by young motivated architects who are eager to learn different construction techniques.

Obrázok 4 Renovácia domu. Nenosný betón bol nahradený hlinou.

Figure 4 Renovation of the house. Non load bearing concrete was substituted by earth.

CLOSURE

This projects show that using rammed earth is possible for everybody who is motivated to improve the built environment. It is important to encourage and empower people to create healthy homes.

Obrázok 5 Renovácia domu. Cementová podlaha bola nahradená nabíjanou hlinenou s využitím drevených štiepok, zrecyklovaných z čias podliehajúcich renovácii.

Figure 5 Renovation of the house. The cement floor was replaced with rammed earth using wood chips recycled from the renovation.

REFERENCES

[HTTP://WWW.LEHMTONERDE.AT/EN/](http://www.lehmtonerde.at/en/)

[HTTPS://EARTHMAN.AT](https://earthman.at)

MARTIN RAUCH (2019): REFINED EARTH: CONSTRUCTION & DESIGN WITH RAMMED EARTH, VYDAL: DETAIL, ISBN-13: 978-3955532734

UVÁDZANIE SLAMENÝCH KONŠTRUKCIÍ DO MAINSTREEMU// INTRODUCING STRAW STRUCTURES TO MAINSTREAM

BJØRN KIERULF

CREATERRA S.R.O., HRUBÝ ŠŮR, SENEC

BK@CREATERRA.SK

CREATERRA.SK

Kľúčové slová: Slamené steny, EcoCocon, CO2 Neutralne, Pasívny dom, Spolupráca
Key words: Straw walls, EcoCocon, CO2 Neutral, Passive house, Collaboration

ABSTRAKT

Dnes nie je dôvod, prečo nemôžete pasívne domy efektívne a cenovo výhodné stavať z obnoviteľných materiálov. Realizujú sa také stavby po celej Európe v rámci partnerskej siete Ecococon. Vo Veľkej Británii takýto dom získal minulý rok prestížne ocenenie Passive House Award UK. Postupne sa z rodinných domov prechádza do väčších budov: v Dánsku bola postavená škola, v Holandsku športová hala a vo Švajčiarsku trojpodlažná obytná budova. Plánujú sa prvé štvorpodlažné obytné budovy. Na Slovensku je už 20 realizácií. Tím, ktorý stojí za vývojom tohto systému, pochádza z celej Európy: Litvy, Slovenska, Nórska, Francúzska, Dánska. Hoci výroba je stále centrálna, cieľom je regionálna výroba po celej Európe. Od leta 2019 je hlavné sídlo EcoCocon na Slovensku.

ABSTRACT

Today, there is no reason why you cannot build passive houses efficiently and cost-effectively from renewable materials. Such constructions are being realized all over Europe within the Ecococon partner network. In the UK, this house won the prestigious Passive House Award UK last year. Gradually, there is a transformation from family houses to larger buildings: a school was built in Denmark, a sports hall in the Netherlands and a three-storey residential building in Switzerland. The first four-storey residential buildings are planned. There are already 20 buildings in Slovakia. The team behind the development of this system comes from all over Europe: Lithuania, Slovakia, Norway, France, Denmark. Although production is still central, the goal is regional production throughout Europe. Since the summer of 2019 EcoCocon has its headquarters in Slovakia.

ÚVOD

Problém slameného staviteľstva je dostať sa do mainstreamu stavebného priemyslu. Na to treba vytvoriť stavebný systém ktorý je možné realizovať efektívne a za časové a ekonomické predpoklady. Zároveň ako sa zníži energetická spotreba v prevádzke stavieb, treba aj znížiť zabudovaná energia v budovách a zabezpečiť možnosť ich recyklácie alebo návrat do zeme.

RIEŠENIE

Pasívne domy sú energeticky efektívne, pohodlné a umožňujú optimálne využitie obnoviteľných zdrojov energie. Je preto prirodzené že plášť vyrobený z obnoviteľných materiálov, ako je tomu v prípade dreva, slamy a hlíny, bol ďalším krokom úsporného a zdravého bývania. Predstavím jedinečný stavebný systém z

obnoviteľných materiálov, ktorý je certifikovaný nie len ako pasívny dom, ale aj Cradle to Cradle.

Tento systém sa už používa na viac ako 20000 m² stenovej plochy v celej Európe. Predstavuje to celkové množstvo zabudované CO₂ vo výške 1'500'000kg a odhadované ročne úspory vo výške minimálne 100'000kg CO₂ ročne (5kg CO₂/m²a) vďaka lepšiemu tepelnoizolačnému štandardu.

Moduly slamiek ukladajú 75 kg CO₂ na m² a vďaka svojim vysokým izolačným hodnotám prispievajú k najnižším emisiám CO₂ - vy tvoria takmer CO₂ neutrálnu budovu.

Vo Veľkej Británii takýto dom získal minulý rok cenu Passive House Award UK. Autorom bol slovenský architekt Juraj Mikurčík.

Na príkladoch dokončených budovách v celej Európe sa dá poukázať na to ako je možné spoľahlivo vytvoriť vzduchotesný obal, aké hodnoty U sa dosahujú a ako elegantne sa dajú vyriešiť detaily tepelných mostov. To všetko v difúzne otvorenej skladbe bez viacvrstvej alebo drevotrieskovej dosky.

Veľkou pomocou je aj protipožiarna ochrana: moduly boli klasifikované pri požiarnej skúške so zatažou 70kN/m s REI 120 zvnútra a REI 120ef z vonkajšej strany.

Prostredníctvom medzinárodnej siete s partnermi bolo možné realizovať pilotné projekty takmer vo všetkých európskych krajinách vrátane dvoch v Rakúsku. Teraz sa však rodinný dom presúva do väčších budov: v Dánsku bola

postavená škola, v Holandsku športová hala a vo Švajčiarsku trojpodlažná obytná budova. Plánujú sa prvé štvorpodlažné obytné budovy vo Švajčiarsku.

Tím, ktorý stojí za vývojom tohto systému, pochádza z celej Európy: Litvy, Slovenska, Nórska, Francúzska, Dánska. Hoci výroba je stále ústredná, cieľom je regionálna výroba s viacerými miestami v celej Európe. Od leta 2019 je hlavné sídlo na Slovensku.

ZÁVER

Dnes nie je dôvod, prečo nemôžete pasívne domy efektívne a lacno stavať z obnoviteľných materiálov. Dnes sa už sa úspešne implementuje.

Obrázok 1 Slamené prefabrikaty nad Zurichskom jazere.
Figure 1 Straw Prefabricated elements over Lake Zurich

Konferencia sa konala pod záštitou projektov:

APVV 16-0567 Identita SK - spoločná platforma dizajnu, architektúry a sociálnych vied

Zdravé a udržateľné bývanie

BCDLAB
Body Conscious Design Laboratory
Faculty of Architecture STU Bratislava, Slovakia

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

STU
FA

SLOVENSKÁ TECHNICKÁ
UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA ARCHITEKTÚRY

SLOVENSKÁ AGENTÚRA
ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

MINISTERSTVO
ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

rakúske | kultúrne | fórum^{na}

ZELENÝ | GREEN
VZDELÁVACÍ | EDUCATION
FOND | FUND

FAKULTA
ARCHITEKTÚRY
ústav stavitelství